

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ
Μ.Π.Σ. «ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
**ΘΕΜΑ: «ΚΛΙΜΑΤΙΚΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ-
ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ: ΜΙΑ ΝΕΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΡΙΣΗ ΩΣ
ΑΠΟΡΡΟΙΑ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ»**

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ:
ΤΣΟΥΚΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΜΑΝΙΑΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2023

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Abstract	5
Ευχαριστίες.....	6
Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1 ^ο : Κλιματικοί μετανάστες-πρόσφυγες	7
1.1 Κλιματική αλλαγή και εκτοπισμός των ανθρώπων	7
1.2 Το πολύπλοκο έργο του ορισμού του «κλιματικού πρόσφυγα»	9
1.3 Κοινώς χρησιμοποιούμενοι ορισμοί.....	12
1.4 Είδη μετανάστευσης.....	13
Κεφάλαιο 2 ^ο : Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση	18
2.1 Πως η κλιματική αλλαγή επιφέρει τη μετακίνηση των ανθρώπων	18
2.2 Το δυσσίωνο μέλλον	19
2.2 Οι παράγοντες και ο αντίκτυπος των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.....	21
2.2.1 Κινητήριες δυνάμεις.....	21
2.2.2 Συγκρούσεις και βία	31
2.2.3 Συσχετισμός μεταξύ κλιματικών μεταναστών, καταστροφών και συγκρούσεων και βίας.....	32
2.3 Παγκόσμια εικόνα.....	33
2.3.1 Εσωτερικοί εκτοπισμοί εξαιτίας καταστροφών	33
2.3.2 Εσωτερικοί εκτοπισμοί εξαιτίας συγκρούσεων και βίας	35
Κεφάλαιο 3 ^ο : Πολιτικές για την κλιματική αλλαγή και εφαρμογή	36
3.1 Σημαντικές εξελίξεις.....	36
3.2 Προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, οι απώλειες και οι ζημιές	37
3.3 Θεσμοθέτηση των εργασιών για την εκτόπιση από καταστροφές	38
3.4 Επιχειρηματοποίηση των δεσμεύσεων	40
3.5 Πολιτικές και εφαρμογή της μείωσης του κινδύνου καταστροφών.....	41
3.6 Παγκόσμια και περιφερειακά πλαίσια για τη μείωση του κινδύνου καταστροφών	42
3.7 Ενσωμάτωση της εκτόπισης στις στρατηγικές DRR	44
3.8 Καθοδήγηση πολιτικής και συνοχή με το πλαίσιο Sendai	45
3.9 Αντιμετώπιση των προκλήσεων της ανθρώπινης κινητικότητας	47
3.10 Αλλαγή παραδείγματος στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Συμφώνου για τη Μετανάστευση	47
3.11 Προς ισχυρότερη συμμόρφωση με το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους Πρόσφυγες.....	50
Κεφάλαιο 4 ^ο : Μεταναστεύοντας με αξιοπρέπεια	51
4.1 Κλιματική εκτόπιση : Προκλήσεις και πολυπλοκότητες	51
4.1.1 Πρόκληση 1: Οι αριθμοί.....	53

4.1.2 Πρόκληση 2: Πολυπλοκότητα και αιτιώδης σχέση	53
4.1.3 Πρόκληση 3: Δυσανάλογος αντίκτυπος σε ήδη ευάλωτες ομάδες και κράτη.....	54
4.1.4 Πρόκληση 4: Ειδική κατάσταση των μικρών νησιωτικών κρατών.....	54
4.1.5 Πρόκληση 5: Νομικό κενό	55
4.2 Μετανάστευση με αξιοπρέπεια	55
4.3 Υπόθεση Τειϊτότα εναντίον Νέας Ζηλανδίας	56
4.3.1 Τα γεγονότα.....	56
4.3.2 Αιτιάσεις και απόφαση επιτροπής.....	57
4.3.3 Νομικά ζητήματα.....	59
4.3.4 Συμπεράσματα από την απόφαση Τειϊτότα για τις μελλοντικές αξιώσεις και την αρχή της μη επαναπροώθησης	61
4.4 Προκλήσεις ως προς τον προσδιορισμό των κλιματικών προσφύγων	61
4.4.1 Άμεση απειλή	61
4.4.2 Μέτρα προσαρμογής από τη χώρα προέλευσης	62
4.4.3 Προσωπικές βλάβες	62
4.4.4 Αρχή της μη επαναπροώθησης.....	62
Κεφάλαιο 5 ^ο : Περιβαλλοντική δικαιοσύνη και μετανάστευση που προκαλείται από το κλίμα	66
5.1 Ορισμός της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης.....	66
5.2 Τοποθέτηση της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης στο χρόνο, το χώρο και το πλαίσιο	67
5.3 Μετανάστευση που προκαλείται από το κλίμα: Μια περίπτωση περιβαλλοντικής αδικίας;	70
5.4 Επιπτώσεις περιβαλλοντικής αδικίας.....	72
5.4.1 Σε μακρο-επίπεδο.....	72
5.4.2 Σε μεσο-επίπεδο.....	75
5.4.3 Σε μικρό-επίπεδο.....	78
Κεφάλαιο 6 ^ο : Συμπεράσματα και προτεινόμενοι τρόποι δράσης	81
Βιβλιογραφία.....	89

“

Δήλωση Πνευματικών Δικαιωμάτων

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 και τα άρθρα 2,4,6 παρ. 3 του Ν. 1256/1982, η παρούσα Διπλωματική Εργασία με τίτλο

“

καθώς και τα ηλεκτρονικά αρχεία και οι πηγαίοι κώδικες που αναπτύχθηκαν ή τροποποιήθηκαν στα πλαίσια αυτής της εργασίας και αναφέρονται ρητώς μέσα στο κείμενο που συνοδεύουν και η οποία έχει εκπονηθεί στο Τμήμα Ψηφιακών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Πειραιώς αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο, αρχεία ή / και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Copyright (C) Τσούκας Γεώργιος , 2023 , Πειραιάς

Υπογραφή Φοιτητή:

“

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, εξετάζει την εμφάνιση των κλιματικών μεταναστών-προσφύγων ως μια σημαντική παγκόσμια τάση που προκύπτει από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Η εργασία διερευνά τις νομικές, πολιτικές και ανθρωπιστικές επιπτώσεις της εκτόπισης λόγω του κλίματος, εστιάζοντας στην αναγνώριση και στην προστασία των ατόμων που αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις εστίες τους λόγω περιβαλλοντικών παραγόντων. Μέσω μιας ολοκληρωμένης ανάλυσης της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, των διεθνών νομικών πλαισίων και διαφόρων μελετών, η παρούσα εργασία στοχεύει να ρίξει φως στις πολύπλευρες προκλήσεις που θέτουν οι κλιματικοί μετανάστες-πρόσφυγες και να προτείνει πιθανές πολιτικές απαντήσεις για την αντιμετώπιση αυτού του αυξανόμενου παγκόσμιου ζητήματος.

Η συγκεκριμένη εργασία, παρέχει τα απαιτούμενα στοιχεία σχετικά με την κλίμακα και τις επιπτώσεις του εκτοπισμού σε διάφορες περιοχές και ομάδες πληθυσμού, αυξάνοντας την προσοχή σε ένα θέμα που συχνά παραμελείται. Αποκαλύπτει μια σειρά από μύθους γύρω από τη σχέση μεταξύ της κλιματικής αλλαγής, των καταστροφών και του εκτοπισμού, και προτείνει καινοτόμες ιδέες για το πώς πρέπει να πλαισιώσουμε τη συζήτηση προκειμένου να αναπτύξουμε καλύτερες πολιτικές που κάνουν μια πραγματική και θετική διαφορά.

Abstract

This Master's thesis examines the emergence of climate-induced migrant-refugees as a major global trend arising from the impacts of climate change. The thesis explores the legal, political and humanitarian implications of climate-induced displacement, focusing on the identification and protection of people forced to flee their homes due to environmental factors. Through a comprehensive analysis of existing literature, international legal frameworks and various studies, this paper aims to shed light on the multifaceted challenges posed by climate-displaced migrant refugees and propose possible policy responses to address this growing global issue.

This paper, provides the required evidence on the scale and impact of displacement in different regions and population groups, raising attention to an often neglected issue. It exposes a number of myths around the relationship between climate change, disasters and displacement, and suggests innovative ideas on how to frame the debate in order to develop better policies that make a real and positive difference.

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία δε θα ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί χωρίς την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση του καθηγητή κ. Μανιάτη Ιωάννη, τον οποίο θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά. Επίσης, νιώθω την ανάγκη να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους φίλους μου και τη σύντροφο μου για τη συνεχή υποστήριξη τους καθώς και στην οικογένεια μου, στην οποία οφείλω την πορεία που έχω διαγράψει έως σήμερα. Γι' αυτό το λόγο, θα ήθελα να αφιερώσω τη διπλωματική μου εργασία σε εκείνους καθώς και σε ορισμένους που δεν είναι πια κοντά μου, στη γιαγιά μου Φανή Τσούκα και στην «καλύτερη φίλη του ανθρώπου», τη Λούνα μου.

Εισαγωγή

Το άκρως επίκαιρο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής, μας υπενθυμίζει διαρκώς όχι μόνο την ανάγκη για άμεσες και δραστικές ενέργειες προστασίας του περιβάλλοντος, αλλά και την τρωτότητα του ανθρώπινου είδους.

Λογικό δε επακόλουθο της στενής σχέσης του ανθρώπου με το περιβάλλον, αποτελεί το φαινόμενο των πληθυσμιακών μετακινήσεων, ως μέσο αναζήτησης γεωγραφικών περιοχών με τις ιδανικότερες δυνατές κλιματικές συνθήκες, οι οποίες ευνοούν τη μόνιμη ή έστω μακροχρόνια εγκατάσταση των ανθρώπινων κοινοτήτων. Θα ήταν ίσως λογικά αναμενόμενο να παρατηρείται συνεχής μείωση των ρυθμών μετανάστευσης εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής και των ακραίων φυσικών φαινομένων, ακριβώς χάρη στην τεχνολογική και επιστημονική ανάπτυξη, η οποία κατά τον 21^ο αιώνα, παρέχει περισσότερα από ποτέ μέσα προστασίας του ανθρώπου από την ισχύ της φύσης.

Ωστόσο, οι πληθυσμιακές μετακινήσεις ως συνέπεια της κλιματικής αλλαγής βρίσκονται μάλλον σε έξαρση και εντάσσονται, ως φαινόμενο, στην επίσημη ατζέντα ολοένα περισσότερων διεθνών οργανισμών αλλά και κρατών είτε μεμονωμένων είτε στα πλαίσια υπερεθνικών και διακρατικών ενώσεων.

Το φαινόμενο συζητείται ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ενώ το 1990 η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC) επεσήμανε ότι η σημαντικότερη επίπτωση της κλιματικής αλλαγής θα αφορά στην ανθρώπινη μετανάστευση, με εκατομμύρια ανθρώπων να εκτοπίζονται εξαιτίας ακραίων κλιματικών φαινομένων όπως η διάβρωση των ακτών, η άνοδος της στάθμης των

θαλασσών, η διάβρωση του εδάφους και η ερημοποίηση. Μάλιστα, η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC) ενέταξε το ζήτημα της σύνδεσης της κλιματικής αλλαγής με τα ανθρώπινα δικαιώματα, διευκρινίζοντας ότι οι ακραίες περιβαλλοντικές μεταβολές είναι σε θέση να θέσουν σε κίνδυνο το ίδιο το δικαίωμα στη ζωή, αλλά και τα περιλαμβανόμενα σε αυτή δικαιώματα στην υγεία και ασφαλή διαβίωση. Οι πιο δυσοίωνες προβλέψεις κάνουν λόγο για διακόσια εκατομμύρια εκτοπισμένων μέχρι το 2050, ωστόσο κρίνεται εξαιρετικά δύσκολο τα εικαζόμενα μεγέθη να θεωρηθούν ακριβή, δεδομένης της ύπαρξης πλείονων άλλων παραγόντων ικανών να επηρεάσουν τα μελλοντικά ποσοστά κλιματικών/περιβαλλοντικών μετακινήσεων.

Κεφάλαιο 1^ο : Κλιματικοί μετανάστες-πρόσφυγες

1.1 Κλιματική αλλαγή και εκτοπισμός των ανθρώπων

Από το 2008, πάνω από τριακόσια εβδομήντα έξι εκατομμύρια άτομα έχουν εκτοπιστεί λόγω κλιματικών καταστροφών ¹, αριθμός που αντιστοιχεί σε ένα άτομο που εκτοπίζεται κάθε δευτερόλεπτο ή σε ολόκληρο τον πληθυσμό της Αυστραλίας που εκτοπίζεται κάθε χρόνο. Μόνο το 2022, τριάντα δύο εκατομμύρια εξακόσιες χιλιάδες άνθρωποι εκτοπίστηκαν λόγω περιβαλλοντικών καταστροφών, που συνδέονται κυρίως με την κλιματική αλλαγή. Καθώς ο αριθμός των ανθρώπων που πλήττονται από την κλιματική αλλαγή θα μπορούσε να διπλασιαστεί έως το 2050 σύμφωνα με τη Διεθνή Ομοσπονδία Ερυθρού Σταυρού και Ερυθράς Ημισελήνου (IFRC) ², πρέπει να αντιμετωπιστεί ο ετήσιος εκτοπισμός εκατομμυρίων ατόμων παγκοσμίως λόγω περιβαλλοντικών καταστροφών. Από τη διεθνή διάσκεψη για τον πληθυσμό και την ανάπτυξη το 1994, το ζήτημα της διεθνούς μετανάστευσης σε σχέση με την ανάπτυξη ανέβηκε σταθερά στην ατζέντα της διεθνούς κοινότητας. Η ατζέντα των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) για τη βιώσιμη ανάπτυξη 2030 ³ περιλαμβάνει αρκετούς στόχους που σχετίζονται με τη μετανάστευση και απαιτεί τακτικές αναθεωρήσεις της προόδου προς την επίτευξή τους, χρησιμοποιώντας δεδομένα που σε ορισμένες περιπτώσεις αναλύονται με βάση το μεταναστευτικό καθεστώς. Πολλοί βρίσκουν καταφύγιο εντός της χώρας τους, αλλά ορισμένοι αναγκάζονται να

---

¹ <https://www.internal-displacement.org/database/displacement-data>

² <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/2019-ifrc-codn-en.pdf/>

³ <https://sdgs.un.org/goals/goal13>

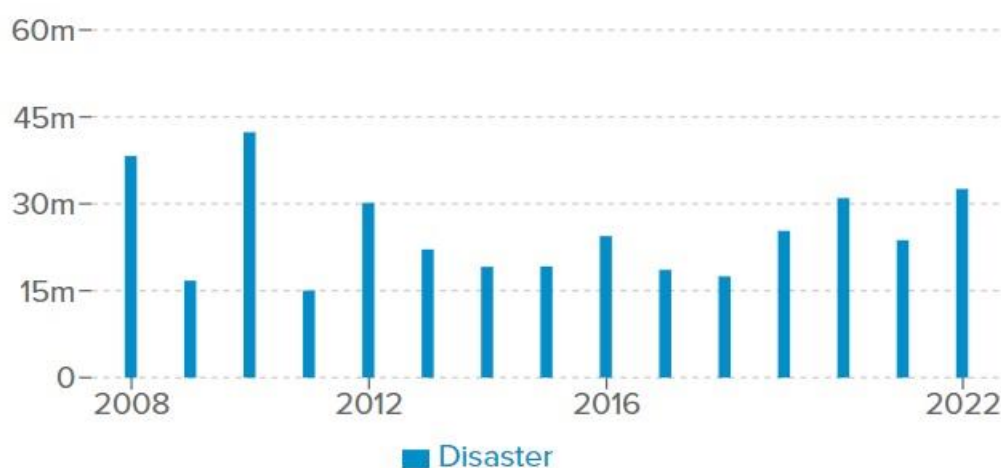
μεταβούν στο εξωτερικό. Οι μετακινήσεις αυτές είναι πιθανό να αυξηθούν λόγω της κλιματικής αλλαγής. Μέχρι στιγμής, η ανταπόκριση σε αυτή την πρόκληση είναι περιορισμένη και η προστασία των πληγέντων παραμένει ανεπαρκής. Η έλλειψη νομικού ορισμού για την περιγραφή των ανθρώπων που αναγκάζονται να μετακινηθούν για περιβαλλοντικούς λόγους προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία, καθώς τους αφήνει σε νομική εκκρεμότητα. Παρόλο που οι περισσότεροι άνθρωποι που εκτοπίζονται βίαια λόγω κλιματικών φαινομένων παραμένουν εντός των συνόρων της πατρίδας τους, ορισμένοι μετακινούνται στο εξωτερικό και αναφέρονται ως "εξωτερικά εκτοπισμένοι". Ωστόσο, καθώς τα περισσότερα διαθέσιμα στοιχεία επικεντρώνονται στους εσωτερικά εκτοπισμένους, είναι δύσκολο να αποκτήσει κανείς σαφή εικόνα της κλίμακας της διασυνοριακής μετανάστευσης που προκύπτει από περιβαλλοντικές καταστροφές. Αυτή η έλλειψη δεδομένων οφείλεται εν μέρει και στο νομικό κενό όσον αφορά το καθεστώς των εξωτερικών κλιματικών μεταναστών και εμποδίζει την εφαρμογή ενός διεθνούς νομικού πλαισίου για την αντιμετώπιση του ζητήματος.

Internal Displacements ^①

Total by disasters

376m

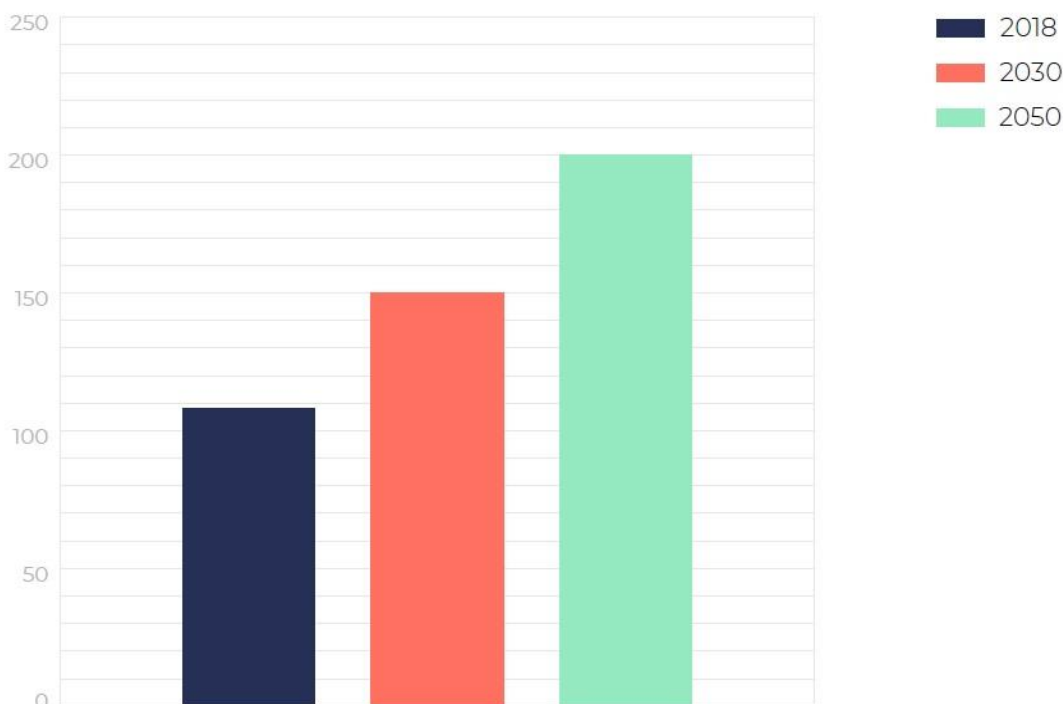
In 205 countries and territories

Εικόνα 1 : Εσωτερικοί εκτοπισμοί εξαιτίας καταστροφών, έτη 2008-2022

Πηγή : <https://www.internal-displacement.org/database/displacement-data>

Εικόνα 2 : Αύξηση του πληθυσμού που χρειάζεται ανθρωπιστική βοήθεια ως αποτέλεσμα των καταστροφών που σχετίζονται με το κλίμα το 2030 και το 2050 (σε εκατομμύρια-σύμφωνα με το απαισιόδοξο σενάριο)

Πηγή : <https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/2019-ifrc-codn-en.pdf/>

1.2 Το πολύπλοκο έργο του ορισμού του «κλιματικού πρόσφυγα»

Το φαινόμενο των "κλιματικών προσφύγων" είναι παρόν στη δημόσια συζήτηση από το 1985, όταν ο εμπειρογνώμονας του Περιβαλλοντικού Προγράμματος του ΟΗΕ (UNEP) Essam El-Hinnawi ⁴ όρισε τους "περιβαλλοντικούς πρόσφυγες" ως: "... οι άνθρωποι που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν προσωρινά ή μόνιμα το παραδοσιακό τους περιβάλλον, λόγω σημαντικών περιβαλλοντικών διαταραχών (φυσικών ή/και προκαλούμενων από τον άνθρωπο) που έθεσαν σε κίνδυνο την ύπαρξή τους ή/και επηρέασαν σοβαρά την ποιότητα της ζωής τους". Αυτός ο ορισμός χρησιμοποιείται επίσης για τον όρο "κλιματικοί πρόσφυγες", το κατά πόσον υπάρχει πρακτική διαφορά μεταξύ "περιβαλλοντικών" και "κλιματικών" παραμένει ασαφές. Μία από τις βασικές προκλήσεις όσον αφορά την εξασφάλιση της προστασίας όσων πλήττονται από την εκτόπιση ως αποτέλεσμα της κλιματικής αλλαγής έγκειται στην πολυπλοκότητα που συνεπάγεται ο ορισμός του όρου "κλιματικός πρόσφυγας", λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη την προϋπάρχουσα συζήτηση γύρω από τη Σύμβαση για τους Πρόσφυγες και τις προηγούμενες προσπάθειες ορισμού των

⁴ <https://www.econbiz.de/Record/environmental-refugees-hinnawi-essam/10000821321>

"περιβαλλοντικών προσφύγων". Το 2020, κατά τη διάρκεια ακρόασης της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ΕΟΚΕ), η Isabel Borges, καθηγήτρια και ερευνήτρια στη Νορβηγική Σχολή Επιχειρήσεων και στο Πανεπιστήμιο του Όσλο, εξήγησε: "Η απουσία ακριβούς ορισμού του τι συνιστά ένα άτομο που εκτοπίζεται από περιβαλλοντικούς παράγοντες έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία ακριβούς μέτρησης του αριθμού των υφιστάμενων και δυνητικών ροών εκτοπισμού".

Σύμφωνα με τους ακαδημαϊκούς Docherty και Giannini (2009)⁵, ο ορισμός του "κλιματικού πρόσφυγα" θα πρέπει να περιλαμβάνει τα ακόλουθα έξι στοιχεία: αναγκαστική μετανάστευση, προσωρινή ή μόνιμη μετεγκατάσταση, μετακίνηση πέρα από τα εθνικά σύνορα, διαταραχή που συνάδει με την κλιματική αλλαγή, ξαφνική ή σταδιακή περιβαλλοντική διαταραχή, και πρότυπο "περισσότερο πιθανό παρά όχι" για την ανθρώπινη συμβολή στη διαταραχή.

Ωστόσο, έχει ασκηθεί κριτική για την προσπάθεια απόδοσης του όρου "πρόσφυγες" σε άτομα που εκτοπίστηκαν εσωτερικά και εξωτερικά. Αρχικά, ο όρος "κλιματικοί πρόσφυγες" αποτέλεσε απειλή για την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, καθώς θόλωσε τα όρια μεταξύ του ορισμού των προσφύγων σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 για τους πρόσφυγες - "πρόσφυγες της Σύμβασης"- και των δημοφιλών αντιλήψεων σχετικά με τους πρόσφυγες. Τον Ιούνιο του 2019, η Dina Ionesco ⁶, επικεφαλής του Τμήματος Μετανάστευσης Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (MECC) του ΔΟΜ, εξέφρασε επιφυλάξεις σχετικά με την παραχώρηση καθεστώτος πρόσφυγα στους κλιματικούς μετανάστες. Η ανησυχία της ήταν ότι αυτό θα μπορούσε να αποδυναμώσει τη Σύμβαση του 1951 για τους πρόσφυγες, ενώ παράλληλα θα απέκλειε από τη βοήθεια και τη στήριξη τους εκτοπισμένους λόγω κλίματος που δεν μπορούν να προσκομίσουν κατάλληλες αποδείξεις ότι η αναγκαστική τους εκτόπιση οφείλεται στο κλίμα. Όσον αφορά το κατά πόσον οι κλιματικοί πρόσφυγες θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο μιας νέας συνθήκης ή σύμβασης, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες υποστηρίζει ότι οι εκτοπισμένοι λόγω περιβαλλοντικών αλλαγών θα μπορούσαν θεωρητικά να εξακολουθούν να βασίζονται στην προστασία των εθνικών τους κυβερνήσεων, ενώ οι παραδοσιακοί πρόσφυγες δεν θα μπορούσαν, καθώς τα κράτη αποτελούν συχνά την

---

⁵ B. Docherty and T. Giannini, '[Confronting a rising tide: A proposal for a climate refugee treaty](#)', *Harvard Environmental Law Review*, Vol. 33(2), 2009, p. 349

⁶ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/06/lets-talk-about-climate-migrants-not-climate-refugees/>

πηγή της δίωξης, καθιστώντας έτσι ένα άτομο "απρόθυμο να κάνει χρήση της προστασίας της χώρας αυτής", όπως απαιτείται από το άρθρο 1Α παράγραφος 2 της Σύμβασης του 1951 για τους Πρόσφυγες. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, ορισμένες περιοχές που πλήττονται από επαναλαμβανόμενες κλιματικές καταστροφές (κυρίως στον παγκόσμιο Νότο, την κύρια πηγή μεταναστευτικών κινήσεων) δυσκολεύονται να ανακάμψουν από αυτά τα γεγονότα, καθώς συχνά συμπίπτουν με ήδη υπάρχοντα διαρθρωτικά προβλήματα, διαταράσσοντας την ανοικοδόμηση και την επιστροφή των εκτοπισμένων στις εστίες τους. Ως εκ τούτου, η έγκριση μιας νέας δεσμευτικής σύμβασης με στόχο να προσφέρει νομική προστασία και υποστήριξη στους εκτοπισμένους θα πρέπει τουλάχιστον να εξεταστεί. Ένα περιφερειακό σύστημα, όπως η Σύμβαση της Καμπάλα στην Αφρική ⁷, θα μπορούσε να αντικατοπτρίζει αποτελεσματικότερα τις έννοιες της επικουρικότητας και την πραγματικότητα της κρατικής συμπεριφοράς και ίσως να είναι προτιμότερο από την επιβολή ενός νομικού πλαισίου από πάνω προς τα κάτω.

Ο καθηγητής Walter Kälin, πρώην εκπρόσωπος του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα των εσωτερικά εκτοπισμένων, μαζί με τη Nina Schrepfer από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, αναφέρονται σε τέσσερα βασικά συμπεράσματα της IPCC ⁸ σχετικά με τις μετακινήσεις πληθυσμών: α) μείωση του διαθέσιμου νερού, β) μείωση των αποδόσεων των καλλιεργειών, γ) κίνδυνος πλημμυρών, καταιγίδων και παράκτιων πλημμυρών- και δ) αρνητικές συνολικές επιπτώσεις στην υγεία (ιδίως για τους φτωχούς, τους ηλικιωμένους, τους νέους και τους περιθωριοποιημένους). Εντοπίζουν επίσης τρία είδη εμποδίων στην αναγκαστική επιστροφή των ανθρώπων μετά από μια περιβαλλοντική κρίση: νομικά εμπόδια βάσει του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: όταν, εξαναγκάζοντας σε επιστροφή, το κράτος υποδοχής θα εξέθετε το άτομο σε σημαντικό κίνδυνο βασανιστηρίων, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, πραγματικά εμπόδια: όταν δεν υπάρχουν μέσα για την επιστροφή των ανθρώπων στη χώρα (για παράδειγμα, δεν υπάρχουν αεροδρόμια, δρόμοι ή άλλες βασικές υποδομές), ανθρωπιστικά εμπόδια: όταν, παρόλο που είναι δυνατή η επιστροφή των ανθρώπων και δεν υπάρχει κανένα εμπόδιο για τα ανθρώπινα

---

⁷ <https://www.unhcr.org/media/african-union-convention-protection-and-assistance-internally-displaced-persons-africa>
⁸ <https://www.unhcr.org/media/no-24-protecting-people-crossing-borders-context-climate-change-normative-gaps-and-possible>

δικαιώματα, υπάρχουν λόγοι συμπόνιας και ανθρωπισμού για τη μη επιστροφή των ανθρώπων.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, εφόσον υφίσταται οποιαδήποτε από τις τρεις αυτές καταστάσεις, τα θιγόμενα άτομα πρέπει να χαρακτηρίζονται ως βίαια εκτοπισμένα και έχουν ανάγκη προστασίας και βοήθειας από άλλο κράτος.

1.3 Κοινώς χρησιμοποιούμενοι ορισμοί

Ο όρος "περιβαλλοντικός πρόσφυγας" έχει χρησιμοποιηθεί σε έγγραφα που παρουσιάστηκαν από διάφορες μη κυβερνητικές οργανώσεις, αλλά και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία. Ο όρος συνδέεται ιδίως με τα πρώτα στάδια του προβληματισμού για το θέμα, πριν αρχίσει να γίνεται διάκριση μεταξύ των διαφόρων τύπων περιβαλλοντικής αλλαγής και των μορφών κινητικότητας. Χρησιμοποιήθηκε για την ευαισθητοποίηση και την εστίαση στον αναγκαστικό χαρακτήρα της μετακίνησης. Ωστόσο, η χρήση του όρου και η ιδιότητα του "πρόσφυγα" που αποδίδεται στα άτομα που βρίσκονται σε αυτή την κατάσταση έχουν στη συνέχεια επικριθεί, κυρίως επειδή ο όρος "πρόσφυγας" έχει συγκεκριμένη νομική έννοια στο πλαίσιο της Σύμβασης του 1951 για τους πρόσφυγες και του διεθνούς δικαίου για τους πρόσφυγες.

Οι αρμόδιοι οργανισμοί του ΟΗΕ και ο ΔΟΜ έκριναν ότι η χρήση του όρου "πρόσφυγας" είναι ακατάλληλη σε αυτό το πλαίσιο και ότι δεν είναι σκόπιμο ή εφικτό να διευρυνθεί ο ορισμός του πρόσφυγα που παρέχεται από τη Σύμβαση του 1951 για τους Πρόσφυγες ώστε να συμπεριλάβει πρόσθετες κατηγορίες ανθρώπων. Ο όρος "περιβαλλοντικός μετανάστης" χρησιμοποιείται επίσης ευρέως, μεταξύ άλλων και από τον ΔΟΜ. Ωστόσο, ο όρος "μετανάστης" μπορεί να μην θεωρείται πάντοτε κατάλληλος, καθώς υποδηλώνει ένα βαθμό βούλησης στην απόφαση για μετακίνηση. Ένας από τους πιο πρόσφατους όρους που έχει κερδίσει δημοτικότητα είναι ο όρος "περιβαλλοντικά/κλιματικά εκτοπισμένος". Ο όρος αυτός είναι περιγραφικός - τουλάχιστον για ένα μέρος του φάσματος της κινητικότητας (μετατόπιση) - και δεν συνεπάγεται απαραίτητα ευθύνη όσον αφορά τη διακυβέρνηση. Παρόλο που δεν υπάρχει διεθνώς αποδεκτός νομικός ορισμός του "εκτοπισμένου ατόμου", η έννοια

των "εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων" (IDPs) είναι σχετική όταν οι εκτοπίσεις συμβαίνουν στο εσωτερικό της χώρας.⁹

1.4 Είδη μετανάστευσης

Στη βάση του επίσημου ορισμού για την περιβαλλοντική μετανάστευση, όπως αυτός δίνεται από τον ΔΟΜ, προκύπτει η διάκριση ανάμεσα στις διάφορες μορφές αυτής, με βασικότερα κριτήρια τον μόνιμο ή προσωρινό χαρακτήρα της μετακίνησης, αλλά και τους παράγοντες που οδηγούν σε αυτή. Αντίστοιχα, σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες «...όλο και περισσότεροι άνθρωποι αναγκάζονται να μετακινηθούν λόγω έσχατης υστέρησης, περιβαλλοντικών καταστροφών, κλιματικής αλλαγής, ένοπλων συγκρούσεων...».¹⁰

Διακρίνεται έτσι αρχικά η περίπτωση της προσωρινής κλιματικής μετανάστευσης, ως συνέπεια ενός αιφνίδιου περιβαλλοντικού φαινομένου (πχ. σεισμός, τυφώνας), εξαιτίας του οποίου άνθρωποι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις εστίες τους, με σκοπό να επιστρέψουν σε αυτές μετά την αποκατάσταση των ζημιών¹¹. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι περίπου εκατό χιλιάδες άνθρωποι χρειάστηκε να παραμείνουν για μεγάλο χρονικό διάστημα σε προσφυγικούς καταυλισμούς, μετά από φονική έκρηξη ηφαιστείου στις Φιλιππίνες, το 1991, ενώ τέσσερα χρόνια αργότερα στην Ιαπωνία, σχεδόν τριακόσιες χιλιάδες άνθρωποι εκτοπίστηκαν εξαιτίας σφοδρής σεισμικής δόνησης.¹²

Αντιθέτως, οι κλιματικές αλλαγές που εξελίσσονται σταδιακά με το πέρασμα του χρόνου (πχ. ξηρασία, ερημοποίηση, άνοδος θαλάσσιας στάθμης), είναι πιο πιθανό να οδηγήσουν σε μόνιμη μετανάστευση των πληγέντων πληθυσμών. Χαρακτηριστική είναι οι περίπτωση νησιωτικών κρατών του Ειρηνικού Ωκεανού, τα οποία κινδυνεύουν από την άνοδο της θαλάσσιας στάθμης, εδώ και τουλάχιστον μία δεκαετία. Ήδη, πολλοί από τους κατοίκους τους έχουν μετεγκατασταθεί σε γειτονικές χώρες όπως η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία, ενώ οι μεταναστευτικές ροές αναμένεται να αυξηθούν ακόμη περισσότερο στο μέλλον. Συγκεκριμένα, εκτιμάται ότι μέχρι το 2055 η

⁹ European parliament, the concept of 'climate refugee', 2021 διαθέσιμο σε :

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698753/EPRS_BRI\(2021\)698753_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698753/EPRS_BRI(2021)698753_EN.pdf)

¹⁰ UN General Assembly, Report of the UNHCR concerning the period from 1 January 2007 to 30 June 2008, 63rd Session – Supplement no. 12, 2008, σελ. 1.

¹¹ Σ. Κανταρτζή, «Συμφωνία των Παρισίων και περιβαλλοντική μετανάστευση», Expressis Verbis Law Journal(II:II)

¹² Π. Μάναλης, Σ. Μαργαρίτη, ό.π., σελ. 6

αναγκαστική εγκατάλειψη εστιών εξαιτίας της ανόδου της θαλάσσιας στάθμης θα αυξηθεί κατά 70% στη νήσο Κιριμπάτι και κατά 22% στο Τουβαλού.¹³

Περαιτέρω διακρίσεις¹⁴ των μορφών περιβαλλοντικής μετανάστευσης προκύπτουν από τα γενεσιουργά τους αίτια, ήτοι τις περιβαλλοντικές καταστροφές, την κλιματική υποβάθμιση και τέλος, τις ανθρωπογενείς απαλλοτριώσεις του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται περιπτώσεις πληθυσμών, οι οποίοι εκτοπίζονται εξαιτίας αιφνίδιων φυσικών καταστροφών (πχ. τσουνάμι), αλλά και βιομηχανικών ατυχημάτων, μιας και αυτά καθιστούν δυσχερή έως και επικίνδυνη την ανθρώπινη διαβίωση. Το πυρηνικό ατύχημα του Τσέρνομπιλ (1986) λόγω χάρη, είχε ως αποτέλεσμα τον εκτοπισμό τουλάχιστον εκατό χιλιάδων ανθρώπων, καθώς η ευρύτερη περιοχή μολύνθηκε σε τέτοιο βαθμό από τα πυρηνικά απόβλητα, ώστε η εκκένωσή της θεωρήθηκε απαραίτητη, για την προστασία της ζωής και υγείας των κατοίκων της.

Η δεύτερη μορφή περιβαλλοντικής μετανάστευσης με κριτήριο τη γενεσιουργό αιτία, ήτοι εκείνη που προκαλείται από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, έχει σαφώς πιο σταδιακό χαρακτήρα σε σχέση με την περίπτωση των αιφνίδιων περιβαλλοντικών καταστροφών. Εν προκειμένω, η ανάγκη για μετανάστευση προκύπτει από συνήθως χρόνια φαινόμενα, τα οποία συνεχώς επιδεινώνουν το περιβάλλον και υποβαθμίζουν τους φυσικούς πόρους, αναγκάζοντας έτσι τους κατοίκους της περιοχής να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να αναζητήσουν καταφύγιο σε περιοχές με ιδανικότερες συνθήκες.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η μορφή εκείνη της κλιματικής μετανάστευσης που προξενείται από ανθρωπογενείς απαλλοτριώσεις του περιβάλλοντος, τόσο στα πλαίσια αναπτυξιακών έργων όσο και εξαιτίας πολέμων και ενόπλων συγκρούσεων. Στην πρώτη περίπτωση, ανήκουν δραστηριότητες μεγάλων επιχειρήσεων ή ακόμα και κρατικών φορέων, οι οποίοι συχνά θυσιάζουν φυσικούς πόρους και εκτάσεις γης χάριν της ανάπτυξης και της οικονομικής προόδου, με πρακτικές που ωθούν μέρη του πληθυσμού σε μόνιμη μετακίνηση, όπως αποψιλώσεις δασικών εκτάσεων για οικοδομική εκμετάλλευση της γης και κατασκευή φραγμάτων, ορυχείων και μεταλλείων. Στη δεύτερη περίπτωση δε, αυτή των πολεμικών συγκρούσεων, ομάδες

---

¹³ United Nations University, Institute for Environment and Human Security, "Climate Change and Migration in the Pacific: Links, Attitudes and future scenarios for Nauru, Tuvalu and Kiribati", διαθέσιμο σε: https://i.unu.edu/media/ehs.unu.edu/news/11747/RZ_Pacific_EHS_ESCAP_151201.pdf

¹⁴ Π. Μάναλης, Σ. Μαργαρίτη, ό.π., σελ. 1-5

του πληθυσμού αναγκάζονται να μεταναστεύσουν όχι μόνο για λόγους ασφαλείας αλλά και λόγω της υποβάθμισης του περιβάλλοντος που συχνά προκαλείται από τη χρήση χημικών όπλων, με χαρακτηριστικότερο το παράδειγμα της χρήσης βλαβερών ζιζανιοκτόνων από τον αμερικανικό στρατό, κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Βιετνάμ (1967-1973). Επιπλέον, διακριτή υπό-κατηγορία αποτελούν όσοι αναγκάζονται να μεταναστεύσουν, εξαιτίας συγκρούσεων που εκδηλώνονται ακριβώς λόγω της έλλειψης πόρων που προκαλείται από φαινόμενα κλιματικής αλλαγής. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα έλλειψης πόσιμου νερού στην υποσαχάρια Αφρική ή η τήξη των πάγων στις περιοχές γύρω από τα Ιμαλάια, εξαιτίας των οποίων εγείρονται δριμείς εντάσεις.¹⁵

Παράλληλα με τις ως άνω διακρίσεις, παρατηρούνται διαφορετικών ειδών επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία, εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής. Συγκεκριμένα, διακρίνονται οι άμεσες συνέπειες, συνήθως προκαλούμενες από ακραία καιρικά φαινόμενα (πχ. τραυματισμοί), οι έμμεσες συνέπειες, οι οποίες οφείλονται κυρίως στις μακροχρόνιες μεταβολές των οικοσυστημάτων (πχ. ελλιπής επισιτισμός) και τέλος, οι συνέπειες εκείνες που προέρχονται από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος συνδυαστικά με τις οικονομικές δυσχέρειες που επίσης αποφέρει η κλιματική αλλαγή (πχ. αύξηση ποσοστών καρκίνου και οικονομική αδυναμία λήψης κατάλληλης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης). Παρατηρείται συνεπώς, ότι η κλιματική αλλαγή είναι σε θέση αφενός μεν να συμβάλει στην διόγκωση ήδη υπαρχουσών ασθενειών, αφετέρου δε στη δημιουργία νέων, με αποτέλεσμα πληθυσμιακές ομάδες να εξωθούνται σε μετανάστευση, προκειμένου να εγκατασταθούν σε περιοχές με καλύτερες υγειονομικές συνθήκες.

¹⁶ Προκύπτει έτσι μία νέα κατηγορία περιβαλλοντικών μεταναστών, οι οποίοι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον τόπο καταγωγής τους, προκειμένου να προστατεύσουν την υγεία τους από τις επιπτώσεις που αυτή συχνά υφίσταται από την κλιματική αλλαγή.

Ιδιαίτερη κατηγορία άξια αναφοράς, αποτελούν οι εσωτερικά εκτοπισμένοι πληθυσμοί λόγω της κλιματικής αλλαγής, ήτοι ομάδες ανθρώπων που αναγκάζονται να μετεγκατασταθούν σε άλλες περιοχές εντός της χώρας καταγωγής τους, προκειμένου να επιβιώσουν ή να διαφύγουν ακραίων ή επικίνδυνων κλιματικών

---

¹⁵ Α. Κατσάρης, «Κλιματική Αλλαγή και Περιβαλλοντικοί Πρόσφυγες», δημοσίευση στον επίσημο ιστότοπο της Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρίας για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη "Νόμος και Φύση", Μάιος 2010, διαθέσιμο σε: <https://nomosphysics.org.gr/12099/klimatiki-allagi-kai-periballontikoi-prosfuges-maios-2010/>

¹⁶ Β. Καραντάκου, πτυχιακή εργασία με τίτλο «Μετανάστευση και κλιματική αλλαγή. Περίπτωση μελέτης: Σαχάρια και Υποσαχάρια περιοχή», Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γεωγραφίας, σελ. 27, Αθήνα 2016

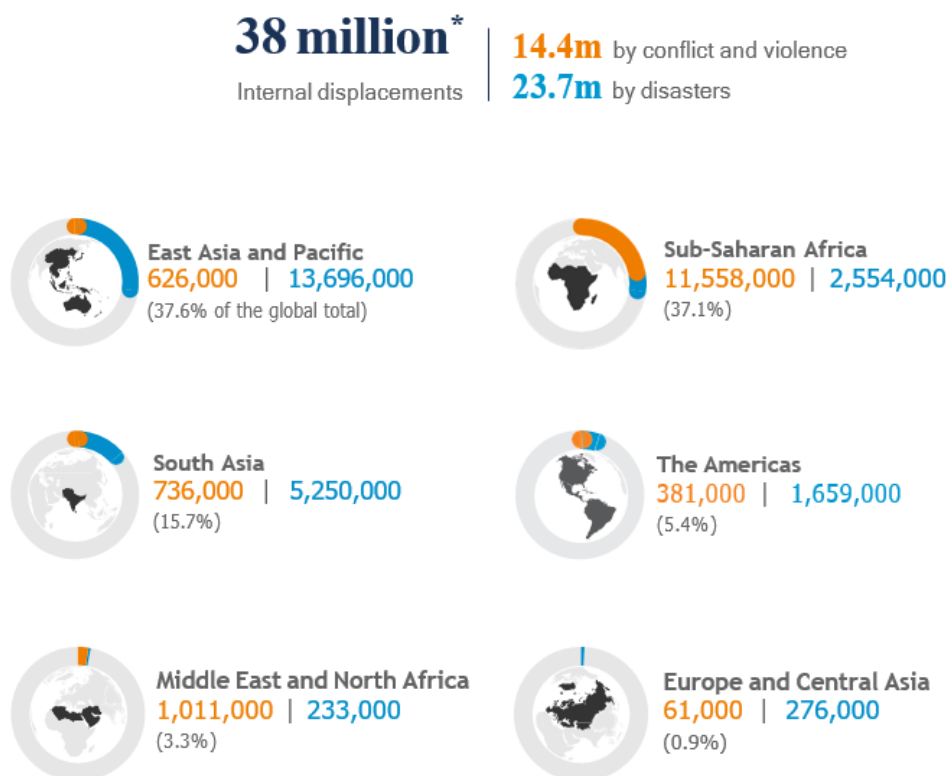
συνθηκών ή φαινομένων και συγκρούσεων. Σύμφωνα με στοιχεία του Διεθνούς Παρατηρητηρίου Εσωτερικής Μετανάστευσης, μόνο το 2021¹⁷ περισσότεροι από τριάντα οκτώ εκατομμύρια άνθρωποι σε εκατόν σαράντα μία χώρες εκτοπίστηκαν εσωτερικά, εξαιτίας φυσικών καταστροφών ή/και πολεμικών συρράξεων, με τα μεγαλύτερα ποσοστά να απαντώνται μεταξύ άλλων σε Κίνα, Φιλιππίνες, Αιθιοπία, Ινδία και Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό. Εξίσου δυσοίωνες είναι οι προβλέψεις της Ειδικής Εισηγήτριας για τα ανθρώπινα δικαιώματα των εσωτερικά εκτοπισμένων, C. Jimenez-Damary, η οποία σε έκθεσή της τον Ιούλιο του 2020, επεσήμανε ότι αν δεν ληφθούν άμεσα και αποτελεσματικά μέτρα για την αποτροπή της κλιματικής αλλαγής, περισσότεροι από εκατόν σαράντα τρία εκατομμύρια άνθρωποι στην υποσαχάρια Αφρική, τη νότια Ασία και τη Λατινική Αμερική, θα αναγκαστούν να μεταναστεύσουν εντός της χώρας καταγωγής τους, μέσα στα επόμενα τριάντα χρόνια.¹⁸

---

¹⁷ Internal Displacement Monitoring Centre και Norwegian Refugee Council, "GRID 2021: Global Report on Internal Displacement", May 2021, διαθέσιμο σε: <https://www.internal-displacement.org/publications/2021-global-report-on-internal-displacement>

¹⁸ C. Jimenez-Damary, "Report of the Special Rapporteur on the human rights of internally displaced persons", UN General Assembly, July 2020

Internal displacements in 2021

Εικόνα 3 : Εσωτερικοί εκτοπισμοί εξαιτίας συγκρούσεων, βίας και καταστροφών για το έτος 2021

Πηγή : <https://www.internal-displacement.org/publications/2022-global-report-on-internal-displacement>

Τέλος, διακριτή κατηγορία κλιματικά μετακινούμενων αποτελούν οι απάτριδες ή ανιθαγενείς, οι οποίοι θεωρούνται ούτως ή άλλως ως μία εκ των πλέον ευάλωτων ομάδων εκτοπισμένων. Συγκεκριμένα, στη διεθνή βιβλιογραφία παρατηρείται διχογνωμία, σχετικά με την περίπτωση των ανιθαγενών, οι οποίοι εγκαταλείπουν τον τόπο συνήθους διαμονής τους και με τον βαθμό στον οποίο αυτοί δύνανται να αναγνωριστούν ως πρόσφυγες αποκλειστικά λόγω της ιδιότητάς τους ως απατρίδων ή εάν θα πρέπει να συντρέχει στο πρόσωπό τους ο παράγοντας του βάσιμου και δικαιολογημένου φόβου δίωξης, όπως δηλαδή απαιτείται και στις λοιπές περιπτώσεις δικαιούχων διεθνούς προστασίας.¹⁹ Το δε φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής ως πιθανός λόγος δίωξης υπό την έννοια της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 έρχεται να καταστήσει το ζήτημα ακόμη πιο περίπλοκο και πολυδιάστατο. Ο εν λόγω προβληματισμός εμφανίζεται μάλιστα ιδιαίτερος αυξημένος, όσον αφορά τις περιπτώσεις πολιτών χωρών, οι οποίες απειλούνται με εξαφάνιση λόγω της κλιματικής

¹⁹ A. Heather, S.Jonathan, «“Unable to Return” in the 1951 Refugee Convention: Stateless Refugees and Climate Change», p.1

αλλαγής, όπως τα προαναφερθέντα νησιωτικά κράτη του Ειρηνικού ωκεανού. Ως πιθανές λύσεις για τις εν λόγω περιπτώσεις, έχουν προταθεί τόσο η παραχώρηση εδάφους στα πληγέντα κράτη, όσο και η ένωση αυτών με άλλες χώρες, προκειμένου να αποφευχθεί με αυτό τον τρόπο η περιέλευση των πολιτών σε κατάσταση ανιθαγένειας. Εντούτοις, καθίσταται σαφές ότι πρωταρχικός στόχος θα πρέπει να είναι η αποτροπή ή έστω η επιβράδυνση της ανόδου της θαλάσσιας στάθμης, ούτως ώστε να μην τίθεται καν ζήτημα απειλής καθεαυτής της ύπαρξης των ευάλωτων κρατών.²⁰

Κεφάλαιο 2^ο : Κλιματική αλλαγή και μετανάστευση

2.1 Πως η κλιματική αλλαγή επιφέρει τη μετακίνηση των ανθρώπων

Η κλιματική αλλαγή μπορεί να δημιουργήσει πρόσφυγες με διάφορους τρόπους. Αν και η σύνδεση μεταξύ των κλιματικών καταστροφών και της κλιματικής αλλαγής δεν είναι απαραίτητα εύκολο να διαπιστωθεί, είναι γνωστό ότι η άνοδος της θερμοκρασίας αυξάνει τη συχνότητα και την ένταση των καταστροφών που σχετίζονται με τις καιρικές συνθήκες.

Ενώ οι περισσότεροι κλιματικοί εκτοπισμοί στο παρελθόν συνέβαιναν συνήθως στο εσωτερικό, με τους ανθρώπους να μπορούν να επιστρέψουν σύντομα μετά την καταστροφή, όλο και περισσότερο οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής καθιστούν ορισμένες περιοχές μη κατοικήσιμες και την επιστροφή δύσκολη. Το γεγονός της υπερθέρμανσης του πλανήτη ωθεί τους πληγέντες πληθυσμούς να διασχίσουν τα σύνορα και να αναζητήσουν καταφύγιο και βοήθεια αλλού. Αν και ο αριθμός των ανθρώπων που εκτοπίζονται εξωτερικά ως αποτέλεσμα των κλιματικών καταστροφών δεν είναι εύκολο να ποσοτικοποιηθεί, μελέτες δείχνουν ότι η εξωτερική μετανάστευση που συνδέεται με τις κλιματικές καταστροφές θα αυξηθεί κατά πάσα πιθανότητα τα επόμενα χρόνια.²¹ Αυτό θα ασκήσει πρόσθετη πίεση στον οργανισμό ασύλου της ΕΕ και στις μεταναστευτικές πολιτικές που είναι ήδη επιβαρυνμένες από τη μεταναστευτική κρίση που βρίσκεται σε εξέλιξη στην Ευρώπη, ιδίως από το 2015.

Είτε πρόκειται για εσωτερική είτε για εξωτερική μετανάστευση, ο αναγκαστικός εκτοπισμός πληθυσμών μπορεί επίσης να οδηγήσει σε συγκρούσεις και εντάσεις με

²⁰ Submission Climate Change and Statelessness: An Overview, submitted by the UNHCR, 15 May 2009, διαθέσιμο σε: <https://www.unhcr.org/protection/environment/4a1e50082/climate-change-statelessness-overview.html>

²¹ <https://www.ifrc.org/press-release/new-report-alarming-levels-climate-related-displacement>

άλλες κοινότητες που ζουν ήδη στις περιοχές προορισμού. Όπως εξηγεί η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Αλλαγή του Κλίματος, στην ειδική έκθεση του 2019²², η μετακίνηση πληθυσμών μπορεί να δημιουργήσει ανταγωνισμό -για την πρόσβαση σε τρόφιμα και καθαρό νερό, αλλά και στις αγορές εργασίας- ενώ παράλληλα μπορεί να επιδεινώσει τις υφιστάμενες εθνοτικές εντάσεις ή τη βία λόγω φύλου.²³ Επιπλέον, η κλιματική μετανάστευση συχνά συνδυάζεται με εκτοπισμό που σχετίζεται με συγκρούσεις και επιδεινώνει την κατάσταση σε ήδη ευαίσθητες περιοχές που έχουν αγγίξει ο πόλεμος και η βία. Για παράδειγμα, το 2020 οι πλημμύρες εκτόπισαν περισσότερους ανθρώπους στην Υεμένη²⁴ από ότι οι συγκρούσεις και η βία, επιδεινώνοντας την ήδη χειρότερη ανθρωπιστική κρίση στον κόσμο. Η μεταναστευτική στρατηγική της Ευρώπης επηρεάζεται άμεσα από αυτές τις νέες αιτίες εκτοπισμού.

2.2 Το δυσοίωνα μέλλον

Η έκθεση Groundswell της Παγκόσμιας Τράπεζας²⁵, διαπιστώνει ότι η κλιματική αλλαγή, ένας ολοένα και πιο ισχυρός μοχλός μετανάστευσης, θα μπορούσε να αναγκάσει 216 εκατομμύρια ανθρώπους και στις έξι ηπείρους του κόσμου να μετακινηθούν εντός των χωρών τους έως το 2050. Οι εστίες εσωτερικής κλιματικής μετανάστευσης θα μπορούσαν να εμφανιστούν ήδη από το 2030 και να συνεχίσουν να εξαπλώνονται και να εντείνονται μέχρι το 2050. Η έκθεση διαπιστώνει επίσης ότι η άμεση και συντονισμένη δράση για τη μείωση των παγκόσμιων εκπομπών και τη στήριξη της πράσινης, χωρίς αποκλεισμούς και ανθεκτικής ανάπτυξης θα μπορούσε να μειώσει την κλίμακα της κλιματικής μετανάστευσης κατά 80%.

Η κλιματική αλλαγή αποτελεί ισχυρό παράγοντα εσωτερικής μετανάστευσης λόγω των επιπτώσεων της στα μέσα διαβίωσης των ανθρώπων και της απώλειας της δυνατότητας διαβίωσης σε ιδιαίτερα εκτεθειμένες περιοχές. Μέχρι το 2050, στην Υποσαχάρια Αφρική θα μπορούσαν να παρουσιαστούν 86 εκατομμύρια εσωτερικοί κλιματικοί μετανάστες, στην Ανατολική Ασία και στον Ειρηνικό 49 εκατομμύρια, στη Νότια Ασία 40 εκατομμύρια, στη Βόρεια Αφρική 19 εκατομμύρια, στην

²² https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/3/2019/11/08_SROCC_Ch04_FINAL.pdf

²³ https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/4/2019/11/06_Chapter-3.pdf

²⁴ https://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/grid2021_idmc.pdf

²⁵ Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration, 2021

<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/09/13/climate-change-could-force-216-million-people-to-migrate-within-their-own-countries-by-2050>

Λατινική Αμερική 17 εκατομμύρια και στην Ανατολική Ευρώπη και στη Κεντρική Ασία 5 εκατομμύρια.

«Η έκθεση Groundswell είναι μια έντονη υπενθύμιση των ανθρώπινων ζημιών της κλιματικής αλλαγής, ιδιαίτερα για τους φτωχότερους του κόσμου, αυτούς που συμβάλλουν το λιγότερο στις αιτίες της. Καθορίζει επίσης σαφώς έναν δρόμο για τις χώρες ώστε να αντιμετωπίσουν ορισμένους από τους βασικούς παράγοντες που προκαλούν τη μετανάστευση λόγω του κλίματος», δήλωσε ο Juergen Voegelé, Αντιπρόεδρος Βιώσιμης Ανάπτυξης της Παγκόσμιας Τράπεζας. «Όλα αυτά τα ζητήματα συνδέονται θεμελιωδώς και γι' αυτό η υποστήριξή μας προς τις χώρες είναι σε θέση να επιτύχει τους στόχους για το κλίμα και την ανάπτυξη από κοινού, χτίζοντας παράλληλα ένα πιο βιώσιμο, ασφαλές και ανθεκτικό μέλλον».

Η ενημερωμένη έκθεση περιλαμβάνει προβλέψεις και αναλύσεις για τρεις περιοχές: την Ανατολική Ασία και τον Ειρηνικό, τη Βόρεια Αφρική και την Ανατολική Ευρώπη και την Κεντρική Ασία. Βασίζεται στη νέα και πρωτοποριακή προσέγγιση μοντελοποίησης της προηγούμενης έκθεσης της Παγκόσμιας Τράπεζας Groundswell από το 2018, η οποία κάλυψε την Υποσαχάρια Αφρική, τη Νότια Ασία και τη Λατινική Αμερική.

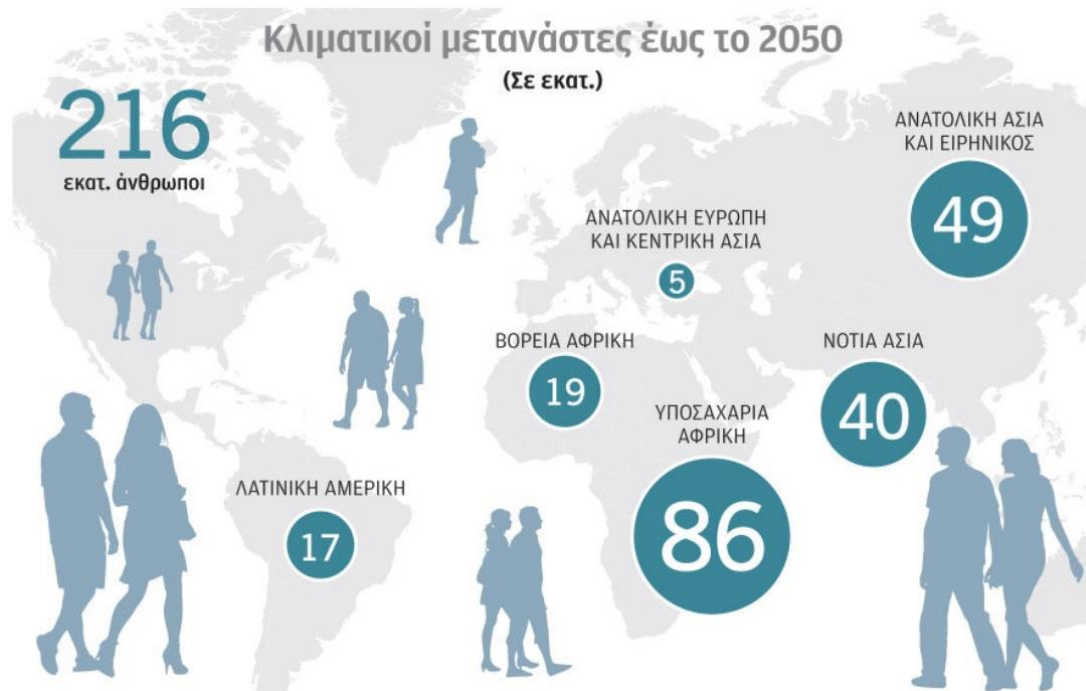
Χρησιμοποιώντας μια προσέγγιση που βασίζεται σε σενάρια, η έκθεση διερευνά πιθανά μελλοντικά αποτελέσματα, τα οποία μπορούν να βοηθήσουν τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων να σχεδιάσουν εκ των προτέρων. Η προσέγγιση επιτρέπει τον εντοπισμό των περιοχών από τις οποίες αναμένεται να μετακινηθούν άνθρωποι λόγω της αυξανόμενης λειψυδρίας, της μειωμένης παραγωγικότητας των καλλιεργειών και της ανόδου της στάθμης της θάλασσας, καθώς και των αστικών και αγροτικών περιοχών με καλύτερες συνθήκες για τη δημιουργία νέων μέσων διαβίωσης.

Η έκθεση παρέχει μια σειρά συστάσεων πολιτικής που μπορούν να βοηθήσουν στην επιβράδυνση των παραγόντων που οδηγούν στην κλιματική μετανάστευση και στην προετοιμασία για τις αναμενόμενες μεταναστευτικές ροές, μεταξύ άλλων:

- Μείωση των παγκόσμιων εκπομπών και καταβολή κάθε προσπάθειας για την επίτευξη των θερμοκρασιακών στόχων της συμφωνίας του Παρισιού
- Ενσωμάτωση της εσωτερικής μετανάστευσης λόγω του κλίματος σε έναν μακρόπνοο πράσινο, ανθεκτικό και χωρίς αποκλεισμούς αναπτυξιακό σχεδιασμό

- Προετοιμασία για κάθε φάση της μετανάστευσης, έτσι ώστε η εσωτερική μετανάστευση λόγω του κλίματος ως στρατηγική προσαρμογής να μπορεί να οδηγήσει σε θετικά αναπτυξιακά αποτελέσματα
- Επένδυση στην καλύτερη κατανόηση των παραγόντων της εσωτερικής μετανάστευσης λόγω του κλίματος, ώστε να ενημερώνονται οι καλά στοχευμένες πολιτικές

Εικόνα 4 : Κλιματικοί μετανάστες έως το 2050 σύμφωνα με την έκθεση Groundswell
Πηγή: World Bank (2021) p. 19

2.2 Οι παράγοντες και ο αντίκτυπος των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής

2.2.1 Κινητήριες δυνάμεις

Καθεμία από τις οκτώ βραδείας έναρξης επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής που αναγνωρίζονται από τη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή μπορεί να έχει επιπτώσεις που θα αναγκάσουν τελικά τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν το σπίτι τους, όπως και οι σύνθετες και αλυσιδωτές επιπτώσεις τους.

26

²⁶ A. AghaKouchak et al., [“Climate Extremes and Compound Hazards in a Warming World”](#), Annual Review of Earth and Planetary Sciences, 2020 48:1, 519-548

Η ερημοποίηση, η υποχώρηση των παγετώνων, η αύξηση των θερμοκρασιών, η υποβάθμιση της γης και των δασών, η απώλεια της βιοποικιλότητας, η οξίνιση των ωκεανών, η αλάτωση και η άνοδος της στάθμης της θάλασσας μπορούν σταδιακά να καταστήσουν περιοχές μη κατοικήσιμες και να μειώσουν τις δυνατότητες βιοπορισμού και εξεύρεσης τροφής και νερού. Μπορούν επίσης να αυξήσουν τον κίνδυνο ακραίων καιρικών φαινομένων, όπως ξηρασία, τσουνάμι, πλημμύρες ή καταιγίδες, που επίσης μπορούν να οδηγήσουν σε εκτοπισμό.

Η παρούσα υποενοότητα υπογραμμίζει πώς κάθε καταστροφή βραδείας έναρξης μπορεί να οδηγήσει σε εκτοπισμό μέσω ορισμένων ή όλων αυτών των επιπτώσεων.

Αύξηση της στάθμης της θάλασσας

Σε παγκόσμιο επίπεδο, η στάθμη της θάλασσας έχει αυξηθεί κατά 20 εκατοστά από την αρχή του εικοστού αιώνα, κυρίως λόγω της θερμικής διαστολής των ωκεανών και του λιώσιματος των παγετώνων και των καλύψεων πάγου.²⁷ Είναι πιθανό να αυξηθεί περαιτέρω, μεταξύ 0,3 και ένα μέτρο μέχρι το 2100, με πιθανή άνοδο έως και δύο μέτρα σε ορισμένες περιοχές.²⁸

Οι παράκτιες ζώνες με χαμηλό υψόμετρο - λιγότερο από 10 μέτρα πάνω από το επίπεδο της θάλασσας - συμπεριλαμβανομένων των δελταϊκών περιοχών και των μικρών νησιών, είναι από τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές στον κόσμο, ιδίως στη Νότια και Νοτιοανατολική Ασία.²⁹ Τα μικρά νησιωτικά αναπτυσσόμενα κράτη πλήττονται ιδιαίτερα λόγω του χαμηλού υψομέτρου, της περιορισμένης έκτασης γης και της μεγάλης εξάρτησης από τους φυσικούς πόρους και τη γεωργία διαβίωσης. Υπάρχουν άφθονες αποδείξεις για απώλειες και ζημιές που προκύπτουν από την άνοδο της στάθμης της θάλασσας. Σε αυτές περιλαμβάνονται η αλάτωση των εδαφών και η μείωση των αποδόσεων των καλλιεργούμενων περιοχών, η μείωση της ποιότητας του πόσιμου νερού από την εισχώρηση αλατότητας στους παράκτιους υδροφόρους ορίζοντες, την απώλεια ενδιαιτημάτων ψαριών, τη μειωμένη παραγωγή ψαριών και την απώλεια εδαφών.³⁰ Η υποβάθμιση των παράκτιων και θαλάσσιων οικοσυστημάτων λόγω της ανόδου της στάθμης της θάλασσας συμβάλλει επίσης στην αποδυνάμωση της προστασίας από πλημμύρες, καταιγίδες, τσουνάμι και

---

²⁷ WMO, [Statement on the State of the Global Climate in 2016](#), 2017

²⁸ IPCC, [Climate Change 2014, Synthesis Report: Summary for Policymakers](#), 2014

²⁹ IOM, [The Atlas of Environmental Migration](#), 2017

³⁰ UNFCCC, [Slow onset events](#), 2012

τυφώνες, αφήνοντας τους πληθυσμούς πιο εκτεθειμένους στους κινδύνους εκτοπισμού.^{31 32}

Μια άνοδος της στάθμης της θάλασσας μόνο κατά 0,5 μέτρα στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, για παράδειγμα, θα εξέθετε σχεδόν δύο εκατομμύρια ανθρώπους σε εκτοπισμό.³³ Στη Σενεγάλη, όπου περίπου το 70% του πληθυσμού απειλείται από την άνοδο της στάθμης της θάλασσας, μικρές κοινότητες, όπως τα χωριά Mbambara και Doun Baba Diye, έχουν ήδη εκτοπιστεί.³⁴

Ακόμα και χωρίς τις πρόσθετες επιπτώσεις των κινδύνων ταχείας εκδήλωσης, τα γεγονότα βραδείας εκδήλωσης μπορούν να μειώσουν σταδιακά την κατοικησιμότητα μιας περιοχής έως ότου επιτευχθεί ένα σημείο καμπής που οδηγεί σε εκτοπισμό. Με την άνοδο της στάθμης της θάλασσας, έχει προβλεφθεί ότι το Κιριμπάτι θα καταστεί ακατοίκητο σε 30 έως 60 χρόνια.

Ερημοποίηση

Η ερημοποίηση είναι μια μη αναστρέψιμη μείωση της παραγωγικότητας των ξηροθερμικών περιοχών. Η κλιματική αλλαγή και οι ανθρώπινες δραστηριότητες υποβαθμίζουν το έδαφος έως ότου τα φυτά δεν μπορούν πλέον να αναπτυχθούν. Η υπερβόσκηση και η αποψίλωση των δασών μπορούν να συμβάλουν στην ερημοποίηση, όπως και η αλλαγή των βροχοπτώσεων, οι υψηλότερες θερμοκρασίες και η ξηρασία.

Η ερημοποίηση εξελίσσεται σε όλες τις ηπείρους εκτός από την Ανταρκτική και θεωρείται ένα από τα σοβαρότερα περιβαλλοντικά προβλήματα.³⁵ Εξακόσια τριάντα εκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε ξηρές περιοχές που πλήττονται από την ερημοποίηση.³⁶ Ο αριθμός αυτός αναμένεται να αυξηθεί με την υπερθέρμανση του πλανήτη.

---

³¹ D.L. Passeri, 2015, The dynamic effects of sea level rise (SLR) on low-gradient coastal landscapes

³² WMO, [Statement on the State of the Global Climate in 2016](#), 2017

³³ El-Raey, M., et al. "Potential Impacts of Accelerated Sea-Level Rise on Alexandria Governorate, Egypt." *Journal of Coastal Research*, 1995, pp. 190–204. JSTOR, www.jstor.org/stable/25735708

³⁴ Thomson Reuters Foundation, [As Senegal's coast crumbles, residents ponder move to safer ground](#), 26 May 2017

³⁵ Glantz, M. H. 2019. The UN and desertification: Dealing with a global problem. In: Glantz, M. H. (ed) *Desertification: environmental degradation in and around arid lands*. CRC Press, no pagination

³⁶ Mirzabaev, A. et al, *Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems*. IPCC, pp. 294-343

Οι περιοχές που πλήττονται περισσότερο είναι η Νότια και Ανατολική Ασία, η Μέση Ανατολή και η περιφέρεια της Σαχάρας, που εκτείνεται από την Αλγερία, τη Λιβύη και την Αίγυπτο έως το Μάλι, τον Νίγηρα, το Τσαντ, τη Σομαλία και το Σουδάν.³⁷

Η αμερικανική ήπειρος είναι επίσης εκτεθειμένη στην ερημοποίηση.³⁸

Η ερημοποίηση συμβάλλει στην επισιτιστική και διατροφική ανασφάλεια δημιουργώντας απώλειες στη γεωργική παραγωγικότητα και το εισόδημα. Μειώνει επίσης τόσο την ποσότητα όσο και την ποιότητα του νερού, μειώνοντας έτσι τη διαθεσιμότητα αυτού του πόρου για την κάλυψη των αναγκών σε νερό, εγκαταστάσεις υγιεινής και προσωπικής καθαριότητας (WASH) καθώς και των αναγκών παραγωγής. Μελέτες δείχνουν επίσης ότι οι καταιγίδες σκόνης που σχετίζονται με την ερημοποίηση, οι οποίες αυξάνονται σε ένταση και συχνότητα, προκαλούν επιζήμιες επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία, ενώ υπονομεύουν τη λειτουργία τόσο των ενεργειακών όσο και των μεταφορικών υποδομών.

Ως αποτέλεσμα, η φυτική παραγωγή μειώνεται και τα ζώα δεν μπορούν πλέον να χρησιμοποιούν τους βοσκότοπους.³⁹ Οι άνθρωποι που βασίζονταν σε αυτές τις δραστηριότητες για να εξασφαλίσουν τροφή και εισόδημα αναγκάζονται να βρουν άλλες πηγές βιοπορισμού, συχνά σε άλλη περιοχή.

Η ερημοποίηση μπορεί επίσης να λειτουργήσει ως πολλαπλασιαστής απειλών για την ξηρασία.⁴⁰ Επαναλαμβανόμενες, σοβαρές ξηρασίες μπορεί να αναγκάσουν τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τον κτηνοτροφικό ή αγρο-κτηνοτροφικό τρόπο ζωής τους, καθώς αυτός καθίσταται μη βιώσιμος. Πολλοί αναζητούν τότε καταφύγιο σε αστικές περιοχές. Μεταξύ 2008 και 2020, η IDMC κατέγραψε 2,4 εκατομμύρια νέες εσωτερικές μετακινήσεις που συνδέονται με την ξηρασία.

Σε ακραίες περιπτώσεις, η ερημοποίηση μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια εδαφών λόγω της εισβολής των αμμόλοφων: Υπολογίζεται ότι 23 εκτάρια γης χάνονται από την ερημοποίηση ανά λεπτό.⁴¹ Η πρωτεύουσα της Μαυριτανίας, Νουακσότ, βρίσκεται στην πρώτη γραμμή αυτής της πρόκλησης. Αρκετά σπίτια εκεί θάβονται στην άμμο κάθε χρόνο, αναγκάζοντας τους κατοίκους της να μετακομίσουν. Οι άνθρωποι σε ολόκληρη τη χώρα χάνουν τα χωράφια τους και τα μέσα διαβίωσής τους

---

³⁷ Saier, M. H. 2010. Desertification and migration. *Water, Air, and Soil Pollution*. 205(1), pp. 31-32

³⁸ Leighton, M. 2006. Desertification and migration. In: Johnson, P. M., Mayrand, K., & Paquin, M. (eds.) *Governing global desertification: linking environmental degradation, poverty and participation*. London: Ashgate Publishing, pp. 43-58

³⁹ IOM, 2015, *Migration, Environment and Climate Change: Training*, module 3

⁴⁰ UNDRR, [GAR Special Report on Drought](#), 2021

⁴¹ InterPressservice, 2017. *The High Cost of Desertification*, <https://reliefweb.int/report/world/high-price-desertification-23-hectares-land-minute>

από αυτό το φαινόμενο, αναγκάζοντάς τους να αναζητήσουν εναλλακτικά μέσα διαβίωσης στα αστικά κέντρα. Για την καταπολέμησή του, η Μαυριτανία έχει εφαρμόσει διάφορες στρατηγικές, όπως η αναφύτευση δέντρων και η σταθεροποίηση των αμμόλοφων γύρω από τις πόλεις που κινδυνεύουν από την ερημοποίηση.

Υποχώρηση των παγετώνων

Η άνοδος της θερμοκρασίας και η ρύπανση μπορούν να προκαλέσουν το λιώσιμο και την υποχώρηση των παγετώνων. Αυτό μπορεί τελικά να μειώσει το επίπεδο ροής των ποταμών, επηρεάζοντας την παραγωγή τροφίμων, νερού και ενέργειας σε ορεινές και πεδινές περιοχές.⁴²

Σχεδόν τα τρία τέταρτα του παγκόσμιου ορεινού πληθυσμού ζουν σε αγροτικές περιοχές και εξαρτώνται από τους φυσικούς πόρους για τον βιοπορισμό τους. Η απώλεια αυτών των πόρων μπορεί να τους αναγκάσει να μετακινηθούν, όπως έχει αναφερθεί στις Άνδεις.

Το λιώσιμο των παγετώνων μπορεί επίσης να προκαλέσει την ξαφνική απελευθέρωση νερού από μια παγετώδη λίμνη, γνωστή και ως πλημμύρα από έκρηξη παγετώδους λίμνης. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε εκτοπισμό.

Παράλληλα, το μόνιμο στρώμα πάγου σε μεγάλα υψόμετρα λιώνει λόγω της αύξησης της θερμοκρασίας.⁴³ Οι πολικές περιοχές μεταβάλλονται σημαντικά από το λιώσιμο του μόνιμου πάγου, το οποίο προκαλεί τη βύθιση της επιφάνειας της γης, ή καθίζηση, καθώς και διάβρωση των ακτών. Οι αυτόχθονες πληθυσμοί επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό σε αυτές τις περιοχές.

Αύξηση της θερμοκρασίας

Η συνδυασμένη θερμοκρασία ξηράς και ωκεανών αυξάνεται με μέσο ρυθμό 0,18°C ανά δεκαετία από το 1981.⁴⁴ Οι υψηλές θερμοκρασίες αυξάνουν την εξάτμιση και επηρεάζουν την υγρασία του εδάφους, οδηγώντας τελικά σε ξηρασία, απώλεια θρεπτικών στοιχείων και διάβρωση του επιφανειακού εδάφους. Οι μεταβολές στις θερμοκρασίες επηρεάζουν επίσης το χρονοδιάγραμμα βιολογικών γεγονότων, όπως η γονιμοποίηση, η ανθοφορία και η αναπαραγωγή ψαριών, αλλάζοντας την ικανότητα των οικοσυστημάτων να αναγεννώνται.

---

⁴² IOM, 2015, Migration, Environment and Climate Change: Training, module 3

⁴³ IPCC, [Climate Change 2014, Synthesis Report: Summary for Policymakers](#), 2014

⁴⁴ NOAA 2019 Global Climate Summary

Οι επιπτώσεις αυτές επηρεάζουν αρνητικά τη φυτική παραγωγή και την ποιότητα και τη διαθεσιμότητα των βοσκοτόπων για τα ζώα, επηρεάζοντας τους ανθρώπους που εξαρτώνται από αυτά και μερικές φορές αναγκάζοντάς τους να μετακινηθούν. Η αύξηση της θερμοκρασίας επηρεάζει επίσης την επισιτιστική ασφάλεια. Κάθε αύξηση κατά 1°C μειώνει την παγκόσμια παραγωγή σιταριού κατά έξι τοις εκατό.⁴⁵

Οι υψηλότερες θερμοκρασίες στην επιφάνεια της θάλασσας επηρεάζουν τη φυσική, χημική και βιολογική κατάσταση του θαλάσσιου περιβάλλοντος, οδηγώντας μεταξύ άλλων σε λεύκανση των κοραλλιών και θνησιμότητα των ψαριών.⁴⁶ Καθώς πολλές παράκτιες οικονομίες εξαρτώνται από τις ιχθυοκαλλιέργειες και τον τουρισμό των κοραλλιογενών υφάλων, αυτό μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τα μέσα διαβίωσης των ανθρώπων και να ωθήσει ορισμένους από αυτούς σε εκτοπισμό.

Η αύξηση των θερμοκρασιών δημιουργεί επίσης τις προϋποθέσεις για συχνότερους και σοβαρότερους καύσωνες και πυρκαγιές. Μεταξύ 2008 και 2020, η IDMC κατέγραψε 1,1 εκατομμύρια νέες εσωτερικές μετακινήσεις που συνδέονται με ακραίες θερμοκρασίες και 3,4 εκατομμύρια μετακινήσεις που συνδέονται με πυρκαγιές.⁴⁷

Μια πρόσφατη μελέτη δείχνει ότι η παρατηρούμενη τάση προς θερμότερες και ξηρότερες συνθήκες στη νότια Ευρώπη θα συνεχιστεί κατά πάσα πιθανότητα και τις επόμενες δεκαετίες. Αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει σε ουσιαστική επέκταση των πυρόπληκτων περιοχών.⁴⁸ Χρησιμοποιώντας διαφορετικά κλιματικά σενάρια, που κυμαίνονται από 1,5°C έως 3°C θέρμανσης, τα στοιχεία δείχνουν ότι όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο θέρμανσης, τόσο μεγαλύτερη είναι η αύξηση των καμένων εκτάσεων, με εκτιμήσεις από περίπου 40% έως περίπου 100% σε διάφορα σενάρια.

Υποβάθμιση της γης και των δασών

Η ταχεία επέκταση και η μη βιώσιμη διαχείριση των καλλιεργούμενων και βοσκήσιμων εκτάσεων αποτελούν βασικούς παράγοντες για την ανίχνευση της ποιότητας της γης. Η κλιματική αλλαγή, ωστόσο, επιδεινώνει επίσης τις υφιστάμενες διαδικασίες υποβάθμισης με ακραία καιρικά φαινόμενα, όπως ξηρασίες, κυκλώνες

---

⁴⁵ N. Watts and al, 2017, The Lancet Countdown on health and climate change: from 25 years of inaction to a global transformation for public health

⁴⁶ Australian Bureau of Meteorology, Climate and Oceans Support Program in the Pacific (COSPPac)

⁴⁷ IDMC, [Global Report on Internal Displacement 2021](#), May 2021

⁴⁸ Turco, M., Rosa-Cánovas, J.J., Bedia, J. et al. "Exacerbated fires in Mediterranean Europe due to anthropogenic warming projected with non-stationary climate-fire models", Nat Commun 9, 3821, 2018

και πλημμύρες. Η αποψίλωση των δασών διαταράσσει τις διεργασίες της λεκάνης απορροής, συμπεριλαμβανομένης της διήθησης των κατακρημνισμάτων στο έδαφος. Η θεμελιώδης επιρροή των ανθρώπων στην υποβάθμιση της γης είναι μεγάλη. Αυτό περιλαμβάνει την αυξανόμενη κατανάλωση των πόρων της γης μέσω της αποψίλωσης, των μονοκαλλιεργειών, της εντατικής γεωργίας και της επέκτασης των καλλιεργήσιμων εκτάσεων, που εντείνεται από την αύξηση του πληθυσμού.⁴⁹ Η υποβάθμιση της γης και των δασών επηρεάζει σοβαρά τα συστήματα παραγωγής καλλιεργειών και ζώων. Ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας (FAO) εκτιμά ότι το ένα τέταρτο της παγκόσμιας γεωργικής γης έχει υποβαθμιστεί σε μεγάλο βαθμό, ορισμένα από αυτά ανεπανόρθωτα.⁵⁰ Στην Αφρική, έως και τα δύο τρίτα της παραγωγικής έκτασης επηρεάζονται από την υποβάθμιση της γης.⁵¹ Η κλιματική αλλαγή και η επιδείνωση της ποιότητας της γης θα μπορούσαν να οδηγήσουν στο να μειωθούν στο μισό οι αποδόσεις των καλλιεργειών σε ορισμένες περιοχές μέχρι το 2050.⁵²

Τα υποβαθμισμένα εδάφη και δάση γίνονται λιγότερο ανθεκτικά σε γεγονότα ταχείας εκδήλωσης. Σε περιόδους περιορισμένων βροχοπτώσεων, τα εδάφη ξηραίνονται. Όταν στη συνέχεια πέφτουν ισχυρότερες βροχές, προκύπτουν αυξανόμενες πλημμύρες, διάβρωση και απώλεια θρεπτικών συστατικών του εδάφους. Η υποβάθμιση της γης και των δασών μπορεί να αυξήσει την έκθεση των ανθρώπινων οικισμών σε καταστροφές που σχετίζονται με τις καιρικές συνθήκες και να προκαλέσει επακόλουθες εκτοπίσεις.

Απώλεια της βιοποικιλότητας

Οι αυξανόμενες θερμοκρασίες και τα μεταβαλλόμενα πρότυπα βροχοπτώσεων επηρεάζουν τη δομή, τη σύνθεση και τις λειτουργίες των οικοσυστημάτων, προκαλώντας απώλεια βιοποικιλότητας και μείωση των οικοσυστημικών υπηρεσιών που υποστηρίζουν την ανθρώπινη ευημερία.

Η αλλαγή της χρήσης γης, όπως η υπερεκμετάλλευση ζώων, φυτών και άλλων οργανισμών μέσω της συγκομιδής, της υλοτομίας, του κυνηγιού και της αλιείας, είναι

---

⁴⁹ IPBES. 2018. Assessment Report on Land Degradation and Restoration [Montanarella, L., R. Scholes., and A. Brainich. (eds.)]. Bonn: Secretariate of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services

⁵⁰ FAO, 2015, Status of the World's Soil Resources

⁵¹ UNCCD, 2014, The Land in Numbers: Livelihoods at a Tipping Point

⁵² Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES), 2018, Summary for policymakers of the thematic assessment of land degradation and restoration

ένας άλλος παράγοντας απώλειας της βιοποικιλότητας.⁵³ Το ίδιο ισχύει και για τη ρύπανση, συμπεριλαμβανομένων των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, των ανεπεξέργαστων αστικών και αγροτικών αποβλήτων, των ρύπων από βιομηχανικές, εξορυκτικές και γεωργικές δραστηριότητες, των πετρελαιοκηλίδων και της απόρριψης τοξικών ουσιών. Από το 1980, η ρύπανση από πλαστικά στο θαλάσσιο περιβάλλον έχει επηρεάσει τουλάχιστον 267 είδη, συμπεριλαμβανομένου του 86% των θαλάσσιων χελωνών, του 44% των θαλασσοπουλιών και του 43% των θαλάσσιων θηλαστικών.⁵⁴

Το μέγεθος των πληθυσμών των σπονδυλωτών μειώθηκε συνολικά κατά 60% μεταξύ 1970 και 2014, με τη Νότια και Κεντρική Αμερική να υφίσταται την πιο δραματική μείωση, κατά 89%. Ο αριθμός των ειδών του γλυκού νερού έχει μειωθεί κατά 83% από το 1970.⁵⁵

Τα οικοσυστήματα ωφελούν τον άνθρωπο με πολλούς τρόπους. Παρέχουν, μεταξύ άλλων, τροφή, νερό, ξυλεία και ίνες- ρυθμίζουν το κλίμα, τις πλημμύρες, τις ασθένειες και την ποιότητα του νερού- προσφέρουν ψυχαγωγικά αισθητικά και πνευματικά οφέλη- και υποστηρίζουν τον σχηματισμό του εδάφους, τη φωτοσύνθεση και τον κύκλο των θρεπτικών στοιχείων.

Η βιοποικιλότητα διαδραματίζει βασικό ρόλο στην εξασφάλιση της επισιτιστικής ασφάλειας. Παρέχει φυτικούς, ζωικούς και μικροβιακούς γενετικούς πόρους που είναι απαραίτητοι για την παραγωγή τροφίμων και για διαφοροποιημένες, ισορροπημένες δίαιτες. Επιτρέπει ζωτικές λειτουργίες του οικοσυστήματος, όπως η λίπανση του εδάφους, η ανακύκλωση θρεπτικών στοιχείων, η ρύθμιση παρασίτων και ασθενειών, ο έλεγχος της διάβρωσης και η επικονίαση των καλλιεργειών και των δέντρων.

Μέσω της συνεχούς ανακύκλωσης του νερού, η βιοποικιλότητα διατηρεί τις οικοσυστημικές υπηρεσίες που απαιτούνται για τη διατήρηση των αποθεμάτων πόσιμου νερού.⁵⁶

Η διατάραξη της βιοποικιλότητας μπορεί να οδηγήσει στην απώλεια της ζωής των ανθρώπων που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το περιβάλλον, καθιστώντας τους

---

⁵³ IPBES, [Global Assessment Report on Biodiversity and Eco- system Services](#), 2019

⁵⁴ D.W. Laist, "Impacts of marine debris: entanglement of marine life in marine debris including a comprehensive list of species with entanglement and ingestion records," in Coe, J.M. Rogers, D.B. (eds), *Marine Debris: Sources Impacts, and Solutions*: Springer-Verlag, New York, (1997) 99-139

⁵⁵ WWF, [Living Planet Report - 2018: Aiming Higher](#), 2018

⁵⁶ UNICEF, [Why biodiversity is important for children: five things you need to know](#), 2020

πιο ευάλωτους στην εκτόπιση. Η απώλεια της βιοποικιλότητας μπορεί επίσης να εκθέσει τους πληθυσμούς σε ξαφνικούς κινδύνους. Στη Σρι Λάνκα, για παράδειγμα, οι παράκτιοι υγρότοποι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη μείωση των κινδύνων πλημμύρας.⁵⁷

Οξίνιση των ωκεανών

Η οξίνιση των ωκεανών αναφέρεται στις αλλαγές στη χημεία των ωκεανών που έχουν συμβεί ως αποτέλεσμα της απορρόφησης των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα από τους ωκεανούς. Θα μπορούσε να έχει σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στα θαλάσσια οικοσυστήματα.^{58 59}

Πολλές παράκτιες κοινότητες εξαρτώνται παραδοσιακά από την αλιεία για τη διαβίωση και το εισόδημά τους. Τα μέσα διαβίωσης και η επισιτιστική ασφάλεια πολλών κοινοτήτων είναι πιθανό να επηρεαστούν σε μεγάλο βαθμό από την οξίνιση των ωκεανών. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για κοινότητες με περιορισμένες επιλογές διαφοροποίησης του εισοδήματος και εναλλακτικές πηγές τροφής.⁶⁰

Η απώλεια των ειδών που σχηματίζουν όστρακα, των κοραλλιογενών υφάλων και της αλιείας που εξαρτάται από τους υφάλους επηρεάζει την επισιτιστική ασφάλεια, το εμπόριο και τον τουρισμό. Οι τροπικοί ύφαλοι υποστηρίζουν περίπου το 25% των θαλάσσιων ειδών ψαριών. Παρέχουν επισιτιστική και βιοποριστική ασφάλεια για περίπου 500 εκατομμύρια ανθρώπους παγκοσμίως.⁶¹ Πολλοί από αυτούς τους ανθρώπους θα μπορούσαν να κινδυνεύσουν να εκτοπιστούν εάν τα εν λόγω θαλάσσια οικοσυστήματα συνεχίσουν να επιδεινώνονται.

Αλατότητα

Τα κύματα καταιγίδων και το πέρασμα των κυμάτων πάνω από φυσικές και τεχνητές κατασκευές (υπερπήδηση των κυμάτων) είναι αποτέλεσμα της ανόδου της στάθμης της θάλασσας. Τα φαινόμενα αυτά προκαλούν διείσδυση αλμυρού νερού σε παραγωγικές παράκτιες εκτάσεις και σε υδροφόρους ορίζοντες γλυκού νερού. Η αυξανόμενη εξάτμιση του θαλασσινού νερού στην ξηρά και οι μη βιώσιμες πρακτικές

---

⁵⁷ ADB, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific and UNEP, 2012, Green Growth, Resources and Resilience: Environmental Sustainability in Asia and the Pacific

⁵⁸ IPCC, [Climate Change 2014, Synthesis Report: Summary for Policymakers](#), 2014

⁵⁹ UNEP, 2010, Emerging Issues: Environmental Consequences of Ocean Acidification: A Threat to Food Security

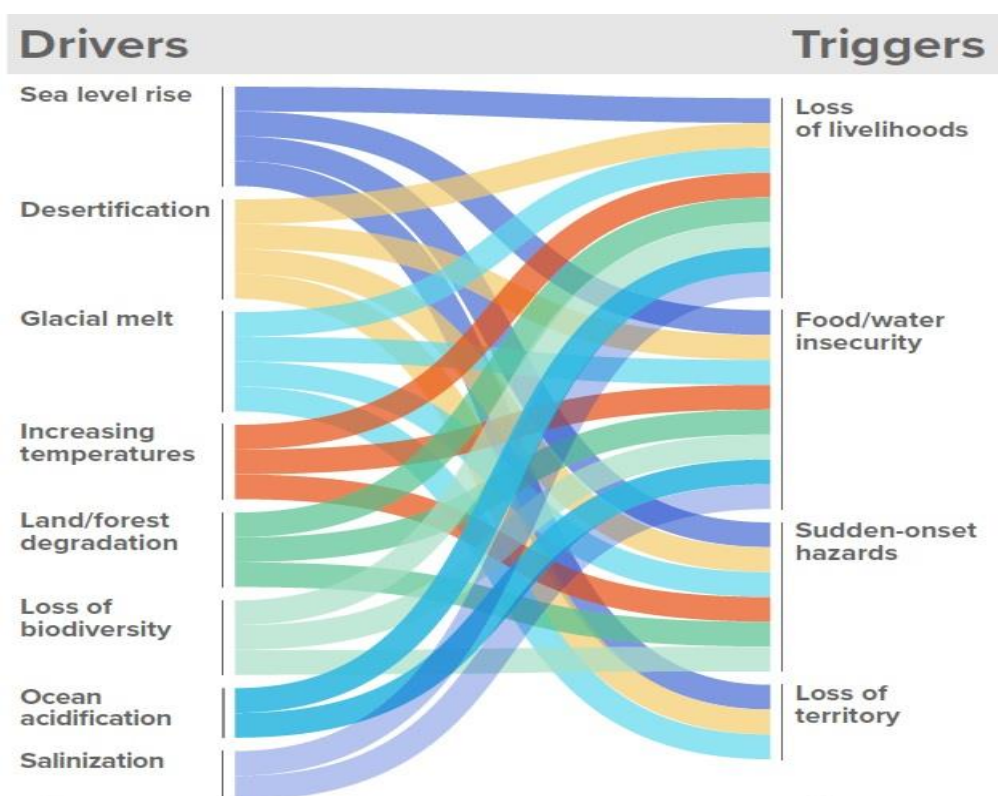
⁶⁰ IOM, 2017, The Atlas of Environmental Migration

⁶¹ UNEP, 2010, Emerging Issues: Environmental Consequences of Ocean Acidification: A Threat to Food Security

χρήσης γης επιδεινώνουν τον ρυθμό αλάτωσης και επηρεάζουν την ασφάλεια τροφίμων και νερού των παράκτιων κοινοτήτων.

Η υπερβολική αλάτωση των εδαφών μπορεί να εμποδίσει τη βλάστηση των σπόρων και την ανάπτυξη των φυτών, μειώνοντας τις αποδόσεις των καλλιεργειών. Στις παράκτιες περιοχές με χαμηλό υψόμετρο και στα νησιά, η αλάτωση του νερού και του εδάφους υπονομεύει ολοένα και περισσότερο την καλλιεργήσιμη γη και το γλυκό νερό, επηρεάζοντας την επισιτιστική και υδατική ασφάλεια των πληθυσμών των οποίων τα μέσα διαβίωσης εξαρτώνται από το περιβάλλον. Αυτό τους καθιστά πιο ευάλωτους στην εκτόπιση.

Μόνο στο Μπαγκλαντές, περίπου 20 εκατομμύρια άνθρωποι σε παράκτιες περιοχές πλήττονται από την αλατότητα του πόσιμου νερού. Η αλατότητα που προκαλείται από την άνοδο της στάθμης της θάλασσας είναι πιθανό να αναγκάσει περίπου 200.000 αγρότες ετησίως να μετακινηθούν από τις ακτές του Μπαγκλαντές.⁶²

Εικόνα 5 : Συνδέσεις μεταξύ των κινητήριων δυνάμεων και των παραγόντων που προκαλούν τις εσωτερικές μεταποπίσεις, στο πλαίσιο της κλιματικής αλλαγής

Πηγή : Addressing internal displacement in the context of climate change, IDCM 2021, <https://www.internal-displacement.org/publications/addressing-internal-displacement-in-the-context-of-climate-change>

⁶² Chen, J., Mueller, V. Coastal climate change, soil salinity and human migration in Bangladesh. Nature Clim Change 8, 981–985 (2018). <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0313-8>

2.2.2 Συγκρούσεις και βία

Στην παρούσα υποενότητα ⁶³ υποστηρίζεται ότι η μετανάστευση που προκαλείται από την κλιματική αλλαγή μπορεί να προωθήσει συγκρούσεις στις περιοχές υποδοχής μεταναστών, η ένταση των οποίων μπορεί να ποικίλλει από περίπτωση σε περίπτωση. Η διαδικασία που οδηγεί από τη μετανάστευση στη σύγκρουση λειτουργεί μέσω τεσσάρων διαύλων, οι οποίοι μπορεί να δρουν ταυτόχρονα. Σε αυτό το εννοιολογικό μοντέλο, η σύγκρουση είναι πιο πιθανή όταν δύο ή περισσότερα από τα ακόλουθα κανάλια λειτουργούν μαζί, αντιμετωπίζοντας ορισμένες βοηθητικές συνθήκες.

Ανταγωνισμός

Η άφιξη περιβαλλοντικών μεταναστών μπορεί να επιβαρύνει την οικονομική βάση και τη βάση πόρων της περιοχής υποδοχής, προωθώντας τον ανταγωνισμό μεταξύ ντόπιων και μεταναστών για τους πόρους. Οι πιέσεις αναμένεται να αυξηθούν με τον αριθμό των μεταναστών και των κατοίκων, ιδίως όταν οι πόροι είναι σπάνιοι στην περιοχή υποδοχής και τα δικαιώματα ιδιοκτησίας υποανάπτυκτα. Η υπερβάλλουσα ζήτηση για πόρους μπορεί επίσης να δημιουργήσει πλευρικές πιέσεις, επέκταση των οικονομικών και πολιτικών δραστηριοτήτων πέρα από τα σύνορα της περιοχής ή του κράτους για την απόκτηση πόρων, γεγονός που αυξάνει τον κίνδυνο συγκρούσεων.

Εθνοτικές εντάσεις

Όταν οι περιβαλλοντικοί μετανάστες και οι κάτοικοι ανήκουν σε διαφορετικές εθνοτικές ομάδες, η μετανάστευση μπορεί να προάγει την ένταση. Οι κάτοικοι μπορεί να αισθάνονται ότι απειλούνται, οι χώρες υποδοχής μπορεί να φοβούνται τον αυτονομισμό, οι μετανάστες μπορεί να προσπαθήσουν να επανενωθούν με την πατρίδα τους και οι κάτοικοι μπορεί να αντιδράσουν επιθετικά. Καταστάσεις που περιλαμβάνουν μακροχρόνιες εθνοτικές διαφορές μεταξύ μεταναστών και κατοίκων είναι πιθανό να είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς σε συγκρούσεις.

Δυσπιστία

Η περιβαλλοντική μετανάστευση μπορεί να δημιουργήσει δυσπιστία μεταξύ της περιοχής προέλευσης της μετανάστευσης και της περιοχής υποδοχής. Για

---

⁶³ R. Reuveny, Climate change-induced migration and violent conflict, School of Public and Environmental Affairs, Indiana University, Bloomington, IN 47405, USA, 2007

παράδειγμα, η χώρα προέλευσης των μεταναστών μπορεί να υποπτεύεται ότι η χώρα υποδοχής δέχεται μετανάστες για να διαταράξει την εθνική ισορροπία στην περιοχή προέλευσης. Η κυβέρνηση της χώρας υποδοχής μπορεί να υποπτεύεται ότι η χώρα προέλευσης επιδιώκει να διεισδύσει στη χώρα υποδοχής, ενώ η πλευρά προέλευσης μπορεί να δυσανασχετεί με την πραγματική ή την αντιληπτή κακομεταχείριση των μεταναστών από την πλευρά υποδοχής.

Γραμμές ρήξης

Η σύγκρουση μπορεί επίσης να ακολουθεί τις υπάρχουσες κοινωνικοοικονομικές γραμμές ρήξης. Για παράδειγμα, οι μετανάστες και οι ντόπιοι αγρότες μπορεί να ανταγωνίζονται για τη γη, ή οι μετανάστες και οι ντόπιοι μπορεί να ανταγωνίζονται για τις θέσεις εργασίας. Επιπλέον, η μετανάστευση από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές - μια άλλη γραμμή ρήξης - παρουσιάζει ανταγωνιστικά αποτελέσματα. Οι επαναστάτες μπορεί να κινητοποιήσουν τους φτωχούς και απογοητευμένους μετανάστες της υπαίθρου για να αμφισβητήσουν το κράτος, το οποίο μπορεί να απαντήσει με βία. Ωστόσο, το αστικό περιβάλλον μπορεί να προσφέρει στους μετανάστες περισσότερες ευκαιρίες, εκτονώνοντας τις εντάσεις.

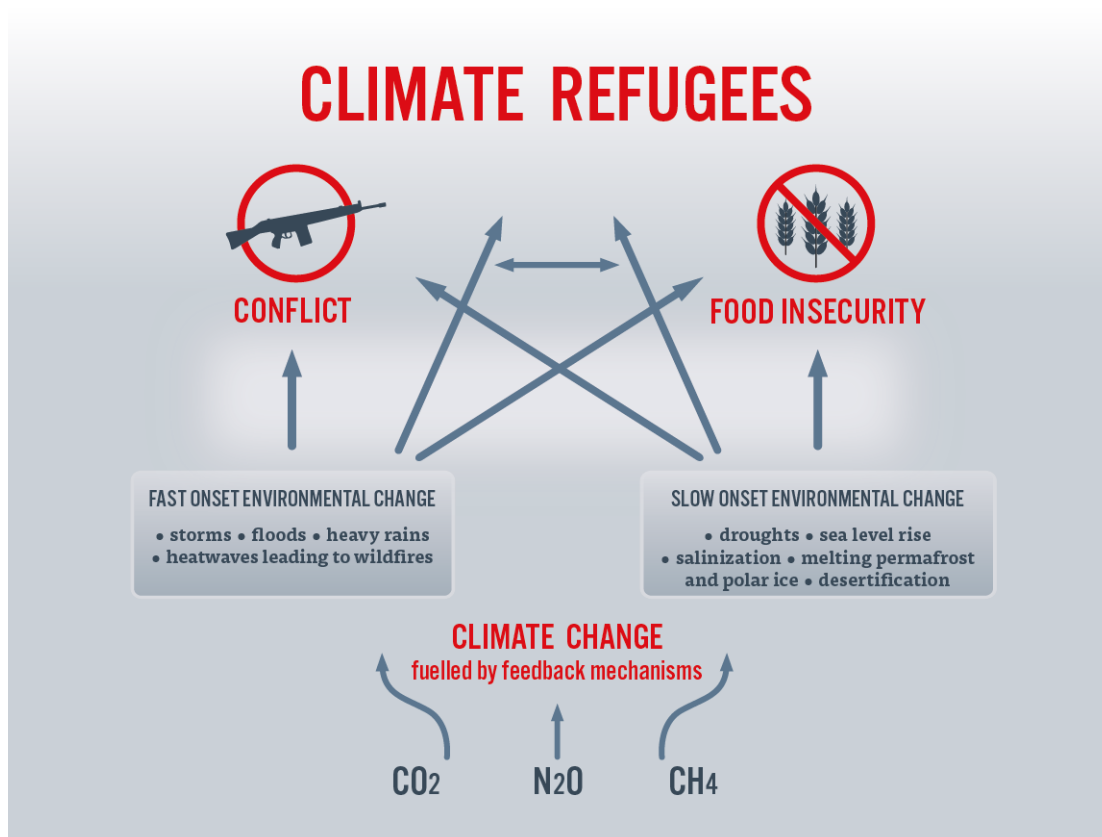
Βοηθητικές συνθήκες

Ενώ οι ανεπτυγμένες οικονομίες μπορούν να απορροφήσουν μετανάστες σε διάφορους τομείς, οι υπανάπτυκτες οικονομίες, που εξαρτώνται από το περιβάλλον για την επιβίωσή τους, είναι περιορισμένες από αυτή την άποψη, ιδίως αν οι πόροι τους είναι σπάνιοι. Ως εκ τούτου, είναι πιο επιρρεπείς σε συγκρούσεις λόγω της άφιξης περιβαλλοντικών μεταναστών. Η πολιτική αστάθεια και οι εμφύλιες διαμάχες στην περιοχή υποδοχής αυξάνουν επίσης την πιθανότητα συγκρούσεων. Για παράδειγμα, οι μετανάστες μπορεί να ενταχθούν σε ανταγωνιστικές ομάδες ή να εντείνουν τη βία μέσω οποιουδήποτε από τους παραπάνω διαύλους.

2.2.3 Συσχετισμός μεταξύ κλιματικών μεταναστών, καταστροφών και συγκρούσεων και βίας

Η περιβαλλοντική αλλαγή μπορεί να οδηγήσει σε συγκρούσεις για τη γη ή τους πόρους, οι οποίες με τη σειρά τους μπορούν να οδηγήσουν σε εκτοπισμό ανθρώπων. Η αναγκαστική μετανάστευση μπορεί να προκληθεί από περιβαλλοντικές συγκρούσεις, αλλά η αναγκαστική μετανάστευση λόγω της έλλειψης τροφίμων ή ακραίων καιρικών φαινομένων μπορεί επίσης να προκαλέσει συγκρούσεις.

Η αλληλεπίδραση μεταξύ διαφόρων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών μεταβλητών - καθώς και περιβαλλοντικών παραγόντων - επηρεάζουν έντονα τους πολέμους και τις ένοπλες συγκρούσεις στις ευάλωτες χώρες.

Εικόνα 6 : Συσχετισμός μεταξύ κλιματικών μεταναστών, καταστροφών και συγκρούσεων και βίας

Πηγή : <https://ejfoundation.org/reports/climate-2017>

2.3 Παγκόσμια εικόνα

2.3.1 Εσωτερικοί εκτοπισμοί εξαιτίας καταστροφών

Οι εσωτερικοί εκτοπισμοί εξαιτίας των καταστροφών, ανήλθαν σε 32.6 εκατομμύρια το 2022. Τα μεγαλύτερα ποσοστά συναντώνται σε Πακιστάν, Φιλιππίνες, Κίνα, Ινδία και Νιγηρία. Αξιοσημείωτο είναι πως οι εκτοπισμοί στο σύνολο τους, οφείλονται σε συνθήκες που σχετίζονται με τα καιρικά φαινόμενα.

Εσωτερικοί εκτοπισμοί για το έτος 2022 Καταστροφές

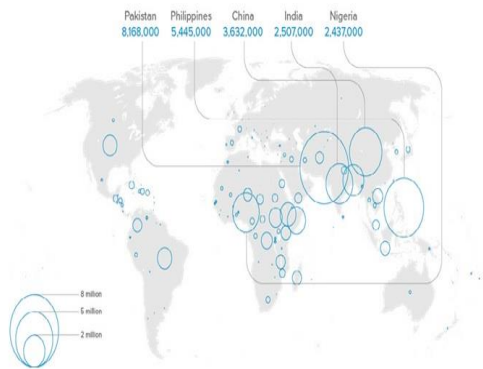
32.6εκ.

53%
Ποσοτό των εσωτερικών εκτοπισμών που προκλήθηκαν από καταστροφές

Τι είναι οι εσωτερικοί εκτοπισμοί ?

Οι εσωτερικοί εκτοπισμοί αναφέρονται στον αριθμό των εξαναγκασμένων μετακινήσεων των ανθρώπων εντός των συνόρων της χώρας τους, κατά τη διάρκεια του έτους.

Πέντε χώρες που συναντάμε τα υψηλότερα ποσοστά

Κατανομή ανά κίνδυνο

6 από τους 10 εσωτερικούς εκτοπισμούς εξαιτίας καταστροφών προκλήθηκαν από πλημμύρες, ξεπερνώντας τις καταρράχες για πρώτη φορά από το 2016

98% των εσωτερικών εκτοπισμών προκλήθηκαν από κινδύνους που σχετίζονται με τις καιρικές συνθήκες, όπως πλημμύρες, καταρράχες και ξηρασίες

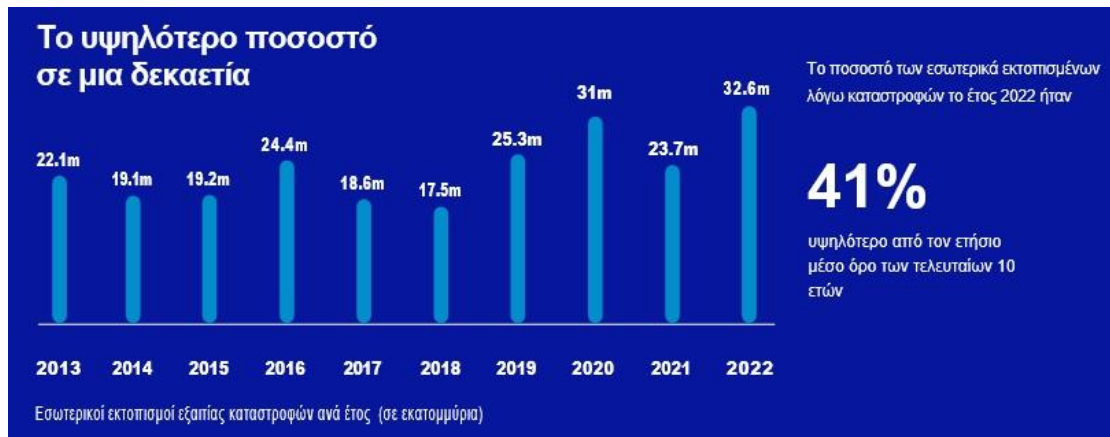
Εικόνα 7 : Εσωτερικοί εκτοπισμοί για το έτος 2022 εξαιτίας των καταστροφών και δεδομένα

Πηγή : Global report on internal displacement, IDMC 2023, <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2023>

Εικόνα 8 : Στοιχεία-κλειδιά που εξάγονται από τους εσωτερικούς εκτοπισμούς εξαιτίας των καταστροφών το 2022

Πηγή : Global report on internal displacement, IDMC 2023, <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2023>

Εικόνα 9 : Εσωτερικοί εκτοπισμοί εξαιτίας των καταστροφών ανά έτος (2013-2022)

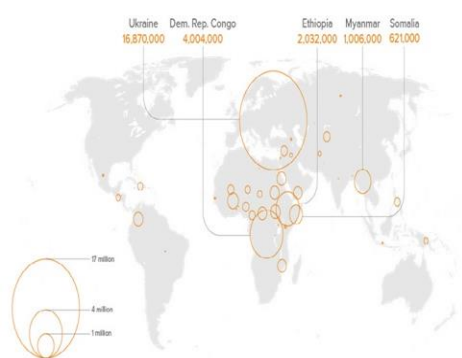
Πηγή : Global report on internal displacement, IDMC 2023, <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2023>

2.3.2 Εσωτερικοί εκτοπισμοί εξαιτίας συγκρούσεων και βίας

Οι εσωτερικοί εκτοπισμοί εξαιτίας των συγκρούσεων και της βίας, ανήλθαν σε 28.3 εκατομμύρια το 2022. Τα μεγαλύτερα ποσοστά συναντώνται σε Ουκρανία, Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, Αιθιοπία, Μιανμάρ και Σομαλία. Εντύπωση προκαλεί πως οι εκτοπισμοί στο σύνολο τους, οφείλονται σε γεγονότα που προκλήθηκαν από διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις.

Πέντε χώρες που συναντάμε τα υψηλότερα ποσοστά

Κατανομή ανά τύπο βίας

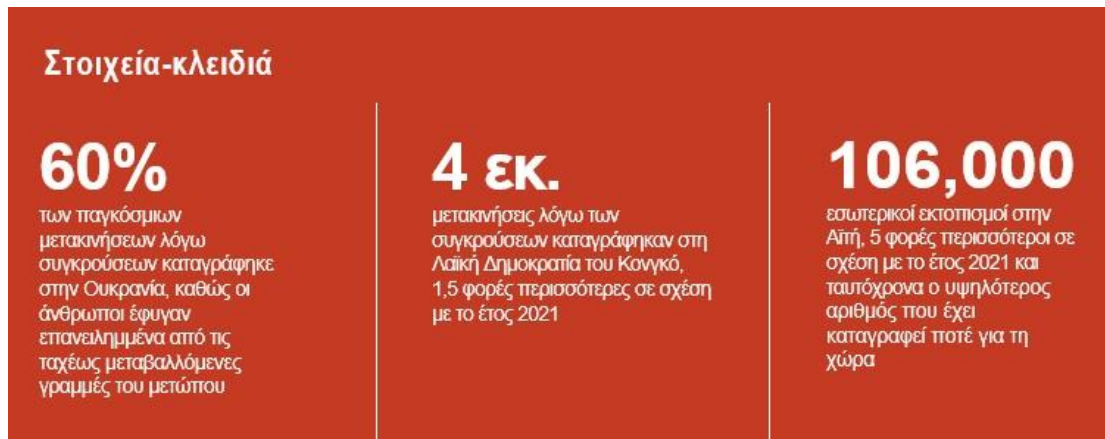

6 από τους 10 εσωτερικούς εκτοπισμούς προκλήθηκαν από διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις

75% αύξηση του αριθμού των εκτοπισμών που προκλήθηκαν από μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις τα τελευταία τρία χρόνια, κυρίως λόγω της κλιμάκωσης της βίας στη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, την Αιθιοπία και τη Σομαλία

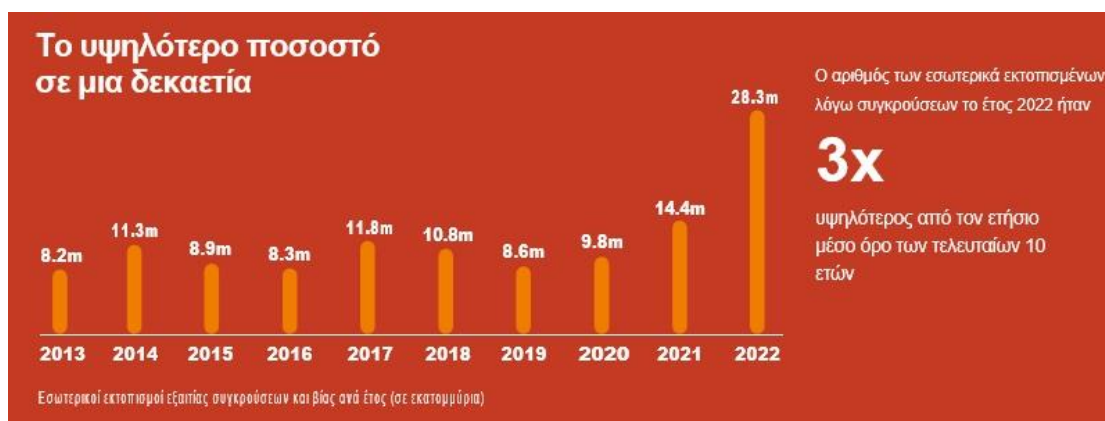
Εικόνα 10 : Εσωτερικοί εκτοπισμοί για το έτος 2022 εξαιτίας των συγκρούσεων και της βίας και δεδομένα

Πηγή : Global report on internal displacement, IDMC 2023, <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2023>

Εικόνα 11 : Στοιχεία-κλειδιά που εξάγονται από τους εσωτερικούς εκτοπισμούς εξαιτίας των συγκρούσεων και της βίας το 2022

Πηγή : Global report on internal displacement, IDMC 2023, <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2023>

Εικόνα 12 : Εσωτερικοί εκτοπισμοί εξαιτίας των συγκρούσεων και της βίας ανά έτος (2013-2022)

Πηγή : Global report on internal displacement, IDMC 2023, <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2023>

Κεφάλαιο 3^ο : Πολιτικές για την κλιματική αλλαγή και εφαρμογή

3.1 Σημαντικές εξελίξεις

Με βάση το πλαίσιο προσαρμογής του Κανκούν, η διεθνής κοινότητα έχει κάνει σημαντικά βήματα για την αντιμετώπιση της ανθρώπινης κινητικότητας στο πλαίσιο

της Σύμβασης-Πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC), ιδίως με τη Συμφωνία του Παρισιού. Τα έτη από το 2010 έως το 2015 μπορούν να οριστούν ως η βασική περίοδος κατά την οποία τα ζητήματα της ανθρώπινης κινητικότητας τοποθετήθηκαν σταθερά στην ημερήσια διάταξη των διεθνών διαπραγματεύσεων για την κλιματική αλλαγή και της παγκόσμιας δράσης για την κλιματική αλλαγή, αρχής γενομένης από την απόφαση 1.CP/16 παράγραφος 14 στοιχείο στ). Αυτό οφείλεται κυρίως στο υψηλό επίπεδο συνεργασίας μεταξύ των φορέων που ασχολούνται με την κλιματική αλλαγή, τη μετανάστευση και τον εκτοπισμό, γεγονός που έδωσε στους διαπραγματευτές για το κλίμα καλύτερη επίγνωση και κατανόηση της ανάγκης αντιμετώπισης αυτών των προκλήσεων.

3.2 Προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, οι απώλειες και οι ζημιές

Μεγάλο μέρος της συζήτησης σχετικά με την εκτόπιση στο πλαίσιο των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής έχει διεξαχθεί υπό την ομπρέλα της "προσαρμογής" και, σε μικρότερο βαθμό, αλλά αυξανόμενο σιγά-σιγά, υπό την ομπρέλα των "απωλειών και ζημιών", που παραδοσιακά χρησιμοποιούνταν για να αναφερθούν στους κινδύνους και τις επιπτώσεις που σχετίζονται με το κλίμα από ξαφνικά και αργά γεγονότα και διαδικασίες που συνδέονται με τις δυσμενείς επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.

⁶⁴Όταν ιδρύθηκε η UNFCCC, το 1991, οι συζητήσεις σχετικά με την άνοδο της στάθμης της θάλασσας και τις συναφείς απώλειες ξεκίνησαν από τη Συμμαχία Μικρών Νησιωτικών Κρατών (AOSIS), αλλά μόλις το 2007 τα μέρη της σύμβασης άρχισαν να εξετάζουν μέσα για την αντιμετώπιση των απωλειών και ζημιών, με αποκορύφωμα τη δημιουργία του Διεθνούς Μηχανισμού της Βαρσοβίας (WIM) για τις απώλειες και ζημιές που συνδέονται με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής το 2013. ⁶⁵ Μια σημαντική αιτία για αυτή την καθυστερημένη υιοθέτηση στο πλαίσιο του "κεφαλαίου" των ζημιών και των απωλειών ήταν ο πολιτικός του χαρακτήρας, με τις ανεπτυγμένες χώρες να διαχωρίζουν ιστορικά και σκόπιμα τις συζητήσεις σχετικά με την απόδοση, την κρατική ευθύνη και την αποζημίωση, περιορίζοντας έτσι την ανάπτυξη πολιτικής στον τομέα αυτό. ⁶⁶

⁶⁴ UNFCCC, 'Decision 1/CP.21, Adoption of the Paris Agreement' (2015) UN Doc FCCC/CP/2015/10/Add.1

⁶⁵ Reinhard Mechler et al., 'Science for Loss and Damage: Findings and Propositions' in Reinhard Mechler et al. (eds.), *Loss and Damage from Climate Change: Concepts, Methods and Policy Options* (Springer 2019) 3

⁶⁶ Erin Roberts and Saleemul Huq, 'Coming Full Circle: The History of Loss and Damage Under the UNFCCC' (2015) 8(2) *International Journal of Global Warming* 141; Raju Pandit Chhetri et al., 'Exploring Loss and Damage Finance and Its Place in the Global Stocktake' (2021) Part of the Financing Climate Action: iGST Discussion Series <www.climateworks.org/wp-content/uploads/2021/03/Loss-and-Damage-Finance-iGST.pdf>; Sven Harmeling, 'Bumpy Start for the Warsaw Mechanism on Climate Change "Loss and Damage"' (2014) CARE International <<https://news.trust.org/item/20140403125403-40so1/>>

Στον τομέα της πολιτικής για την κλιματική αλλαγή, το 2015, υπήρξαν δύο βασικές εξελίξεις που αναγνώρισαν την εκτόπιση από καταστροφές και άλλες μορφές ανθρώπινης κινητικότητας που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή ως ζήτημα προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή και ως ζήτημα ζημιών και απωλειών: η έγκριση της συμφωνίας του Παρισιού εισήγαγε αναφορές, ιδίως το άρθρο 8, που αναγνωρίζουν τη σημασία της αποτροπής, της ελαχιστοποίησης και της αντιμετώπισης των ζημιών και απωλειών που συνδέονται με τις δυσμενείς επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Και στη συνέχεια, παράλληλα με την υιοθέτηση της Συμφωνίας των Παρισίων, συστάθηκε στο πλαίσιο του WIM μια ειδική ομάδα εργασίας για την εκτόπιση (Task Force on Displacement - TFD) για την επιτάχυνση της προόδου όσον αφορά τις απώλειες και τις ζημιές και την αντιμετώπιση της εκτόπισης που συνδέεται με τις δυσμενείς επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.⁶⁷ Η Συμφωνία των Παρισίων και η TFD αποτελούν σημαντικά ορόσημα για τη δημιουργία συνεκτικών μέσων πολιτικής, μηχανισμών με πολλούς ενδιαφερόμενους φορείς και ευκαιριών χρηματοδότησης που αφορούν την εκτόπιση λόγω καταστροφών: η εκτελεστική επιτροπή του WIM και η TFD έλαβαν εντολή από τη Διάσκεψη των Μερών (COP) να "αναπτύξουν συστάσεις για ολοκληρωμένες προσεγγίσεις για την αποτροπή, την ελαχιστοποίηση και την αντιμετώπιση της εκτόπισης που συνδέεται με τις δυσμενείς επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής". Το 2018, η COP εξέφρασε την ικανοποίησή της για τις συστάσεις που διατύπωσε η TFD και ενέκρινε την παράταση της εντολής της,⁶⁸ ειδικά για να καθοδηγήσει την εφαρμογή του στρατηγικού τομέα εργασίας (δ) του πενταετούς κυλιόμενου σχεδίου εργασίας της εκτελεστικής επιτροπής του WIM για "ενισχυμένη συνεργασία και διευκόλυνση σε σχέση με την ανθρώπινη κινητικότητα, συμπεριλαμβανομένης της μετανάστευσης, της εκτόπισης και της προγραμματισμένης μετεγκατάστασης".⁶⁹

3.3 Θεσμοθέτηση των εργασιών για την εκτόπιση από καταστροφές

Η περαιτέρω θεσμοθέτηση των εργασιών σχετικά με την εκτόπιση από καταστροφές και άλλες μορφές ανθρώπινης κινητικότητας στο πλαίσιο της UNFCCC περιλαμβάνει

---

⁶⁷ Paris Agreement ([n 8](#))

⁶⁸ UNFCCC, 'Decision 10/CP.24, Report of the Executive Committee of the Warsaw International Mechanism for Loss and Damage associated with Climate Change Impacts' (2018) UN Doc FCCC/CP/2018/10/Add.1

⁶⁹ UNFCCC, 'Report of the Executive Committee of the Warsaw International Mechanism for Loss and Damage associated with Climate Change Impacts' (2018) UN Doc FCCC/SB/2018/1

την έγκριση του σχεδίου δράσης της TFD και τις εξελίξεις στην COP25 το 2019, για παράδειγμα, στον τομέα των ζημιών και των απωλειών.

Με βάση το στρατηγικό σκέλος εργασίας (δ) του πενταετούς κυλιόμενου σχεδίου εργασίας της εκτελεστικής επιτροπής WIM και τις συστάσεις της TFD που χαιρετίστηκαν από την COP24, το νέο σχέδιο δράσης σηματοδότησε την έναρξη της δεύτερης φάσης της TFD τον Απρίλιο του 2019. Η πρώτη φάση χαρτογράφησε τις υφιστάμενες πολιτικές, τις γνώσεις και τις πηγές δεδομένων σχετικά με την εκτόπιση που συνδέεται με τις δυσμενείς επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, εντόπισε τα κενά και παρήγαγε συγκεκριμένες συστάσεις για τα κράτη μέρη και άλλα ενδιαφερόμενα μέρη. Το σχέδιο δράσης επικεντρώνεται στη συνέχιση αυτής της προσπάθειας μέσω της αποτελεσματικής διάδοσης των πορισμάτων και των γνώσεων, της ανάπτυξης ικανοτήτων και της κατάρτισης, της αξιολόγησης του κινδύνου εκτοπισμού, των δραστηριοτήτων που αποσκοπούν στην ενσωμάτωση του εκτοπισμού που σχετίζεται με την κλιματική αλλαγή στους εθνικούς νόμους και τις πολιτικές, καθώς και στην παραγωγή οδηγιών σχετικά με τη χρηματοδότηση.⁷⁰

Κατά την COP25, τα μέρη πραγματοποίησαν τη δεύτερη επανεξέταση του WIM, εξέφρασαν την ικανοποίησή τους για το σχέδιο δράσης της TFD και κάλεσαν οργανισμούς να υποβάλουν συνεισφορές και ομάδες κρατών μελών να κινητοποιήσουν εμπειρογνώμονες. Η διαδικασία επανεξέτασης οδήγησε επίσης στη δημιουργία του Δικτύου του Σαντιάγο, το οποίο αποσκοπεί στην καταλυτική παροχή τεχνικής βοήθειας για την εφαρμογή σχετικών προσεγγίσεων για την αποτροπή, την ελαχιστοποίηση και την αντιμετώπιση των απωλειών και ζημιών που συνδέονται με τις δυσμενείς επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.⁷¹ Πιο συγκεκριμένα, αποσκοπεί στην αντιμετώπιση των κενών στην ικανότητα των αναπτυσσόμενων χωρών να λαμβάνουν την αναγκαία υποστήριξη και τεχνική βοήθεια σε σχέση με τις απώλειες και τις ζημιές. Αν και είναι πολύ νωρίς για να εξαχθούν συμπεράσματα τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, η σύστασή του μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις στη δράση και την υποστήριξη για την εκτόπιση από καταστροφές στις αναπτυσσόμενες χώρες, δεδομένης της συγκεκριμένης εστίασης σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Με την προϋπόθεση της πολιτικής και χρηματοδοτικής υποστήριξης και της μεγαλύτερης σαφήνειας σχετικά με τις λειτουργίες του, το δίκτυο αποτελεί μια πραγματική

⁷⁰ UNFCCC, 'Warsaw International Mechanism for Loss and Damage associated with Climate Change Impacts and Its 2019 Review' (2019) UN Doc FCCC/PA/CMA/2019/L.7

⁷¹ UNFCCC, 'About the Santiago Network' <<https://unfccc.int/santiago-network/about>> (accessed 15 April 2021)

ευκαιρία για τις αναπτυσσόμενες χώρες να προωθήσουν περισσότερη οικονομική και τεχνική υποστήριξη και για τις ανεπτυγμένες χώρες να υλοποιήσουν τις συστάσεις της TFD.

3.4 Επιχειρηματοποίηση των δεσμεύσεων

Ακόμα και όταν η εκτόπιση και η ανθρώπινη κινητικότητα περιλαμβάνονται σε παγκόσμια πλαίσια πολιτικής, αυτό δεν αποτελεί εγγύηση ότι οι δεσμεύσεις αυτές θα ληφθούν υπόψη στις εθνικές διαδικασίες σχεδιασμού και στις δημόσιες πολιτικές, για παράδειγμα, στις διαδικασίες σχεδιασμού προσαρμογής και στις εθνικά καθορισμένες συνεισφορές (ΕΔΣ). Η υλοποίηση ενός παγκόσμιου στόχου για την προσαρμογή, σύμφωνα με το άρθρο 7 της συμφωνίας του Παρισιού, εκκρεμεί επίσης ακόμη, και πρόσφατες εκτιμήσεις δείχνουν ότι οι προσπάθειες προσαρμογής γύρω από τις δυσμενείς επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής δεν χρηματοδοτούνται επαρκώς, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με την ανθρώπινη κινητικότητα (π.χ. για προγραμματισμένη μετεγκατάσταση ή μέτρα ετοιμότητας).⁷²

Σημαντικό έργο θα πρέπει να αναληφθεί στο πλαίσιο της UNFCCC τα επόμενα χρόνια (π.χ. χρηματοδότηση της προσαρμογής), καθώς και εκτός της UNFCCC (π.χ. ανθρωπιστική βοήθεια και προστασία- διαχείριση της ανθρώπινης κινητικότητας- ανάπτυξη πολιτικών μετανάστευσης). Η πρόκληση θα είναι να διασφαλιστεί η συνοχή της πολιτικής σε διάφορους τομείς εργασίας στο πλαίσιο της πολιτικής και της δράσης για την κλιματική αλλαγή και στη συνέχεια, να ενσωματωθούν αυτά με τα μέσα πολιτικής από τους τομείς της μετανάστευσης, του εκτοπισμού, της μείωσης του κινδύνου καταστροφών, της ανάπτυξης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αν και η Συμφωνία του Παρισιού αναγνωρίζει τη σημασία της αποτροπής, της ελαχιστοποίησης και της αντιμετώπισης των απωλειών και ζημιών, το ζήτημα της επιχειρησιακής αξιοποίησης των εργασιών σχετικά με τις απώλειες και τις ζημιές στο πλαίσιο της UNFCCC παραμένει αμφισβητούμενο και η εφαρμογή των λειτουργιών του WIM υπήρξε πρόκληση. Η δεύτερη επανεξέταση του WIM κατά την COP25 τον Δεκέμβριο του 2019 επιβεβαίωσε τη σημασία του και ορισμένα επιτεύγματα στην

---

⁷² The Independent Expert Group on Climate Finance, 'Delivering on the \$100 Billion Climate Finance Commitment and Transforming Climate Finance' (2020) <www.un.org/sites/un2.un.org/files/100_billion_climate_finance_report.pdf>; Joint Report on Multilateral Development Banks, 'Climate Finance' (2020) <www.eib.org/attachments/press/1257-joint-report-on-mdbs-climate-finance-2019.pdf>

εφαρμογή του, σημειώνοντας παράλληλα τομείς προς βελτίωση, συμπεριλαμβανομένης της επείγουσας κλιμάκωσης της χρηματοδοτικής στήριξης.⁷³ Σε γενικές γραμμές, τα μέρη αναγνώρισαν ότι απαιτούνται περαιτέρω εργασίες για την αποτελεσματική επιχειρησιακή εφαρμογή των λειτουργιών του WIM και την αντιμετώπιση συγκεκριμένων προκλήσεων που σχετίζονται με την ενίσχυση της συμπερίληψης των προκλήσεων της ανθρώπινης κινητικότητας στα σχέδια εργασίας των σχετικών οργάνων και διαδικασιών στο πλαίσιο της UNFCCC.

Τέλος, υπάρχει αυξανόμενη ανάγκη να τεθούν σε λειτουργία οι δεσμεύσεις κλιματικής δράσης ως μέσο για την αντιμετώπιση της εκτόπισης από καταστροφές. Εάν οι παγκόσμιες θερμοκρασίες αυξηθούν ακόμη περισσότερο, αυτό μπορεί να καταστήσει τις τρέχουσες εθνικές και τοπικές στρατηγικές για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή παρωχημένες σε πολλές χώρες, με δυνητικά δραματικές συνέπειες για τις κοινότητες και τα άτομα που κινδυνεύουν από εκτοπισμό λόγω καταστροφών. Αυτό υπογραμμίζει τη σημασία της υλοποίησης των δεσμεύσεων που αναλήφθηκαν βάσει του άρθρου 2 της Συμφωνίας του Παρισιού για τη συγκράτηση της αύξησης της παγκόσμιας μέσης θερμοκρασίας σε επίπεδα πολύ κάτω των 2°C σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα, με παράλληλη επιτάχυνση των εργασιών για τη συνύφανση της δράσης για την κλιματική αλλαγή, την MKK και την ανθρώπινη κινητικότητα σε έναν συνεκτικό ιστό.

3.5 Πολιτικές και εφαρμογή της μείωσης του κινδύνου καταστροφών

Το Πλαίσιο Sendai για τη μείωση του κινδύνου καταστροφών 2015-2030 αποτελεί απόδειξη της αυξημένης διεθνούς αναγνώρισης του ρόλου που διαδραματίζει η μείωση του κινδύνου καταστροφών στην αποτροπή και την αντιμετώπιση της μετατόπισης από καταστροφές. Στο προοίμιό του, αναγνωρίζει ρητά την εκτόπιση ως μία από τις χειρότερες επιπτώσεις των καταστροφών. Αντιμετωπίζει ένα ευρύ φάσμα φυσικών κινδύνων και προωθεί την παγκόσμια και περιφερειακή συνεργασία για τη μείωση του κινδύνου καταστροφών, συμπεριλαμβανομένου του κινδύνου εκτοπισμού, την εθνική και τοπική ετοιμότητα για καταστροφές, τις ασκήσεις αντιμετώπισης και αποκατάστασης για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του εκτοπισμού από καταστροφές και την ενσωμάτωση των αναγκών των εκτοπισμένων από καταστροφές στην ανοικοδόμηση μετά την καταστροφή.⁷⁴

⁷³ UNFCCC, 'Warsaw International Mechanism for Loss and Damage' ([n 15](#))

⁷⁴ UNISDR, 'Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030' (2015)

Οι πρόσφατες προσπάθειες του Γραφείου των Ηνωμένων Εθνών για τη Μείωση του Κινδύνου Καταστροφών (UNDRR) περιλαμβάνουν προσπάθειες για την προώθηση της συνοχής μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της ΜΚΚ, παρέχοντας ένα κοινό σύνολο ορισμών κινδύνου για την παρακολούθηση και την επανεξέταση.⁷⁵ Το πλαίσιο Sendai περιλαμβάνει αρκετές βασικές προτεραιότητες σχετικές με τη δράση για την κλιματική αλλαγή, συμπεριλαμβανομένου του άρθρου 8 της συμφωνίας του Παρισιού σχετικά με τις απώλειες και τις ζημίες, και αναγνωρίζει επίσης την κλιματική αλλαγή ως παράγοντα πρόκλησης κινδύνου καταστροφών.⁷⁶ Η UNDRR και τα κράτη μέλη έχουν αναλάβει πρωτοβουλία για την περαιτέρω ενσωμάτωση της μείωσης του κινδύνου καταστροφών και της δράσης για την κλιματική αλλαγή, μεταξύ άλλων μέσω της εναρμόνισης των εκθέσεων και της σύνδεσής τους με την Ατζέντα 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη, τα αποτελέσματα αναφέρονται στο Πολιτικό Φόρουμ Υψηλού Επιπέδου για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Αυτό παρέχει μια ισχυρή βάση για ολοκληρωμένες προσεγγίσεις μεταξύ των τομέων πολιτικής και πρακτικής της κλιματικής αλλαγής και της μείωσης του κινδύνου καταστροφών.

3.6 Παγκόσμια και περιφερειακά πλαίσια για τη μείωση του κινδύνου καταστροφών

Το Πλαίσιο Sendai καθορίζει επτά παγκόσμιους στόχους, μεταξύ των οποίων ο στόχος Β είναι να "μειωθεί σημαντικά ο αριθμός των πληγέντων ανθρώπων παγκοσμίως έως το 2030" και ο στόχος Ε είναι να "αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των χωρών με εθνικές και τοπικές στρατηγικές αντιμετώπισης των εκτοπισμών από την καταστροφή έως το 2020". Οι κατευθυντήριες αρχές του προβλέπουν "ιδιαίτερη προσοχή στους ανθρώπους που πλήττονται δυσανάλογα από τις καταστροφές" (19δ) και οι προτεραιότητες δράσης περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την ενδυνάμωση των μεταναστών στη διαχείριση κινδύνου καταστροφών (27η) και ζητούν τη διαμόρφωση πολιτικών για τη μετεγκατάσταση (27ια). Υπάρχουν πολλές περαιτέρω αναφορές στην εκκένωση (33)- η παράγραφος 28δ) προωθεί τη διασυνοριακή συνεργασία για τη μείωση του κινδύνου καταστροφών "συμπεριλαμβανομένου [...] του κινδύνου μετακίνησης" και η παράγραφος 30λ) ενθαρρύνει "την υιοθέτηση πολιτικών και

⁷⁵ UNDRR, 'Hazard – Definition and Classification Review. Technical Report' (2020) <www.undrr.org/publication/hazard-definition-and-classification-review>

⁷⁶ Anika Terton, 'Coherence as the Process of Joint and Integrated Policy Making' (2021) Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH <www.adaptationcommunity.net/wp-content/uploads/2021/03/giz2021-0033en-coherence-policy-making.pdf>

προγραμμάτων για την αντιμετώπιση της ανθρώπινης κινητικότητας που προκαλείται από καταστροφές".

Σε εθνικό επίπεδο, οι κυβερνήσεις υποβάλλουν εκθέσεις στο Sendai Monitor, συμπεριλαμβανομένου του "DesInventar Sendai", επιτρέποντας τη δημιουργία βάσεων δεδομένων απωλειών που καταγράφουν τα δεδομένα που απαιτούνται για τους στόχους Α, Β, Γ και Δ.⁷⁷ Το Sendai Monitor, ως τέτοιο, περιλαμβάνει τριάντα οκτώ δείκτες που έχουν σχεδιαστεί για την παρακολούθηση της προόδου όσον αφορά την εφαρμογή του πλαισίου Sendai, καθώς και τις σχετικές διαστάσεις των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης (SDGs) 1, 11 και 13.

Σε περιφερειακό επίπεδο, ένα κρίσιμο στοιχείο της διαδικασίας παρακολούθησης και εφαρμογής του Πλαισίου Sendai είναι οι Περιφερειακές Πλατφόρμες για την ΚΑΔ, που πραγματοποιούνται τακτικά κατά τις περιόδους μεταξύ δύο Παγκόσμιων Πλατφορμών (ΠΠ). Η τελευταία επανάληψή τους το 2018 πραγματοποιήθηκε σε τέσσερις περιφέρειες: Αφρική-Αραβική περιοχή, Αμερική και Καραϊβική, Ασία-Ειρηνικός και Ευρώπη. Οι περιφερειακές δηλώσεις που προέκυψαν (της Τύνιδας, της Κερθαγένης, του Ουλάν Μπατόρ και της Ρώμης, 2018) αναφέρονται όλες στον εκτοπισμό. Όλες υποστηρίζουν τα αντίστοιχα περιφερειακά σχέδια δράσης για την εφαρμογή του πλαισίου Sendai.

Η Παγκόσμια Πλατφόρμα (ΠΠ) για την ΜΚΚ είναι ένα φόρουμ πολλών ενδιαφερομένων μερών που συστάθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ για την ανασκόπηση της προόδου, την ανταλλαγή γνώσεων και τη συζήτηση των τελευταίων εξελίξεων και τάσεων στη μείωση του κινδύνου καταστροφών.⁷⁸ Η πέμπτη σύνοδος της Παγκόσμιας Πλατφόρμας (ΠΠ2017), που πραγματοποιήθηκε στο Κανκούν του Μεξικού, ήταν η πρώτη που πραγματοποιήθηκε μετά την έγκριση του πλαισίου Sendai. Η περίληψη του προέδρου σημειώνει ότι "οι εκτιμήσεις κινδύνου θα πρέπει να περιλαμβάνουν δεδομένα σχετικά με την εκτόπιση" και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι "η ανάπτυξη στρατηγικών για την ΜΚΚ θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις περιφερειακές και διασυνοριακές προοπτικές και να περιλαμβάνει διατάξεις που αποσκοπούν στην πρόληψη της εκτόπισης που αποδίδεται σε καταστροφές και στη μείωση των κινδύνων εκτόπισης, στην αντιμετώπιση των

---

⁷⁷ Sendai Framework for Disaster Risk Reduction, 'Sendai Framework Online Monitoring Tool' <<https://sendaimonitor.undrr.org/>> (accessed 14 April 2021); Sendai Framework for Disaster Risk Reduction, 'Disaster Loss Data Collection Tool – DesInventar Sendai' <www.desinventar.net/> (accessed 14 April 2021)

⁷⁸ UNDRR, 'About the Global Platform for Disaster Risk Reduction' <www.unisdr.org/conference/2019/globalplatform/about.html> (accessed 25 March 2021)

αναγκών προστασίας των εκτοπισμένων και στην προώθηση βιώσιμων λύσεων στην εκτόπιση".⁷⁹

Η Παγκόσμια Πλατφόρμα του 2019 βασίστηκε στην GP17 και στις περιφερειακές πλατφόρμες που πραγματοποιήθηκαν το 2018 και περιλαμβάνει στη σύνοψη του προέδρου της ότι οι κυβερνήσεις και η διεθνής κοινότητα πρέπει να κάνουν περισσότερα για να μειώσουν τον κίνδυνο εκτοπισμού λόγω καταστροφών, πριν από τις καταστροφές. Οι στρατηγικές και οι πολιτικές μείωσης του κινδύνου καταστροφών θα πρέπει να αντιμετωπίζουν τους παράγοντες και τις συνέπειες της εκτόπισης από καταστροφές και να συμβάλλουν σε βιώσιμες λύσεις. Οι πολιτικές μετριασμού της κλιματικής αλλαγής είναι απαραίτητες προς αυτή την κατεύθυνση. Οι κλιματικοί κίνδυνοι και οι κίνδυνοι καταστροφών πρέπει επίσης να εξεταστούν ως παράγοντες μετανάστευσης.⁸⁰

3.7 Ενσωμάτωση της εκτόπισης στις στρατηγικές DRR

Ο στόχος (E) του πλαισίου Sendai απαιτεί την αύξηση του αριθμού των χωρών με εθνικές και τοπικές στρατηγικές για την αντιμετώπιση της εκτόπισης από τις καταστροφές μέχρι το 2020. Δεδομένου ότι πολλά κράτη καταβάλλουν προσπάθειες για τη σύνταξη, αναθεώρηση ή αναπροσαρμογή των υφιστάμενων στρατηγικών για την ΜΚΚ υπό το πρίσμα του πλαισίου Sendai, υπάρχει η δυνατότητα ενσωμάτωσης των διατάξεων και των εκτιμήσεων για την εκτόπιση στις εθνικές και τοπικές πολιτικές για την ΜΚΚ. Η UNDRR και οι διεθνείς φορείς ενώνουν τις προσπάθειές τους για να τοποθετήσουν την εκτόπιση σταθερά στο ραντάρ των επαγγελματιών της ΜΚΚ και των αρχών διαχείρισης κινδύνου καταστροφών (DRM) των κρατών. Η πανδημία COVID-19 υπογράμμισε περαιτέρω τη σημασία της υιοθέτησης στρατηγικών πολλαπλών κινδύνων για την ΜΚΚ που αντιμετωπίζουν σύνθετους κινδύνους - συμπεριλαμβανομένων των βιολογικών κινδύνων, των πανδημιών και των καταστάσεων έκτακτης ανάγκης στον τομέα της υγείας.

Μέχρι τον Αύγουστο του 2020, η UNDRR κατέγραψε 100 % αύξηση του αριθμού των χωρών που ανέφεραν ότι είχαν είτε εθνικές είτε τοπικές είτε και τις δύο στρατηγικές ΜΚΚ σε εφαρμογή, φθάνοντας τις ενενήντα έξι χώρες. Στην έκθεση για

⁷⁹ UNDRR, 'Global Platform for Disaster Risk Reduction 22–26 May 2017, Cancun, Mexico Chair's Summary Cancun, 26 May 2017 *From Commitment to Action*' (2017) <www.preventionweb.net/files/53989_chairsummaryofthe2017globalplatfor.pdf>

⁸⁰ UNDRR, 'Status Report on Target E Implementation' (2020) <www.undrr.org/publication/status-report-target-e-implementation-2020>; UNDRR, 'Global Platform for Disaster Risk Reduction Co-Chairs' Summary *Resilience Dividend: Towards Sustainable and Inclusive Societies*' (2017) <www.unisdr.org/conference/2019/globalplatform/home/assets/pdf/58809_chairsummary.pdf>

την κατάσταση της υλοποίησης του στόχου Ε που δημοσιεύθηκε τον Δεκέμβριο του 2020, η UNDRR καταλήγει ωστόσο στο συμπέρασμα ότι "η ανάγκη επιτάχυνσης των προσπαθειών για την επίτευξη του στόχου Ε [...] παραμένει επείγουσα προτεραιότητα".

Μια μελέτη που ανατέθηκε από την Πλατφόρμα για την Εκτόπιση από Καταστροφές (ΠΕΚ) και δημοσιεύθηκε τον Οκτώβριο του 2018 έθεσε το ερώτημα "Σε ποιο βαθμό η εκτόπιση και άλλες μορφές ανθρώπινης κινητικότητας ενσωματώνονται στις εθνικές και περιφερειακές στρατηγικές για την αντιμετώπιση των καταστροφών;" και διαπίστωσε ότι, τη στιγμή που μπορούσαν να εντοπιστούν μόνο ογδόντα δύο εθνικές στρατηγικές, πολλές από αυτές δεν ήταν ακόμη ευθυγραμμισμένες με το πλαίσιο Sendai, και ενώ πάνω από το 80% έκανε κάποια αναφορά στην ανθρώπινη κινητικότητα, οι περισσότερες στρατηγικές δεν αντιμετώπιζαν την εκτόπιση από καταστροφές στο απαιτούμενο βάθος. Μόνο στην περιοχή του Ειρηνικού όλες σχεδόν οι χώρες, το 2018, διέθεταν εθνικές στρατηγικές αντιμετώπισης κινδύνων καταστροφής που κάλυπταν πολλαπλούς κινδύνους, με πολλές από αυτές να ενσωματώνουν την ανθρώπινη κινητικότητα.⁸¹ Πιο πρόσφατα, έχει διεξαχθεί έρευνα σε (υπο)περιφερειακό επίπεδο, όπως μια έκθεση που διερευνά τη συμπερίληψη της ανθρώπινης κινητικότητας στις πολιτικές για την αντιμετώπιση των καταστροφών από την καταστροφή, την κλιματική αλλαγή και την ανάπτυξη στην περιοχή της Διακυβερνητικής Αρχής για την Ανάπτυξη (IGAD).⁸²

3.8 Καθοδήγηση πολιτικής και συνοχή με το πλαίσιο Sendai

Για να βοηθήσει τα κράτη με την εφαρμογή του Πλαισίου Sendai και να προσφέρει "συγκεκριμένες συμβουλές σχετικά με τα βήματα που προτείνονται για την εφαρμογή μιας εφικτής και ανθρωποκεντρικής προσέγγισης", η UNDRR έχει ξεκινήσει μια σειρά από κατευθυντήριες γραμμές Words into Action (WiA) για μια σειρά από θέματα όπως η ανάπτυξη εθνικών στρατηγικών MKK ή για την εφαρμογή τοπικών στρατηγικών MKK και ανθεκτικότητας.⁸³

Σε συνεργασία με την πλατφόρμα για την εκτόπιση από καταστροφές και υπό την ηγεσία του Νορβηγικού Συμβουλίου Προσφύγων, διεξήχθη ευρεία διαβούλευση για

⁸¹ The evidence base dataset and report, including an analysis of regional and national level DRR policies, are available from the PDD Secretariat and website at: <disasterdisplacement.org.>

⁸² Nicodemus Nyandiko and Robert Freeman, 'Disaster Risk Reduction, Climate Change Adaptation and Development Policies and their Consideration of Disaster Displacement and Human Mobility in the IGAD Region' (2021) Djibouti, Republic of Djibouti, IGAD Secretariat. For insights on Southeast and South Asia, see the relevant chapter from Sanjula Weerashinge, Global Governance of Environmental Mobility, Regional Paper: Southeast Asia and South Asia (Zolberg Institute 2021)

⁸³ UNDRR, 'Words into Action' <www.undrr.org/words-action.>

το θέμα της εκτόπισης από καταστροφές και κατέληξε στην επίσημη έναρξη της WiA με θέμα "Εκτόπιση από καταστροφές: How to Reduce Risk, Address Impacts and Strengthen Resilience" στην Παγκόσμια Πλατφόρμα τον Μάιο του 2019.⁸⁴

Οι κατευθυντήριες γραμμές είναι διαθέσιμες σε διάφορες γλώσσες, συμπεριλαμβανομένων δύο συνοδευτικών εργαλείων: ενός καταλόγου ελέγχου και ενός εκπαιδευτικού εργαλείου ηλεκτρονικής μάθησης, αμφότερα πρακτικοί πόροι για την υποστήριξη των κυβερνητικών αρχών να ενσωματώσουν την εκτόπιση από καταστροφές και άλλες συναφείς μορφές ανθρώπινης κινητικότητας στις περιφερειακές, εθνικές, υποεθνικές και τοπικές στρατηγικές ΜΚΚ σύμφωνα με τον στόχο (Ε).⁸⁵ Οι κατευθυντήριες γραμμές βρίσκονται σε διαδικασία επέκτασης και δοκιμής σε διάφορες μορφές με κυβερνήσεις και περιφερειακούς φορείς σε όλο τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένων των διαπροσωπικών εργαστηρίων και της ανάπτυξης ικανοτήτων μέσω του εργαλείου ηλεκτρονικής μάθησης. Εκτός από την ανάγκη σύνταξης και αναθεώρησης των στρατηγικών ΜΚΚ (σύμφωνα με τον στόχο Ε του πλαισίου Sendai) και τη διασφάλιση της συμπερίληψης της ανθρώπινης κινητικότητας, υπάρχει ανάγκη να αυξηθούν οι προσπάθειες για την εφαρμογή του στόχου Β και την καταγραφή και υποβολή καλύτερων δεδομένων για τους εκτοπισμένους από τις καταστροφές μεταξύ των "πληγέντων ατόμων". Οι προσπάθειες μιας διακυβερνητικής ομάδας εργασίας εμπειρογνομόνων ανοικτού τύπου για τους δείκτες απέτυχαν το 2016 να συμφωνήσουν σε έναν παγκόσμιο δείκτη (και ορισμό) για τον εκτοπισμό από καταστροφές.⁸⁶ Ελλείψει αυτού, οι εθνικές κυβερνήσεις μπορούν να επιλέξουν εθελοντικούς "προσαρμοσμένους δείκτες" μέτρησης του εκτοπισμού, και ενώ υπάρχουν ανεπίσημες ενδείξεις ότι ορισμένες κυβερνήσεις συλλέγουν λεπτομερή στοιχεία για τον εκτοπισμό, μεταξύ άλλων με ανάλυση κατά φύλο, ηλικία κ.ο.κ., αυτό φαίνεται να αποτελεί τόσο κενό γνώσης όσο και λειτουργικό κενό.

---

⁸⁴ UNDRR, *Words into Action – Disaster Displacement: How to Reduce Risk, Address Impacts and Strengthen Resilience* (2019) United Nations Office for Disaster Risk Reduction <www.undrr.org/publication/words-action-guidelines-disaster-displacement>

⁸⁵ UNDRR 'Words into Action Guidelines – Disaster Displacement' (2019) <www.undrr.org/publication/words-action-guidelines-disaster-displacement>; Kaya 'Disaster Displacement eLearning Course' (2021) <<https://kayaconnect.org/course/info.php?id=3028>>

⁸⁶ UN General Assembly (UNGA), 'Report of the Open-Ended Intergovernmental Expert Working Group on Indicators and Terminology Relating to Disaster Risk Reduction' (2016) <www.preventionweb.net/files/50683_oiewgreportenglish.pdf>

3.9 Αντιμετώπιση των προκλήσεων της ανθρώπινης κινητικότητας

Εξετάζοντας την ανθρώπινη κινητικότητα στο πλαίσιο των καταστροφών και της κλιματικής αλλαγής, η Διακήρυξη της Νέας Υόρκης για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες το 2016 και το επακόλουθο Παγκόσμιο Σύμφωνο για την ασφαλή, ομαλή και κανονική μετανάστευση (GCM) και το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους πρόσφυγες (GCR) που εγκρίθηκαν το 2018 αποτελούν τις βασικές πολιτικές εξελίξεις που πρέπει να παρουσιαστούν. Η Διακήρυξη της Νέας Υόρκης αναγνωρίζει τις καταστροφές, τις δυσμενείς επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και τους περιβαλλοντικούς παράγοντες ως κινητήριες δυνάμεις της ανθρώπινης κινητικότητας και δεσμεύεται να αντιμετωπίσει αυτές τις κινητήριες δυνάμεις και να βοηθήσει τους μετανάστες στις χώρες που αντιμετωπίζουν καταστροφές.⁸⁷

3.10 Αλλαγή παραδείγματος στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Συμφώνου για τη Μετανάστευση

Το GCM, αν και μη δεσμευτικό, αντανakλά μια αλλαγή παραδείγματος στη χάραξη πολιτικής για τη μετανάστευση και την ανθρώπινη κινητικότητα ευρύτερα, καθώς είναι η πρώτη διακυβερνητικά διαπραγματευόμενη συμφωνία που καλύπτει όλες τις διαστάσεις της διεθνούς μετανάστευσης με ολιστικό και ολοκληρωμένο τρόπο.

⁸⁸Περιέχει είκοσι τρεις στόχους, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι σχετικοί με την εκτόπιση από καταστροφές- οι στόχοι 2 και 5 ξεχωρίζουν με την εστίασή τους στην "ελαχιστοποίηση των δυσμενών παραγόντων και διαρθρωτικών παραγόντων" που αναγκάζουν τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τη χώρα καταγωγής τους και στην "ενίσχυση της διαθεσιμότητας και της ευελιξίας των διαδρομών για την κανονική μετανάστευση".⁸⁹ Αν και επομένως είναι πολύ νωρίς για να αξιολογηθεί συστηματικά η εφαρμογή του GCM, οι πρώτες περιφερειακές αξιολογήσεις από τον Ιανουάριο του 2021 προσφέρουν κάποιες πρώτες πληροφορίες.⁹⁰ Μέχρι στιγμής, οι υποβολές των κρατών έχουν δείξει ότι εντός των περιφερειών που ήταν σχετικά ενεργές στην υποστήριξη των στόχων που σχετίζονται με τις μετακινήσεις λόγω καταστροφών, μόνο μια χούφτα χώρες έχουν αναφέρει πραγματικά πρόοδο στο θέμα αυτό. Η Αργεντινή, για παράδειγμα, είναι η μόνη χώρα που το έχει κάνει για

⁸⁷ UNGA, New York Declaration for Refugees and Migrants (2016) UN Doc A/RES/71/1

⁸⁸ Walter Kaelin, 'The Global Compact on Migration : A Ray Of Hope For Disaster-Displaced Persons' (2018) 30 International Journal of Refugee Law, pp. 664–667

⁸⁹ UNGA, Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (2018) UN Doc A/RES/73/195

⁹⁰ UNGA, Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (2018) UN Doc A/RES/73/195, paragraph 48–53

ολόκληρη την περιοχή της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής. Σε συνδυασμό με το γεγονός ότι μόνο λίγα κράτη έχουν εκπονήσει εθνικά σχέδια εφαρμογής για το GCM, αυτό υποδηλώνει την επιτακτική ανάγκη για τα κράτη και τους άλλους ενδιαφερόμενους φορείς να επιταχύνουν την εφαρμογή του.

Παρά τους περιορισμούς αυτούς, υπάρχουν σημάδια προόδου προς την κατεύθυνση της δημιουργίας ισχυρότερων δεσμών μεταξύ της ανθρώπινης κινητικότητας, των καταστροφών και των δυσμενών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στην εφαρμογή του GCM. Το Δίκτυο των Ηνωμένων Εθνών για τη Μετανάστευση (UNMN) συστάθηκε το 2018 υπό τον συντονισμό του Γενικού Διευθυντή του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης (ΔΟΜ) για να υποστηρίξει την "εφαρμογή, την παρακολούθηση και την επανεξέταση του GCM".⁹¹ Το σχέδιο εργασίας του προσδιορίζει ως θεματική προτεραιότητα ότι "οι ικανότητες των κρατών ενισχύονται για την επέκταση των διαδρομών τακτικής μετανάστευσης, συμπεριλαμβανομένης της εισδοχής και της παραμονής, και για την αντιμετώπιση και τη μείωση των ευπαθειών που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες",⁹² και έχει συστήσει ομάδα εργασίας για να αντιμετωπίσει το ζήτημα των διαδρομών τακτικής μετανάστευσης για τη μείωση των ευπαθειών. Για τον σκοπό αυτό, η ομάδα εργασίας χαρτογράφησε τις υφιστάμενες υποσχόμενες πρακτικές, εργαλεία και πόρους και ανέπτυξε ερωτηματολόγια για να ζητήσει περαιτέρω συνεισφορά από τις κυβερνήσεις και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς. Με το βλέμμα στο μέλλον, το δίκτυο έχει επίσης προσδιορίσει ένα πιθανό μελλοντικό ρεύμα εργασίας αφιερωμένο στην "υποστήριξη ... της εφαρμογής της συμφωνίας του Παρισιού για την κλιματική αλλαγή και των δεσμεύσεων του GCM για την κλιματική αλλαγή και τη μετανάστευση".⁹³ Αυτό επιτρέπει την καταγραφή υποσχόμενων και αποτελεσματικών πρακτικών, εργαλείων και πόρων και τη διάδοσή τους σε μια ευρεία ομάδα ενδιαφερομένων.

Σε τεχνικό επίπεδο, το Καταπιστευματικό Ταμείο Πολλαπλών Εταίρων για τη Μετανάστευση (Migration Multi-Partner Trust Fund - Migration MPTF), το οποίο ζητήθηκε από το GCM και συστάθηκε από το Δίκτυο των Ηνωμένων Εθνών για τη Μετανάστευση τον Μάιο του 2019, έχει επίσης τεθεί σε λειτουργία μέσω των πρώτων έξι κοινών πρωτοβουλιών του.⁹⁴ Το MPTF παρέχει ένα μέσο για την

---

⁹¹ Terms of Reference of the UN Network on Migration (2018)

⁹² United Nations Network on Migration Workplan (2019)

⁹³ United Nations Network on Migration Workplan (2021)

⁹⁴ Multi-Partner Trust Fund Office, 'Start-up Fund for Safe, Orderly and Regular Migration' <<http://mptf.undp.org/factsheet/fund/MIG00>> (accessed 14 April 2021)

υποστήριξη των κρατών μελών στην εφαρμογή του GCM και διευκολύνει τη συνεργασία μεταξύ των συμμετεχόντων οργανισμών των Ηνωμένων Εθνών. Μολονότι οι δεσμεύσεις των δωρητών προς το ταμείο παραμένουν πολύ κάτω από τον στόχο του,⁹⁵ ένα σημαντικό σκαλοπάτι για την αντιμετώπιση της εκτόπισης λόγω καταστροφών είναι το κοινό πρόγραμμα MPTF Addressing Drivers and Facilitating Safe, Orderly and Regular Migration in the Contexts of Disasters and Climate Change in the IGAD Region. Το κοινό πρόγραμμα, το οποίο συγκαλείται από τον ΔΟΜ, αποτελεί συγκεκριμένο παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η GCM μπορεί να προωθήσει ολοκληρωμένες προσεγγίσεις, συγκεντρώνοντας ένα ευρύ φάσμα φορέων που εργάζονται σε τομείς πολιτικής, όπως η μετανάστευση, η προστασία και η εκτόπιση λόγω καταστροφών, και δημιουργώντας συνδέσεις με πρόσθετους συναφείς τομείς πολιτικής όπως η πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Η περαιτέρω χρηματοδότηση του μηχανισμού αυτού θα επιτρέψει παρόμοιες πρωτοβουλίες συνεργασίας σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, μεταξύ άλλων και σε άλλες περιοχές του κόσμου.

Τέλος, τον Μάρτιο του 2021 εγκαινιάστηκε το «Migration Network Hub» ως εργαλείο για την ανταλλαγή γνώσεων, εμπειρογνωμοσύνης, ορθών πρακτικών και πρωτοβουλιών σχετικά με τη GCM μεταξύ των κρατών μελών, των ενδιαφερόμενων φορέων και του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών.⁹⁶ Υπάρχει περιθώριο το δίκτυο αυτό να παρέχει αμοιβαία καρποφορία και τελικά να συμβάλει σε ολοκληρωμένες προσεγγίσεις για την εκτόπιση από καταστροφές, παράλληλα με μια σειρά εργαλείων και διαδικασιών, όπως τα εθνικά και περιφερειακά δίκτυα συντονισμού, ο μηχανισμός ανάπτυξης ικανοτήτων της GCM και το ταμείο εκκίνησης που διαχειρίζεται το γραφείο MPTF του ΟΗΕ.⁹⁷ Το Διεθνές Φόρουμ Ανασκόπησης της Μετανάστευσης (IMRF), που έχει προγραμματιστεί για τον Μάιο του 2022, έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει το κύριο όχημα που θα οδηγήσει στην πρόοδο και θα τοποθετήσει την εκτόπιση από καταστροφές σταθερά στην ατζέντα των διεθνών, περιφερειακών και εθνικών πολιτικών.

---

⁹⁵ Lena Kainz et al., 'The Divergent Trajectories of the Global Migration and Refugee Compacts: Implementation amid Crisis' (2020) <www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/mpi-global-compacts-migration-refugees_final.pdf>

⁹⁶ The Migration Network Hub is <<https://migrationnetwork.un.org/hub>>

⁹⁷ UNGA Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (2018) UN Doc A/RES/73/195

3.11 Προς ισχυρότερη συμμόρφωση με το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους Πρόσφυγες

Το GCR, αν και λιγότερο ρητά, στις δεσμεύσεις του σχετικά με την εκτόπιση στο πλαίσιο των δυσμενών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, αναγνωρίζει ότι το κλίμα, η περιβαλλοντική υποβάθμιση και οι καταστροφές αλληλεπιδρούν με τους παράγοντες που οδηγούν στη μετακίνηση των προσφύγων και ότι υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι ξαφνικές καταστροφές και η περιβαλλοντική υποβάθμιση μπορούν να οδηγήσουν σε αναγκαστική μετανάστευση ή εκτόπιση.⁹⁸

Ένας βασικός πυλώνας της εφαρμογής του GCR είναι το Παγκόσμιο Φόρουμ για τους Πρόσφυγες (GRF), το οποίο συγκεντρώνει "τα κράτη μέλη των Ηνωμένων Εθνών, μαζί με τους σχετικούς ενδιαφερόμενους φορείς, για να ανακοινώσουν συγκεκριμένες δεσμεύσεις και συνεισφορές προς την επίτευξη των στόχων του παγκόσμιου συμφώνου". Το πρώτο GRF πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 2019 και αποτελεί ένα καλό σημείο αναφοράς για να δούμε πώς τα κράτη έχουν προγραμματίσει να προωθήσουν τις δεσμεύσεις τους για την προστασία και την παροχή βοήθειας στους εκτοπισμένους από καταστροφές δυνάμει του GCR. Κράτη από την Αφρική, την περιοχή της Ασίας-Ειρηνικού και την Ευρώπη ανέλαβαν δεσμεύσεις σχετικά με τον εκτοπισμό στο πλαίσιο των καταστροφών και των δυσμενών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.⁹⁹ Αυτές κυμαίνονται από την αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτιών έως την ενίσχυση των συστημάτων έγκαιρης προειδοποίησης και τη συμμετοχή στην MKK με έμφαση στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Αν και ενθαρρυντικές, οι δεσμεύσεις εξακολουθούν να επικεντρώνονται στην εφαρμογή του GCR και για να είναι αποτελεσματικές θα απαιτηθεί περαιτέρω συνεργασία με διάφορους τομείς πολιτικής, με πρώτο και κύριο τη μετανάστευση, όπως αντιμετωπίζεται μέσω του GCM. Η κοινωνία των πολιτών και άλλοι ενδιαφερόμενοι φορείς προειδοποίησαν από την αρχή ότι το GCM και το GCR θα είναι "επιτυχημένα" μόνο εάν συμφωνούν μεταξύ τους και δεν αφήνουν κενά.¹⁰⁰ Τον Ιανουάριο του 2020, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες έκανε ένα θεσμικό βήμα προς την κατεύθυνση της μεγαλύτερης ενσωμάτωσης των

⁹⁸ UNHCR, Global Compact on Refugees (2018) UN Doc A/RES/73/15

⁹⁹ UNHCR, 'Pledges & Contributions Dashboard' <<https://globalcompactrefugees.org/channel/pledges-contributions>> (accessed 12 April 2021)

¹⁰⁰ Civil Society Action Committee, 'Civil Society 2019 Engagement in Global Compact for Migration Implementation with a Post-COVID-19 Outlook' (2020) <<https://csactioncommittee.org/wp-content/uploads/2020/07/Mapping-report-FINAL.pdf>>; Act Alliance, 'Highlighting Protection for Migrants and Refugees' (2018) <<https://actalliance.org/act-news/highlighting-protection-for-migrants-and-refugees/>>

θεμάτων της κλιματικής αλλαγής, της ΜΚΚ και της ανθρώπινης κινητικότητας, διορίζοντας έναν ειδικό σύμβουλο για την κλιματική δράση, ενισχύοντας τις προσπάθειες του οργανισμού για την αντιμετώπιση της κλιματικής έκτακτης ανάγκης και την καλύτερη προστασία και βοήθεια των ανθρώπων που εκτοπίζονται βίαια στο πλαίσιο των καταστροφών και των δυσμενών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής. Αργότερα το ίδιο έτος, τον Οκτώβριο του 2020, ο Οργανισμός δημοσίευσε νομικές εκτιμήσεις σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής του διεθνούς και περιφερειακού δικαίου για τους πρόσφυγες και τα ανθρώπινα δικαιώματα στο πλαίσιο της διασυνοριακής εκτόπισης λόγω κλιματικής αλλαγής και καταστροφών.¹⁰¹ Το στρατηγικό πλαίσιο για τη δράση για το κλίμα, που δημοσιεύθηκε από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες τον Μάρτιο του 2021, καθορίζει μια γενική φιλοδοξία, συμπεριλαμβανομένων προτεραιοτήτων και τομέων δράσης που αποσκοπούν στην αύξηση της συνεργασίας με τον ΔΟΜ και άλλους φορείς.¹⁰² Το επόμενο βήμα θα είναι η ανάπτυξη περιφερειακών σχεδίων δράσης που θα εφαρμόζουν τις φιλοδοξίες σε ολόκληρο τον οργανισμό και τις διάφορες εταιρικές σχέσεις του.

Κεφάλαιο 4^ο : Μεταναστεύοντας με αξιοπρέπεια

4.1 Κλιματική εκτόπιση : Προκλήσεις και πολυπλοκότητες

Ο όρος "κλιματικοί πρόσφυγες" δεν είναι νομικός όρος. Απλώς περιγράφει όσους αναγκάζονται να μετακινηθούν ως αποτέλεσμα των δυσμενών συνεπειών που συνδέονται με την κλιματική αλλαγή¹⁰³, αναγνωρίζοντας παράλληλα ότι οι λόγοι που οδηγούν στη μετακίνηση είναι πολύπλοκοι και ότι η κλιματική αλλαγή συχνά λειτουργεί ως πολλαπλασιαστής απειλών.¹⁰⁴ Η κλιματική αλλαγή είναι ένα σύνθετο, παγκόσμιο ζήτημα με κάθε κράτος να είναι ταυτόχρονα θύτης και θύμα, αν και σε διαφορετικό βαθμό. Επιπλέον, εκείνοι που συνέβαλαν λιγότερο επηρεάζονται

---

¹⁰¹ UNHCR, 'Legal Considerations Regarding Claims for International Protection made in the Context of the Adverse Effects of Climate Change and Disasters' (2020) <www.refworld.org/pdfid/5f75f2734.pdf.>

¹⁰² UNHCR, 'Strategic Framework for Climate Action' (2021) <www.unhcr.org/604a26d84.pdf.>

¹⁰³ Maxine Burkett, 'Justice and Climate Migration: The Importance of Nomenclature in the Discourse on twenty-first-century mobility' in Behrman & Kent, (n.1) 73; Oli Brown (n.1) and Sumudu Atapattu, *Human Rights Approaches to Climate Change: Challenges and Opportunities* (2016), chapter 6

¹⁰⁴ Human Rights Council, Report of the Office of the High Commissioner for Human Rights on the Relationship between Climate Change and Human Rights, A/HRC/10/61 (15 January 2009) <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/AE7A98AA86C6B9838525757D00677EC6-Full_Report.pdf>. For climate displacement scenarios, see Water Kälén, 'Conceptualising Climate-Induced Displacement' in McAdam (n.1) 81

δυσανάλογα και αυτή η αντίστροφη σχέση μεταξύ συμβολής και συνεπειών εγείρει σημαντικές ανησυχίες για τη δικαιοσύνη. Ομοίως, οι δυσμενείς συνέπειες της κλιματικής αλλαγής θίγουν την απόλαυση ενός ευρέος φάσματος δικαιωμάτων, καθιστώντας την επίσης ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹⁰⁵

Παρά τη στενή της σχέση, η κλιματική αλλαγή δεν αναγνωρίστηκε αρχικά ως ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μετά από ένα αργό ξεκίνημα, ωστόσο, οι δύο αυτές κοινότητες ανέλαβαν δράση, η οποία κορυφώθηκε με την προσθήκη διάταξης για τα ανθρώπινα δικαιώματα στη Συμφωνία των Παρισίων. Η ώθηση για την αναγνώριση της σχέσης μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων προήλθε από την αναφορά των Ινουίτ στη Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων το 2005.¹⁰⁶ Παρόλο που η αναφορά απορρίφθηκε, η Επιτροπή πραγματοποίησε ακρόαση για την κλιματική αλλαγή και τα ανθρώπινα δικαιώματα.¹⁰⁷ Έκτοτε, οι υποθέσεις σχετικά με την κλιματική αλλαγή έχουν πολλαπλασιαστεί σε όλο τον κόσμο.¹⁰⁸

Μία από τις σοβαρότερες συνέπειες της κλιματικής αλλαγής αφορά την εκτόπιση. Από την καταστροφή των καλλιεργειών μέχρι την ξηρασία, από τα ακραία καιρικά φαινόμενα μέχρι την ερημοποίηση και από την άνοδο της στάθμης της θάλασσας μέχρι τις πυρκαγιές, πολλοί άνθρωποι αναγκάζονται να μετακινηθούν σε ασφαλέστερες περιοχές, μερικές φορές μόνιμα. Αν και είναι πιθανό ότι οι περισσότερες κλιματικές μετακινήσεις θα είναι εσωτερικές και προσωρινές¹⁰⁹, η μόνιμη μετεγκατάσταση λαμβάνει ήδη χώρα¹¹⁰, καθώς και η διασυνοριακή

---

¹⁰⁵ OHCHR, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the relationship between climate change and human rights (2009), A/HRC/10/61 <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/103/44/PDF/G0910344.pdf?OpenElement>>. Its link with Sustainable Development Goals (SDGs) was recognized in Agenda 2030 with Goal 13 being devoted to climate change. In fact, many of the other SDGs could be undermined by the adverse consequences of climate change

¹⁰⁶ Petition to the Inter-American Commission on Human Rights seeking Relief from Violations Resulting from Global Warming Caused by Acts or Omissions of the United States (2005) <http://blogs2.law.columbia.edu/climate-change-litigation/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2005/20051208_na_petition.pdf>

¹⁰⁷ EarthJustice, *Inter-American Commission on Human Rights to hold Hearing on Global Warming* (2007) <<https://earthjustice.org/news/press/2007/inter-american-commission-on-human-rights-to-hold-hearing-on-global-warming>> and Jessica Gordon, 'Inter-American Commission on Human Rights to Hold Hearing after Rejecting Inuit Petition on Climate Change' (2007) 7(2) Sustainable Development Law & Policy, Climate Law Reporter 54

¹⁰⁸ See UN Environment, 'The Status of Climate Litigation: A Global Review' (2017) <<https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/20767/climate-change-litigation.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> and see David Hunter, 'The Implications of Climate Change Litigation: Litigation for International Environmental Law-Making' in Burns et al. (eds.), *Adjudicating Climate Change: State, National and International Approaches* (Cambridge University Press 2009) 357

¹⁰⁹ McAdam *Climate Change, Forced Migration and International Law* (n 1) 5. Cf Benoit Mayer, 'Environmental Migration: Prospects for a Regional Governance in the Asia-Pacific Region' (2013) 16 Asia Pacific Journal of Environmental law 77, 78

¹¹⁰ Abrahm Lustgarten, 'The Great Climate Migration' (2020) *New York Times Magazine* <www.nytimes.com/interactive/2020/07/23/magazine/climate-migration.html>. In the United States, communities in Alaska (Kivalina, Shishmarof, and Newtok) are awaiting relocation, while Isle de Charles is being relocated to be mainland. Michael Hayden, 'Five Solomon Islands Disappear into the Pacific Ocean as a Result of Climate Change' (May 9, 2016) <<https://abcnews.go.com/international/solomon-islands-disappear-pacific-ocean-result-climate-change/story?id=38985469>>

μετανάστευση. Ωστόσο, τα ισχύοντα νομικά πλαίσια και θεσμοί δεν είναι κατάλληλα για την αντιμετώπιση του ζητήματος και κρίνεται σημαντικό να επισημάνουμε ορισμένες από τις προκλήσεις.

4.1.1 Πρόκληση 1: Οι αριθμοί

Επειδή η κλιματική αλλαγή είναι ένας από τους παράγοντες που συμβάλλουν στον εκτοπισμό, είναι δύσκολο να βρεθούν αξιόπιστα στοιχεία για τους ακριβείς αριθμούς. Οι εκτιμήσεις κυμαίνονται από 20 εκατομμύρια έως 200 εκατομμύρια έως το 2050,¹¹¹ ενώ μια άλλη εκτιμά τον αριθμό στο 1 δισεκατομμύριο.¹¹² Όποιος και αν είναι ο σωστός αριθμός, είναι σαφές ότι έχουμε να κάνουμε με έναν πολύ μεγάλο αριθμό εκτοπισμένων ανθρώπων που πιθανόν να φτάνουν τα εκατομμύρια. Το σημερινό θεσμικό πλαίσιο είναι ήδη υπερφορτωμένο με τους παραδοσιακούς πρόσφυγες και δεν θα μπορέσει να αντιμετωπίσει τον πρόσθετο αριθμό των προβλεπόμενων κλιματικών προσφύγων.

4.1.2 Πρόκληση 2: Πολυπλοκότητα και αιτιώδης σχέση

Ομοίως, επειδή η κλιματική αλλαγή δρα ως πολλαπλασιαστής απειλών και δεν είναι ο μόνος λόγος που αναγκάζει τους ανθρώπους να μετακινηθούν, είναι δύσκολο να διαπιστωθεί η αιτιώδης σχέση μεταξύ βίαιου εκτοπισμού και κλιματικής αλλαγής. Ομοίως, λόγω της φτώχειας και άλλων κοινωνικών παραγόντων, ορισμένοι άνθρωποι αδυνατούν να μετακινηθούν και η αντιμετώπιση της κλιματικής μετανάστευσης ως μορφή προσαρμογής¹¹³ θα παραβλέψει αυτούς τους εγκλωβισμένους πληθυσμούς.¹¹⁴ Επιπλέον, οι δυσμενείς συνέπειες που οδηγούν σε εκτοπισμό είναι ευρείες και ποικίλες, από πλημμύρες έως ξηρασία και από έντονα καιρικά φαινόμενα έως αργά εξελισσόμενα γεγονότα, όπως η άνοδος της στάθμης της θάλασσας και η ερημοποίηση - οποιοδήποτε νομικό και θεσμικό πλαίσιο υιοθετηθεί πρέπει να αντιμετωπίσει και να ανταποκριθεί σε αυτή την πολυπλοκότητα.

---

¹¹¹ Foresight, 'Environmental Migrants: Up to 1 billion by 2050' <www.climateforesight.eu/migrations/environmental-migrants-up-to-1-billion-by-2050/>. The World Bank estimates that 143 million people will be internally displaced by 2050 if no action is taken. *Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration* (2018) <www.worldbank.org/en/news/infographic/2018/03/19/groundswell-preparing-for-internal-climate-migration>

¹¹² IOM, *Migration, Climate Change and the Environment, Policy Brief* (2009) <www.iom.int/sites/default/files/our_work/ICP/IDM/iom_policybrief_may09_en.pdf> and Izzie Ramirez, 'Climate Change Will Create 1.5 billion Migrants by 2050 and We Have No Idea Where They'll Go' (Sept 12, 2019) <www.vice.com/en_us/article/59n9qa/climate-change-will-create-15-billion-migrants-by-2050-and-we-have-no-idea-where-theyll-go> referring to a report by the UN University

¹¹³ Robert McLeman and Barry Smit 'Migration as an Adaptation to Climate Change' (2006) 76 *Climate Change* 31

¹¹⁴ Foresight, *Migration and Global Environmental Change: Future Challenges and Opportunities* (Government Office for Science 2011), Executive Summary

4.1.3 Πρόκληση 3: Δυσανάλογος αντίκτυπος σε ήδη ευάλωτες ομάδες και κράτη

Μια άλλη πολυπλοκότητα που πρέπει να αντιμετωπιστεί είναι ο δυσανάλογος αντίκτυπος σε όσους βρίσκονται ήδη σε ευάλωτη θέση ή έχουν ιστορικά περιθωριοποιηθεί, όπως οι γυναίκες, οι αυτόχθονες πληθυσμοί, τα παιδιά, τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, τα άτομα με αναπηρία, όσοι ζουν σε συνθήκες φτώχειας και οι ηλικιωμένοι.¹¹⁵ Η κλιματική αλλαγή θα επιδεινώσει τον αντίκτυπο σε αυτούς, καθώς η προσαρμοστική τους ικανότητα ή/και οι πόροι τους είναι περιορισμένοι. Παρόλο που το αποτύπωμά τους σε άνθρακα είναι πολύ μικρό, επωμίζονται μεγαλύτερο βάρος από άλλους.

4.1.4 Πρόκληση 4: Ειδική κατάσταση των μικρών νησιωτικών κρατών

Ένα από τα πιο δύσκολα ζητήματα αφορά τα μικρά νησιωτικά νησιά και τους κατοίκους τους. Η διεθνής κοινότητα αναγνώρισε τη μοναδική ευπάθειά τους ήδη από το 1992,¹¹⁶ και η Οργάνωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αναγνώρισε το 2009 την ενδεχόμενη πλήρη βύθισή τους, αλλά ότι το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν παρέχει σαφείς απαντήσεις εδώ.¹¹⁷ Σημείωσε ότι η αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης θα απαιτήσει μακροπρόθεσμες πολιτικές λύσεις και όχι νέα νομικά μέσα. Δεν είναι σαφές πώς μπορεί να αντιμετωπιστεί ένα νομικό ζήτημα χωρίς νομική λύση.

Τα SIDS ήταν στην πρώτη γραμμή της δράσης σχετικά με την κλιματική αλλαγή και πρωτοστάτησαν στην υιοθέτηση πολλών ψηφισμάτων¹¹⁸, εκφράζοντας σοβαρή ανησυχία για το γεγονός ότι άνθρωποι έχουν εκτοπιστεί βίαια από τις εστίες τους και ότι ολόκληρα νησιά μπορεί να καταστούν ακατοίκητα ή να βυθιστούν εξ ολοκλήρου.¹¹⁹ Εκτός από τη διαφαινόμενη ανθρωπιστική κρίση που προκαλείται από τον εκτοπισμό και τη μετεγκατάσταση, η βύθιση των SIDS εγείρει νομικά ζητήματα που αφορούν, μεταξύ άλλων, την κρατική υπόσταση και την ιθαγένεια.

¹¹⁵ OHCHR Report (n 13) and Human Rights Council, John H. Knox, *Report of the Independent Expert on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment*, A/HRC/25/53, 30 December 2013

¹¹⁶ Preamble, UNFCCC, which recognizes that, among others, low-lying and other small island countries are particularly vulnerable to the adverse effects of climate change

¹¹⁷ OHCHR Report (n 13) para 60

¹¹⁸ *Male' Declaration on Global Warming and Sea Level Rise*, Small States Conference on Sea Level Rise, *Male' Declaration on Global Warming and Sea Level Rise*, 14–18 November 1989, MLV/SLR/15, Preamble; *Male' Declaration on Human Dimension of Global Climate Change*, Maldives Ministry of Foreign Affairs, *Male' Declaration on the Human Dimension of Global Climate Change*, 14 November 2007; and Alliance of Small Island States, *Declaration on Climate Change*, 21 September 2009

¹¹⁹ States of the Alliance of Small Island States, *Alliance of Small Island States Leaders' Declaration*, 27 September 2012

4.1.5 Πρόκληση 5: Νομικό κενό

Η τελευταία πρόκληση αφορά το κενό προστασίας. Η Σύμβαση της Γενεύης για τους πρόσφυγες καλύπτει μόνο τους πολιτικούς πρόσφυγες.¹²⁰ Λόγω της πολύπλευρης φύσης της κλιματικής μετατόπισης, ήταν δύσκολο να βρεθεί ένας νομικός όρος για την περιγραφή τους,¹²¹ πόσο μάλλον να σχεδιαστεί ένα νομικό πλαίσιο που να διέπει όλα τα σενάρια. Έχουν διατυπωθεί διάφορες προτάσεις, οι οποίες κυμαίνονται από την υιοθέτηση ενός πρωτοκόλλου της UNFCCC ή της Σύμβασης της Γενεύης¹²² και από την υιοθέτηση μιας αυτόνομης συνθήκης για τους κλιματικούς πρόσφυγες¹²³ έως την εφαρμογή, τουλάχιστον, υφιστάμενων πλαισίων όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η δικαιοσύνη, η αξιοπρέπεια και η καθολικότητα.¹²⁴ Ενώ η υιοθέτηση μιας αυτόνομης συνθήκης μπορεί να μην είναι εφικτή, κανείς δεν αμφισβητεί ότι οι εκτοπισμένοι αυτοί πληθυσμοί πρέπει να τυγχάνουν ανθρώπινης μεταχείρισης, παρόλο που, όπως σημείωσε η Οργάνωση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, δεν θα έχουν δικαίωμα εισόδου σε άλλα κράτη.¹²⁵ Αυτό δημιουργεί ένα αίνιγμα. Εάν δεν έχουν δικαίωμα εισόδου, μπορούν να το πράξουν μόνο παράνομα, οπότε είναι ελάχιστα πιθανό να τους παρασχεθούν βασικές εγγυήσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο κράτος υποδοχής. Η παροχή σε αυτούς τους άτυχους πληθυσμούς των απαραίτητων πόρων για να μεταναστεύσουν με αξιοπρέπεια θα ήταν ένα καλό σημείο εκκίνησης.

4.2 Μετανάστευση με αξιοπρέπεια

Πολλοί άνθρωποι, ιδίως οι κάτοικοι των SIDS, δεν επιθυμούν να μετακινηθούν από τα σπίτια τους.¹²⁶ Ωστόσο, αν αναγκαστούν να μετακινηθούν, θα ήθελαν να το κάνουν με αξιοπρέπεια,¹²⁷ ιδίως εκείνοι που είναι πιθανό να μετακινηθούν μόνιμα. Το

¹²⁰ Geneva Convention Relating to the Status of Refugees, 1951. Initially confined to the refugees during World War II, the Convention was extended by Protocol in 1967 to encompass all political refugees

¹²¹ Terms include climate refugees, climate displacees, climate migrants, climate-induced displacement, and displacement associated with climate change. See Jolanda van der Vliet, 'Climate Refugees: A Legal Mapping Exercise' in Behrman and Kent (eds.) (n 1) 16 and Carmen Gonzalez, 'Climate Justice and Climate Displacement: Evaluating the Emerging Legal and Policy Responses' (2019) 36(2) Wisconsin International Law Journal 366

¹²² Equity and Justice Working Group Bangladesh (an NGO network in Bangladesh) called for the adoption of a new protocol to the UNFCCC, see Jane McAdam 'Swimming against the Tide: Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer' (2011) 23(1) International Journal of Refugee Law 2

¹²³ Frank Biermann and Ingrid Boas 'Protecting Climate Refugees: The Case for a Global Protocol' (2011) 50(6) Environment: Science and Policy for Sustainable Development, 8-17; Bonnie Docherty and Tyler Giannini 'Confronting a Rising Tide: A Proposal for a Convention on Climate Change Refugees' (2009) 33 Harvard Environmental Law Review 349; Cf. McAdam, Swimming against the Tide (n 34)

¹²⁴ Tiffany Duong 'When Islands Drown: The Plight of "Climate change Refugees" and Recourse to International Human Rights Law' (2010) 31 University of Pennsylvania Journal of International Law 1239 and Atapattu (n 2)

¹²⁵ OHCHR Report (n 13), para 58

¹²⁶ The belief that these people are in search of a better life in the Global North is a myth. The countries that host the highest numbers of refugees are, in fact, in the Global South. According to the UNHCR, Turkey hosts the highest number of refugees, followed by Lebanon. <www.unhcr.org/56655f4e0.pdf>

¹²⁷ Harriet Farquhar, 'Migration with Dignity: Towards a New Zealand response to Climate Change displacement in the Pacific' (2014) <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2786254>

πλαίσιο της αξιοπρέπειας,¹²⁸ που συνδέεται στενά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δικαιοσύνη,¹²⁹ μας παρέχει ένα πρόσθετο εργαλείο, καθώς δεν βασίζεται στην εθνικότητα του ατόμου που ζητά άσυλο. Πράγματι, η αξιοπρέπεια αποτελεί το ίδιο το θεμέλιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως προβλέπει το άρθρο 1 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΟΔΑΔ).¹³⁰ “Η αξιοπρέπεια ως τέτοια λοιπόν, δεν μπορεί παρά να παραδοθεί ή να παραχωρηθεί”.⁴⁵ Παρά το γεγονός ότι η αξιοπρέπεια βρίσκεται στον πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πολλοί πρόσφυγες δεν την απολαμβάνουν και η διεθνής κοινότητα θα πρέπει, τουλάχιστον, να διευκολύνει τη μετανάστευσή τους με αξιοπρέπεια.

Επειδή το πλαίσιο της αξιοπρέπειας δεν εξαρτάται από την εθνικότητα του θύματος, αυτό μπορεί να αποτελέσει ένα πρόσθετο εργαλείο για την προστασία των προσφύγων για το κλίμα. Επιπλέον, εάν όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι αλληλένδετα, αλληλοεξαρτώμενα και οικουμενικά¹³¹, τότε θα πρέπει να αναγνωρίζονται στους ανθρώπους τα βασικά δικαιώματα, ανεξάρτητα από το πού κατάγονται. Ωστόσο, η πραγματικότητα είναι πολύ διαφορετική και η πολιτική έπαιξε μεγάλο ρόλο στην αγνόηση των κλιματικών προσφύγων μέχρι πρόσφατα. Τα κράτη γίνονται ιδιαίτερα προσεκτικά όσον αφορά τα σύνορα και την εθνική ασφάλεια και έχει γίνει όλο και πιο δύσκολο για τους ανθρώπους να ζητήσουν καθεστώς πρόσφυγα, ιδίως στον Παγκόσμιο Βορρά. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι σημαντικό να εξετάσουμε την περίπτωση του Τεϊτιότα.

4.3 Υπόθεση Τεϊτιότα εναντίον Νέας Ζηλανδίας

4.3.1 Τα γεγονότα

Εν έτει 2007, ο Τεϊτιότα¹³² και η σύζυγός του ταξίδεψαν και εγκαταστάθηκαν στη Νέα Ζηλανδία, όπου και απέκτησαν τρία παιδιά. Η οικογένεια παρέμεινε στη νέα

---

¹²⁸ Erin Daly, *Dignity Rights: Courts, Constitutions and the Worth of the Human Person* (University Pennsylvania 2013); Erin Daly and James May, ‘Environmental Dignity Rights, in the Effectiveness of Environmental Law’ in Sandrine Maljean-Dubois (ed.), *Widener University Delaware Law School Legal Studies Research Paper Series* No. 17-02 (2017)

¹²⁹ Henry Shue, *Climate Justice: Vulnerability and Protection* (Oxford University Press 2014); David Scholsberg and Lisette B. Collins, ‘From Environmental to Climate Justice: Climate Change and the Discourse of Environmental Justice’ (2014) 5 *WIREs Climate Change* 359; and Jutta Brunnee, ‘Climate Change, Global Environmental Justice and International Environmental Law’ in Jonas Ebbeson and Phoebe Okowa (eds.), *Environmental Law and Justice in Context* (Cambridge University Press 2009), 318

¹³⁰ Art 1, UDHR

¹³¹ Vienna Declaration of Human Rights, 1993

¹³² <https://odeth.eu/%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B5%CF%8A%CF%84%CE%AF%CE%BF%CF%84%CE%B1-%CE%B5%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BF%CE%BD-%CE%BD%CE%AD%CE%B1%CF%82-%CE%B6%CE%B7%CE%BB%CE%B1%CE%BD/>

χώρα χωρίς άδεια παραμονής, μετά τη λήξη της, στις 3 Οκτωβρίου 2010. Το 2012, με τη βοήθεια νομικού συμβούλου και με απώτερο σκοπό να αποφύγει την απέλαση, ο Τεϊτιότα υπέβαλε αίτηση αναγνώρισης ως πρόσφυγας ή ως προστατευόμενο πρόσωπο και ζήτησε άσυλο στη Νέα Ζηλανδία. Ισχυρίστηκε ότι οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και της αύξησης της στάθμης της θάλασσας τον εξανάγκασαν να μεταναστεύσει από το νησί Κιριμπάτι στη Νέα Ζηλανδία. Συγκεκριμένα, οι συνθήκες ζωής στο Κιριμπάτι καθίσταντο, σταδιακά, περισσότερο επισφαλείς και απρόβλεπτες, λόγω της αυξανόμενης στάθμης της θάλασσας, η οποία συνιστά απόρροια της υπερθέρμανσης του πλανήτη. Επιπροσθέτως, το γλυκό νερό σπάνιζε εξαιτίας της ανάμειξής του με μολυσμένο θαλασσίνο νερό και του υπερπληθυσμού στο Κιριμπάτι. Οι προσπάθειες καταπολέμησης της αύξησης της στάθμης της θάλασσας ήταν σε μεγάλο βαθμό ατελέσφορες. Εκτός των άλλων, σύμφωνα με τον Τεϊτιότα, η ακατοίκητη γη στο Κιριμπάτι είχε διαβρωθεί, με αποτέλεσμα να κυριαρχεί στην περιοχή στεγαστική κρίση.

Στις 24 Αυγούστου 2012, το Δικαστήριο Μετανάστευσης και Προστασίας εξέδωσε αρνητική απόφαση σχετικά με την αξίωση του ενάγοντος για άσυλο, καθώς επίσης απεφάνθη ότι ο Τεϊτιότα δε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί πρόσφυγας ή προστατευόμενο πρόσωπο βάσει της Σύμβασης για το Καθεστώς των Προσφύγων, βάσει της Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή βάσει του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά δικαιώματα. Εν συνεχεία, το Εφετείο και το Ανώτατο Δικαστήριο με τη σειρά τους απέρριψαν εξίσου τις επακόλουθες προσφυγές του Τεϊτιότα με το ίδιο περιεχόμενο.

Τελικώς, προσέφυγε στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ κατά της Νέας Ζηλανδίας, σε αναζήτηση μιας δίκαιης κατάληξης της υπόθεσής του. Ενώπιόν της, ισχυρίστηκε ότι με την απέλασή του στο Κιριμπάτι, η Νέα Ζηλανδία παραβίασε το δικαίωμά του στη ζωή σύμφωνα με το Σύμφωνο.

4.3.2 Αιτιάσεις και απόφαση επιτροπής

Σε πρώτο επίπεδο, η Επιτροπή συμφωνεί με τον ισχυρισμό του ενάγοντος, ότι με την απομάκρυνσή του στο Κιριμπάτι, η Νέα Ζηλανδία έθεσε σε κίνδυνο τη ζωή του κατά παράβαση του άρθρου 6 του Συμφώνου και ότι οι αρχές της χώρας δεν αξιολόγησαν ορθά τον κίνδυνο που ενέχει η απομάκρυνσή του. Συνεχίζοντας, υπενθυμίζει τη γενική νομική υποχρέωση που επιβάλλεται στα κράτη- μέλη από το Σύμφωνο, για τη

μη έκδοση, απέλαση και εκδίωξη όταν υφίστανται λόγοι ουσιαστικοί που θεμελιώνονται στην πίστη ότι υπάρχει πραγματικός κίνδυνος ανεπανόρθωτης βλάβης, όπως αυτός των άρθρων 6 και 7 του Συμφώνου. Παγίως, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι ο κίνδυνος πρέπει να είναι προσωπικός, ότι η υποχρέωση μη έκδοσης, απέλασης ή άλλης μεταφοράς μπορεί εξίσου να εμπερικλείει την προστασία αλλοδαπών που δεν έχουν δικαίωμα να υπαχθούν σε καθεστώς πρόσφυγα και ότι επιβάλλεται να λαμβάνονται υπόψιν όλα τα σχετικά γεγονότα και περιστάσεις, συμπεριλαμβανομένης της γενικής κατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα προέλευσης του συγγραφέα.

Πέραν αυτών, υπερτονίζει ότι εναπόκειται στα ίδια τα κράτη να εξετάσουν τα πραγματικά περιστατικά και τα αποδεικτικά στοιχεία της υπόθεσης, προκειμένου να προσδιορίσουν εάν υπάρχει τέτοιος κίνδυνος, εκτός εάν μπορεί να αποδειχθεί ότι η εκτίμηση ήταν κατάφορα αυθαίρετη ή ισοδυναμεί με πρόδηλο σφάλμα ή με άρνηση δικαιοσύνης. Επιπροσθέτως, υπενθυμίζει ότι το δικαίωμα στη ζωή επιτάσσεται να μην ερμηνεύεται στενά, ότι το εν λόγω δικαίωμα ισοδυναμεί με την ελευθερία των ατόμων να απολαμβάνουν μια ζωή με αξιοπρέπεια, απαλλαγμένα από πράξεις ή παραλείψεις που θα προκαλούσαν τον αφύσικο ή πρόωρο θάνατό τους και εν τέλει, ότι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η κλιματική αλλαγή συνιστούν μερικές από τις πιο σοβαρές απειλές του δικαιώματος στη ζωή.

Εμβαθύνοντας, η Επιτροπή παρατηρεί ότι το κράτος της Νέας Ζηλανδίας εξέτασε διεξοδικά και αποδέχθηκε τις δηλώσεις και τα αποδεικτικά στοιχεία του Τεϊτιότα ως αξιόπιστα, ωστόσο, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα στοιχεία αυτά δεν απεδείκνυαν ότι ο ενάγων αντιμετώπιζε επικείμενο ή ενδεχόμενο κίνδυνο αυθαίρετης στέρησης ζωής κατά την επιστροφή στο Κιριμπάτι. Διαπιστώνει, επίσης, ότι τα εγχώρια δικαστήρια εξέτασαν το αίτημά του για προστασία χωριστά, βάσει της Σύμβασης για το Καθεστώς των Προσφύγων και του Συμφώνου και ότι συμπέραναν πως η κυβέρνηση του Κιριμπάτι είχε, πράγματι, λάβει μέτρα για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, σύμφωνα με το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης και Προσαρμογής του 2007 που υπέβαλε το Κιριμπάτι στο πλαίσιο της Σύμβασης-πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή.

Κατ' ακολουθίαν, εν προκειμένω, η Επιτροπή λαμβάνει υπόψιν τα συμπεράσματα των εγχώριων αρχών, ότι ο ενάγων δεν είχε παράσχει επαρκείς πληροφορίες που να δείχνουν ότι η παροχή γλυκού νερού είναι απρόσιτη, ανεπαρκής ή μη ασφαλής, ώστε

να δημιουργήσει μια λογικά προβλέψιμη απειλή κινδύνου για την υγεία, η οποία, κατ' επέκτασιν, θα παραβιάζει το δικαίωμά του να απολαύσει μια ζωή με αξιοπρέπεια.

Αναφορικά με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην καλλιεργήσιμη γη, η Επιτροπή ενστερνίζεται το συμπέρασμα των εγχώριων αρχών ότι, ενώ ο Τεϊτιότα δήλωσε ότι ήταν δύσκολο να αναπτυχθούν καλλιέργειες, δεν ήταν αδύνατο.

Αναγνωρίζει, μεν, ότι σε ορισμένα σημεία, η έλλειψη εναλλακτικών λύσεων ως προς τα μέσα διαβίωσης δύναται να θέσει τα άτομα σε αυξημένο κίνδυνο εξαιτίας των δυσμενών απότοκων της κλιματικής αλλαγής, υπογραμμίζει, δε, την έλλειψη πληροφοριών που παρέσχε ο ενάγων σχετικά με εναλλακτικές πηγές απασχόλησης και σχετικά με τη διαθεσιμότητα οικονομικής βοήθειας για την κάλυψη βασικών ανθρωπιστικών αναγκών στο Κιριμπάτι. Σε παράλληλη βάση, στην παρούσα υπόθεση, η Επιτροπή αποδέχεται τον ισχυρισμό του συγγραφέα ότι η άνοδος της στάθμης της θάλασσας είναι πιθανό να καταστήσει το Κιριμπάτι ακατοίκητο. Βέβαια, επιβεβαιώνει ότι το Κιριμπάτι έλαβε, όντως, προσαρμοστικά μέτρα για να μειώσει τις υφιστάμενες ευπάθειες και να δημιουργήσει ανθεκτικότητα σε βλάβες που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή.

Συνεκτιμώντας τα άνω πορίσματα, η Επιτροπή διατείνεται ότι τα δικαστήρια της Νέας Ζηλανδίας παρείχαν στον ενάγοντα μια εξατομικευμένη εκτίμηση της ανάγκης του για προστασία και καταλήγει, κατά πλειοψηφία, ότι η απέλαση του Τεϊτιότα στο Κιριμπάτι δεν παραβίασε τα δικαιώματά του βάσει του άρθρου 6 παράγραφος 1 του Συμφώνου.

4.3.3 Νομικά ζητήματα

Μολονότι ο ισχυρισμός του ενάγοντος περί παραβίασης των δικαιωμάτων του, τα οποία εγγυάται το άρθρο 6§1 του Συμφώνου, απορρίφθηκε από την Επιτροπή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, αναγνωρίστηκε και επιβεβαιώθηκε εκ μέρους της, ότι οι κυβερνήσεις και οι ιθύνοντες για τη λήψη αποφάσεων οφείλουν να λαμβάνουν υπόψιν το μεταβαλλόμενο κλίμα κατά την κρίση περί έγκρισης ή μη των αιτήσεων ασύλου. Άλλωστε, είναι επόμενο και αναμενόμενο να υπάρξουν πολλές προσφυγές στην Επιτροπή με το ίδιο αντικείμενο, οι οποίες θα έχουν επιτυχή έκβαση, δεδομένου ότι η κλιματική κατάσταση επιδεινώνεται, κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου στους κυβερνώντες. Στο σημείο αυτό, αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι το άρθρο 6§1 του Συμφώνου ορίζει ότι «...Από κανένα δεν μπορεί να αφαιρεθεί αυθαίρετα η ζωή», ενώ το άρθρο 7 αναφέρει ότι «Κανείς δεν υποβάλλεται σε

βασανιστήρια ούτε σε ποινές ή μεταχειρίσεις σκληρές, απάνθρωπες ή εξευτελιστικές...». Κυρίως, όμως, αξίζει να παρατηρήσουμε ότι, με αφορμή το πόρισμα της Επιτροπής, σε περιπτώσεις όπου οι κίνδυνοι είναι άμεσοι, ενδέχεται να είναι παράνομο, βάσει του Συμφώνου, οι κυβερνήσεις να απελάσουν ανθρώπους πίσω σε χώρες όπου είναι εκτεθειμένοι σε κινδύνους που απειλούν τη ζωή τους λόγω των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής –άρθρο 6- ή όπου αντιμετωπίζουν πραγματικό κίνδυνο να υποστούν σκληρή, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση - Άρθρο 7.

Σημείο που πρέπει να υπογραμμιστεί, εξίσου, είναι ότι η Επιτροπή, κατά την εφαρμογή του Συμφώνου, δεν εφαρμόζει ούτε τον ορισμό της Σύμβασης για τους Πρόσφυγες για ένα άτομο που δικαιούται καθεστώς πρόσφυγα, ούτε τον ορισμό της «υποχρέωσης μη επαναπροώθησης». Συγκεκριμένα, διακηρύσσει ότι «η υποχρέωση να μην εκδοθεί, απελαθεί ή μεταφερθεί με άλλο τρόπο, σύμφωνα με το άρθρο 6 του Συμφώνου, μπορεί να είναι ευρύτερη από το πεδίο εφαρμογής της αρχής της μη επαναπροώθησης σύμφωνα με το διεθνές προσφυγικό δίκαιο, καθώς επίσης, ενδέχεται να απαιτεί την προστασία αλλοδαπών που δεν δικαιούνται καθεστώς πρόσφυγα. Συμπερασματικά, τα συμβαλλόμενα κράτη πρέπει να επιτρέπουν σε όλους τους αιτούντες άσυλο, που ισχυρίζονται ότι υπάρχει πραγματικός κίνδυνος παραβίασης του δικαιώματός τους στη ζωή, στο κράτος προέλευσης, να έχουν πρόσβαση σε προσφυγικές διαδικασίες».

Τα άνω σχόλια εκ μέρους της Επιτροπής δημιουργούν μεν ένα κλίμα αισιοδοξίας, από την άλλη δε, δεν μπορούν να θεωρηθούν αρκετά ελπιδοφόρα, αν λάβουμε υπόψη ότι εν έτει 2021, όταν δίνονται αγώνες και κερδίζονται μάχες για την περιφρούρηση θεμελιωδών δικαιωμάτων, δεν υφίσταται, ακόμη, διεθνώς αναγνωρισμένος ορισμός του «περιβαλλοντικού πρόσφυγα και μετανάστη». Κλείνοντας με μία κοινωνική προβληματική που αναδύεται, που χρήζει νομικής αντιμετώπισης και που τονίζει την ανάγκη για διεθνή αναγνώριση του περιβαλλοντικού μετανάστη και πρόσφυγα, θα λέγαμε πως είναι θέμα χρόνου να συμβούν καταστροφικές πλημμύρες και άλλα συναφή φαινόμενα- αποτέλεσμα της κλιμακούμενης κλιματικής κρίσης-, από τα οποία αναμένεται να προκύψουν δέκα φορές περισσότεροι πρόσφυγες, σε ένα πλανήτη αποσταθεροποιημένο, και, δυστυχώς, όσο πιο σκουρόχρωμο θα είναι το δέρμα των προσφύγων, τόσο μικρότερη θα είναι η ανοχή απέναντί τους.

Συνοψίζοντας, η Επιτροπή προσδίδει έμφαση στην ανάγκη για ισχυρές εθνικές και διεθνείς προσπάθειες για την αποφυγή της έκθεσης των ανθρώπων σε παραβιάσεις

θεμελιωδών, απολύτων και απαραβίαστων δικαιωμάτων τους, εξαιτίας των δυσμενών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής. Ακόμα κι αν πρόκειται για μια απόφαση νομικά μη δεσμευτική, πρόκειται, αναντίρρητα, για ένα σημαντικό και ανεξίτηλο διεθνές προηγούμενο για τους μελλοντικούς κλιματικούς πρόσφυγες.

4.3.4 Συμπεράσματα από την απόφαση Τεϊτίοτα για τις μελλοντικές αξιώσεις και την αρχή της μη επαναπροώθησης

Η απόφαση της Επιτροπής στηρίχθηκε σε δύο βασικούς λόγους: πρώτον, η απειλή για το δικαίωμα στη ζωή του ενάγοντα δεν ήταν επικείμενη και δεύτερον, η Δημοκρατία του Κιριμπάτι επιδίωκε ενεργά μέτρα προσαρμογής. Το Δικαστήριο έθεσε ένα τρίτο κριτήριο: Ο κ. Τεϊτίοτα δεν τεκμηρίωσε προσωπική βλάβη ή κίνδυνο πέραν αυτού που υφίσταται ο υπόλοιπος πληθυσμός. Ενώ η απόφαση αυτή προσφέρει κάποια ελπίδα για τους μελλοντικούς πρόσφυγες από το κλίμα, το πολύ υψηλό όριο που έχει τεθεί για να επιτύχει καθιστά πρακτικά αδύνατη την τεκμηρίωση μιας παραβίασης ή η απόδειξη αυτή μπορεί να έρθει πολύ αργά.

4.4 Προκλήσεις ως προς τον προσδιορισμό των κλιματικών προσφύγων

4.4.1 Άμεση απειλή

Η απαίτηση αυτή εγείρει το ερώτημα σχετικά με το τι συνιστά "άμεση απειλή" στο πλαίσιο της κλιματικής αλλαγής. Τόσο το Δικαστήριο όσο και η Επιτροπή αποδέχθηκαν ότι η κλιματική αλλαγή αποτελεί σοβαρό κίνδυνο για τη χώρα του ενάγοντος, το Κιριμπάτι, και ότι σε δέκα έως δεκαπέντε χρόνια η χώρα θα μπορούσε να καταστεί ακατοίκητη. Ωστόσο, και οι δύο υποστήριξαν ότι η απειλή για τη ζωή του ενάγοντα και της οικογένειάς του δεν ήταν άμεση. Οι επιστήμονες συμφωνούν ότι τα SIDS είναι ιδιαίτερα ευάλωτα στην κλιματική αλλαγή.¹³³ Ενώ είναι σαφές ότι οι κίνδυνοι για τη ζωή δεν πρέπει να είναι ασήμαντοι, μήπως η απόφαση υπονοεί ότι τα θύματα πρέπει να περιμένουν μέχρι να καταστεί αδύνατο να ζήσουν εκεί ή μέχρι να υπάρξει πραγματική απώλεια ζωής; Η επιτροπή δέχθηκε ότι οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν σήμερα οι άνθρωποι δεν είναι υποθετικοί αλλά "μια πραγματική δυσχερής κατάσταση".

---

¹³³ IPCC Report, (n 3)

4.4.2 Μέτρα προσαρμογής από τη χώρα προέλευσης

Επιπλέον, η επιτροπή θεώρησε τα μέτρα προσαρμογής που έλαβε η χώρα προέλευσης του Τεϊτιότα, το Κιριμπάτι, ως έναν από τους λόγους απόρριψης του αιτήματος του. Θα είχε επιτύχει η έφεση αν η χώρα προέλευσης του δεν είχε λάβει μέτρα προσαρμογής για να βοηθήσει τους πολίτες, παρόλο που αυτό θα αποτελούσε παραβίαση των υποχρεώσεων της βάσει του διεθνούς δικαίου;¹³⁴ Αυτό εγείρει ένα ενδιαφέρον δίλημμα και ένα αντικίνητρο για τα αναπτυσσόμενα κράτη, ιδίως τις μικρές νησιωτικές χώρες, να συμμετάσχουν σε μέτρα προσαρμογής, αν αυτό μπορεί να σημαίνει ότι οι υπήκοοί τους μπορεί να μην επιτύχουν στις αιτήσεις ασύλου τους.

4.4.3 Προσωπικές βλάβες

Ενώ η επιτροπή ήταν της άποψης ότι οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής προκάλεσαν σημαντικές δυσκολίες στον ενάγοντα, δεν κατάφερε να αποδείξει ότι η ζημία που αντιμετώπισε ο ίδιος και η οικογένειά του ήταν μεγαλύτερη από εκείνη που αντιμετώπισε η υπόλοιπη χώρα. Με άλλα λόγια, όλοι στο Κιριμπάτι αντιμετώπιζαν τον ίδιο κίνδυνο ζημίας και ο ενάγων δεν απέδειξε ότι αντιμετώπιζε μεγαλύτερο κίνδυνο, παρόλο που προσκόμισε στοιχεία ότι τουλάχιστον ένα από τα παιδιά του υπέστη σοβαρή διαταραχή του αίματος που προκλήθηκε από μολυσμένο πόσιμο νερό. Δεδομένης της διάχυτης φύσης των κλιματικών επιπτώσεων, μπορεί να είναι δύσκολο να αποδειχθεί προσωπική ζημία πέραν αυτής που υπέστησαν άλλοι.

4.4.4 Αρχή της μη επαναπροώθησης

Ο ακρογωνιαίος λίθος του διεθνούς δικαίου των προσφύγων και αρχή του διεθνούς εθιμικού δικαίου, η αρχή της μη επαναπροώθησης¹³⁵ ορίζεται στο άρθρο 33 παράγραφος 1 της Σύμβασης της Γενεύης για τους πρόσφυγες: "Κανένα συμβαλλόμενο κράτος δεν απελαύνει ή επαναπροωθεί ("refouler") πρόσφυγα με οποιονδήποτε τρόπο στα σύνορα εδαφών όπου η ζωή ή η ελευθερία του θα απειλούνταν λόγω της φυλής, της θρησκείας, της εθνικότητας, της συμμετοχής του σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ή των πολιτικών του πεποιθήσεων." ¹³⁶ Το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναγνωρίζει επίσης τη μη επαναπροώθηση στο πλαίσιο των βασανιστηρίων, των απειλών κατά της ζωής και της ανεπανόρθωτης βλάβης. Αναγνωρίζεται σε περιφερειακές πράξεις για τους πρόσφυγες, σε συνθήκες

¹³⁴ See Article 7 of the Paris Agreement, and general human rights principles

¹³⁵ Jane McAdam, *Complementary Protection in International Refugee Law* (Oxford University Press 2007) 8, and UNHCR, *Advisory Opinion, on the Extraterritorial Application of Non-Refoulement Obligations under the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol*, 26 January 2007 <www.unhcr.org/4d9486929.pdf>

¹³⁶ Article 33(1), *Geneva Convention Relating to the Status of Refugees*, 1951

κατά της τρομοκρατίας και σε συνθήκες έκδοσης. Επειδή έχει αποκτήσει καθεστώς εθιμικού διεθνούς δικαίου, η αρχή είναι δεσμευτική για όλα τα κράτη, ανεξάρτητα από το αν είναι συμβαλλόμενα μέρη της Σύμβασης της Γενεύης. Καμία παρέκκλιση δεν είναι δυνατή, καθώς συνδέεται με μη παρεκκλίνοντα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη ζωή και την ελευθερία από τα βασανιστήρια.

Συμπληρωματική προστασία αναγνωρίζεται στο πλαίσιο του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ):

«Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από το Σύμφωνο του 1966 για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, όπως ερμηνεύονται από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, περιλαμβάνουν επίσης την υποχρέωση να μην εκδίδουν, απελαύνουν, απελαύνουν ή με άλλο τρόπο απομακρύνουν ένα πρόσωπο από το έδαφός τους, όταν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστευτεί ότι υπάρχει πραγματικός κίνδυνος ανεπανόρθωτης βλάβης, όπως αυτή που προβλέπεται από τα άρθρα 6 [δικαίωμα στη ζωή] και 7 [δικαίωμα στην απαλλαγή από βασανιστήρια ή άλλη σκληρή, απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία] του Συμφώνου, είτε στη χώρα στην οποία πρόκειται να πραγματοποιηθεί η απομάκρυνση είτε σε οποιαδήποτε χώρα στην οποία το πρόσωπο μπορεί να μεταφερθεί στη συνέχεια.»

Σε αντίθεση με τη Σύμβαση για τους Πρόσφυγες, η συμπληρωματική προστασία βάσει του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επεκτείνεται σε όλα τα πρόσωπα που βρίσκονται στην επικράτεια ενός κράτους ή υπό τη δικαιοδοσία του, όχι μόνο στους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο. Η διάκριση αυτή είναι σημαντική. Ο συντάκτης της παρούσας ανακοίνωσης προσέφυγε στην Επιτροπή βάσει του άρθρου 6 του ΔΣΑΠΔ με την αιτιολογία ότι η απέλασή του στο Κιριμπάτι θα οδηγούσε σε ανεπανόρθωτη βλάβη του δικαιώματος του ιδίου και της οικογένειάς του στη ζωή. Δεν επρόκειτο για άμεση αμφισβήτηση της απόφασης του Δικαστηρίου που απέρριψε την αίτησή του για το καθεστώς του πρόσφυγα.

Το γενικό σχόλιο αριθ. 36 για το δικαίωμα στη ζωή (το οποίο αντικατέστησε το γενικό σχόλιο αριθ. 3) αναγνωρίζει ότι "η υποχρέωση των κρατών μελών να σέβονται και να διασφαλίζουν το δικαίωμα στη ζωή επεκτείνεται σε ευλόγως προβλέψιμες απειλές και απειλητικές για τη ζωή καταστάσεις που μπορούν να οδηγήσουν σε απώλεια ζωής. Τα συμβαλλόμενα κράτη μπορεί να παραβιάζουν το άρθρο 6 ακόμη και αν οι εν λόγω απειλές και καταστάσεις δεν οδηγούν σε απώλεια ζωής."¹³⁷

---

¹³⁷ Human Rights Committee, General Comment No. 36 (2018) on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life, CCPR/C/GC/36, 30 October 2018, para 7

Επιπλέον, "Η υποχρέωση προστασίας της ζωής συνεπάγεται επίσης ότι τα συμβαλλόμενα κράτη πρέπει να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για την αντιμετώπιση των γενικών συνθηκών στην κοινωνία που μπορεί να προκαλέσουν άμεσες απειλές κατά της ζωής ή να εμποδίσουν τα άτομα να απολαύσουν το δικαίωμά τους στη ζωή με αξιοπρέπεια. "¹³⁸ Στις συνθήκες αυτές περιλαμβάνεται η περιβαλλοντική υποβάθμιση. Το γενικό σχόλιο αναλύει την αρχή της μη επαναπροώθησης:

Η υποχρέωση σεβασμού και διασφάλισης του δικαιώματος στη ζωή απαιτεί από τα συμβαλλόμενα κράτη να απέχουν από την απέλαση, την έκδοση ή τη μεταφορά με άλλο τρόπο ατόμων σε χώρες στις οποίες υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι υπάρχει πραγματικός κίνδυνος να παραβιαστεί το δικαίωμά τους στη ζωή σύμφωνα με το άρθρο 6 του Συμφώνου. Ο κίνδυνος αυτός πρέπει να είναι προσωπικής φύσης και δεν μπορεί να απορρέει απλώς από τις γενικές συνθήκες στο κράτος υποδοχής, εκτός από τις πιο ακραίες περιπτώσεις.¹³⁹

Το γενικό σχόλιο αναγνώρισε ότι η επιστροφή ατόμων σε χώρες όπου υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι αντιμετωπίζουν πραγματικό κίνδυνο για τη ζωή τους παραβιάζει τα άρθρα 6 και 7 του Συμφώνου¹⁴⁰ και ότι οι απειλές αυτές μπορεί να προέρχονται από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος και την κλιματική αλλαγή: Η περιβαλλοντική υποβάθμιση, η κλιματική αλλαγή και η μη βιώσιμη ανάπτυξη αποτελούν μερικές από τις πιο πιεστικές και σοβαρές απειλές για την ικανότητα των σημερινών και μελλοντικών γενεών να απολαμβάνουν το δικαίωμα στη ζωή. Οι υποχρεώσεις των συμβαλλομένων κρατών βάσει του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου θα πρέπει συνεπώς να ενημερώνουν το περιεχόμενο του άρθρου 6 του Συμφώνου, και η υποχρέωση των συμβαλλομένων κρατών να σέβονται και να διασφαλίζουν το δικαίωμα στη ζωή θα πρέπει επίσης να ενημερώνει τις σχετικές υποχρεώσεις τους βάσει του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου. Η εφαρμογή της υποχρέωσης σεβασμού και διασφάλισης του δικαιώματος στη ζωή, και ιδίως της ζωής με αξιοπρέπεια, εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από τα μέτρα που λαμβάνουν τα συμβαλλόμενα κράτη για τη διατήρηση του περιβάλλοντος και την προστασία του

---

¹³⁸ Human Rights Committee, General Comment No. 36 (2018) on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life, CCPR/C/GC/36, 30 October 2018, para 26

¹³⁹ Human Rights Committee, General Comment No. 36 (2018) on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life, CCPR/C/GC/36, 30 October 2018, para 30

¹⁴⁰ Human Rights Committee, General Comment No. 36 (2018) on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life, CCPR/C/GC/36, 30 October 2018, para 55

από βλάβες, ρύπανση και κλιματική αλλαγή που προκαλούνται από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς.¹⁴¹

Αυτό καθιερώνει ξεκάθαρα ότι η κλιματική αλλαγή και άλλες περιβαλλοντικές προκλήσεις μπορούν να απειλήσουν την απόλαυση του δικαιώματος στη ζωή, με αποτέλεσμα την παραβίαση του άρθρου 6 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα . Διαβάζοντας μαζί με την αρχή της μη επαναπροώθησης στην παράγραφο 30, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής μπορούν να ενεργοποιήσουν την εφαρμογή της αρχής της μη επαναπροώθησης. Το κύριο εμπόδιο σε αυτό είναι η απαίτηση ότι ο κίνδυνος βλάβης πρέπει να είναι προσωπικός, εκτός από τις πιο ακραίες περιπτώσεις. Η μη διαπίστωση σωματικής βλάβης ήταν ένας από τους λόγους για τους οποίους η αξίωση του Τεϊτίοτα απέτυχε. Ωστόσο, τα δικαστήρια πρέπει να λάβουν υπόψη την ευρεία και διάχυτη φύση των δυσμενών συνεπειών της κλιματικής αλλαγής και τη δυσκολία διαπίστωσης σωματικού τραυματισμού (ή κινδύνου βλάβης) πάνω και πέρα από τον κίνδυνο πρόκλησης βλάβης σε άλλους. Τι σημαίνει «ακραίες περιπτώσεις»; Το να καταστήσουμε αυτά τα νησιά μη κατοικήσιμα αποτελεί «ακραία περίπτωση». Εάν ναι, μπορούμε να παραιτηθούμε από την απαίτηση προσωπικού τραυματισμού; Παρέχει αυτό ένα πιθανό παράθυρο για μελλοντικές αξιώσεις; Συζητώντας την αρχή της μη επαναπροώθησης στο πλαίσιο των καταστροφών που προκαλούνται από την κλιματική αλλαγή, ο Matthew Scott υποστηρίζει ότι "το ζήτημα της αιτιώδους συνάφειας της μετακίνησης είναι άνευ σημασίας. Η σχετική προοπτική είναι προσανατολισμένη, στις συνθήκες που μπορεί να περιμένει το άτομο να βρει κατά την επιστροφή του".¹⁴² Συνεπώς, το ζήτημα εδώ δεν είναι αν είναι δυνατόν να διαπιστωθεί η αιτιώδης σχέση μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της μετακίνησης των ανθρώπων, αλλά οι επικρατούσες συνθήκες στη χώρα καταγωγής που θα μπορούσαν να αποτελέσουν απειλή για το δικαίωμα στη ζωή και την αξιοπρέπεια σε περίπτωση που οι πολίτες απελαθούν εκεί.

---

¹⁴¹ Human Rights Committee, General Comment No. 36 (2018) on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life, CCPR/C/GC/36, 30 October 2018, para 62

¹⁴² Matthew Scott, 'Natural Disasters, Climate Change and *Non-Refoulement*: What Scope for Resisting Expulsion under Articles 3 and 8 of the European Convention of Human Rights?' (2014) 26(3) International Journal of Refugee Law 404

Κεφάλαιο 5^ο : Περιβαλλοντική δικαιοσύνη και μετανάστευση που προκαλείται από το κλίμα

5.1 Ορισμός της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης

Δεν υπάρχει ένας ενιαίος, ξεκάθαρος ορισμός για τον όρο "περιβαλλοντική δικαιοσύνη" (ΠΔ). Οι περισσότερες μελέτες μέχρι σήμερα βασίζονται στον ορισμό της EPA (Environmental Protection Agency), ο οποίος περιγράφει την ΠΔ ως εξής:¹⁴³ "η δίκαιη μεταχείριση και η ουσιαστική συμμετοχή όλων των ανθρώπων ανεξάρτητα από τη φυλή, το χρώμα, την εθνική καταγωγή ή το εισόδημα όσον αφορά την ανάπτυξη, την εφαρμογή και την επιβολή περιβαλλοντικών νόμων, κανονισμών και πολιτικών". Ο ορισμός της EPA υπογραμμίζει δύο βασικές πτυχές της ΠΔ: τη διεκδίκηση (1) δίκαιης κατανομής των περιβαλλοντικών παροχών και κινδύνων μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών κατηγοριών και (2) ουσιαστικής συμμετοχής όλων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που καθορίζουν την εν λόγω κατανομή. Ο όρος ΠΔ, ωστόσο, είναι πιο διαφοροποιημένος από αυτό.

Τις τελευταίες δεκαετίες, η ΠΔ χαρακτηρίζεται από μια πολυεστιακή, πολυθεματική και διεπιστημονική προσέγγιση. Ο λόγος που κρύβεται πίσω από αυτόν τον πλουραλισμό είναι ότι η ΠΔ έχει εξελιχθεί από κινήματα και οργανώσεις των οποίων οι διεκδικήσεις καθόρισαν κυρίως το πεδίο εφαρμογής και το νόημα της ΠΔ, διαμορφωμένες κυρίως από εμπειρίες συλλογικής αδικίας.¹⁴⁴ Τα κινήματα της ΠΔ, τα οποία ενδιαφέρονται περισσότερο για την ανθρώπινη δικαιοσύνη παρά για το περιβάλλον σε στενή έννοια, χρησιμοποίησαν ταυτόχρονα διαφορετικές αντιλήψεις για τη δικαιοσύνη, ανεξάρτητα από τις αναλυτικές διαφορές που συνήθως προκύπτουν από τους μελετητές.¹⁴⁵

Στα μάτια των οργανώσεων, η αδικία δεν στηρίζεται μόνο στην άδικη κατανομή των περιβαλλοντικών βαρών και οφελών (διανομή) εντός της κοινωνίας συνεπάγεται επίσης τον αποκλεισμό ορισμένων κοινωνικών κατηγοριών από τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (αναγνώριση) και την ουσιαστική συμμετοχή του κοινού στην εφαρμογή των περιβαλλοντικών πολιτικών (συμμετοχή). Τελικά, υλοποιείται σε

¹⁴³ United States Environmental Protection Agency, 'Learn About Environmental Justice'

<www.epa.gov/environmentaljustice/learn-about-environmental-justice> accessed 21 July 2020

¹⁴⁴ G. Walker, Environmental Justice: Concepts, Evidence and Politics (Routledge 2012); Dorceta E. Taylor, 'The Rise of the Environmental Justice Paradigm' (2000) 43 American Behavioral Scientist 508

¹⁴⁵ David Schlosberg, Defining Environmental Justice : Theories, Movements, and Nature (Oxford University Press 2007)

περιβαλλοντικές αλλαγές που υπονομεύουν την ευημερία της κοινότητας (η οποία ορίζεται με βάση τις ανθρώπινες ικανότητες ενός ατόμου).

Συνοψίζοντας, όπως αποδεικνύεται τόσο από τον ακτιβισμό όσο και από την ακαδημαϊκή έρευνα, η "δικαιοσύνη" της ΠΔ ξεδιπλώνεται στις ακόλουθες διαστάσεις: κατανομή, αναγνώριση, συμμετοχή και ικανότητες.

5.2 Τοποθέτηση της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης στο χρόνο, το χώρο και το πλαίσιο

Ο όρος ΠΔ γεννήθηκε από τους περιβαλλοντικούς αγώνες στα τέλη της δεκαετίας του 1970 στις Ηνωμένες Πολιτείες σχετικά με την απόρριψη τοξικών αποβλήτων κοντά σε κοινότητες χαμηλού εισοδήματος και εθνικών μειονοτήτων, ιδίως Αφροαμερικανών. Το περιστατικό στο οποίο οι περισσότεροι συγγραφείς αναφέρονται ως γενέτειρα του όρου "ΠΔ" είναι η διαδήλωση του 1982 στην κομητεία Warren της Βόρειας Καρολίνας. Μια διαμαρτυρία διάρκειας έξι εβδομάδων δεν κατάφερε να αποτρέψει την κατασκευή ενός χώρου υγειονομικής ταφής επικίνδυνων αποβλήτων, στον οποίο παραδόθηκε χώμα μολυσμένο με PCB.¹⁴⁶ Ίσως δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η περιοχή που επιλέχθηκε για τη χωματερή κατοικείται κυρίως από κοινότητες Αφροαμερικανών με χαμηλό εισόδημα, οι οποίες αναγκάστηκαν να ανεχθούν μεγαλύτερους κινδύνους από αυτούς τους περιβαλλοντικούς κινδύνους. Παρόλο που οι περίπου 500 διαδηλωτές έχασαν τη μάχη, δημιουργήθηκε ένα νέο κοινωνικό κίνημα. Η καινοτομία του στηρίχθηκε στην ικανότητά του να γεφυρώνει τις διεκδικήσεις του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα με τις οικολογικές ανησυχίες.

Η κομητεία Warren θεωρείται η γενέτειρα της ΠΔ, καθώς είχε το πλεονέκτημα να εγκαταστήσει το κίνημα της ΠΔ στο "επιστημονικό πεδίο", εγκαινιάζοντας έτσι την έρευνα για την περιβαλλοντική δικαιοσύνη ως νέο πεδίο μελέτης. Αρχικά, ο κύριος στόχος ήταν να καταδειχθεί ότι οι περιβαλλοντικές αδικίες συνδέονται με τη φυλή και την τάξη. Οι πρώτες εμπειρικές μελέτες¹⁴⁷ διαπίστωσαν ότι η φυλή ήταν ο κυρίαρχος παράγοντας που καθόριζε τη χωροθέτηση εγκαταστάσεων αποβλήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες. Έτσι, η πρώτη φάση των μελετών για την ΠΔ αρχικά διαμόρφωσε το

¹⁴⁶ Eileen Maura McGurty, 'Warren County, NC, and the Emergence of the Environmental Justice Movement: Unlikely Coalitions and Shared Meanings in Local Collective Action' (2000) 13 Society and Natural Resources 373

¹⁴⁷ United Church of Christ Commission for Racial Justice, 'Toxic Wastes and Race in the United States: A National Report on the Racial and Socio-Economic Characteristics of Communities with Hazardous Waste Sites.' (1987); Robert Bullard, Dumping in Dixie: Race, Class, and Environmental Quality (Westview Press 1990); US General Accounting Office, 'Siting of Hazardous Waste Landfills and Their Correlation with the Racial and Socio-Economic Status of Surrounding Communities.' (1983)

φαινόμενο με όρους περιβαλλοντικού ρατσισμού. Η ισότητα αποτελούσε έννοια-κλειδί, καθώς η πηγή της αδικίας ήταν ότι "άνθρωποι που θα έπρεπε να έχουν ίση μεταχείριση, αντιμετωπίζονται συστηματικά διαφορετικά λόγω του ποιοι είναι".¹⁴⁸ Η λανθασμένη αναγνώριση βασίστηκε, στη συνέχεια, στην ταυτότητα (κοινωνικοί δείκτες) των πληττόμενων πληθυσμών, ενισχύοντας έτσι την ιδέα της ΠΔ ως ένα πάντρεμα μεταξύ της κοινωνικής δικαιοσύνης και του περιβαλλοντισμού.¹⁴⁹ Με την πάροδο των ετών, τα όρια της μεθοδολογίας¹⁵⁰ και τα συχνά αντιφατικά αποτελέσματα οδήγησαν σε μια μικρή εγκατάλειψη των όρων "ρατσισμός" και "ισότητα" υπέρ του πιο ολοκληρωμένου όρου "δικαιοσύνη". Στις αρχές της δεκαετίας του 2000, εγκαινιάστηκε μια νέα φάση της έρευνας για την περιβαλλοντική δικαιοσύνη από τους Pellow και Brulle υπό τη σημαία Critical Environmental Justice Studies (CEJ).¹⁵¹ Η πολυπλοκότητα που προέκυψε από τα εμπειρικά αποτελέσματα είχε δείξει ότι οι περιβαλλοντικές αδικίες δεν ευθυγραμμίζονταν αποκλειστικά με τις κατηγορίες της φυλής και της τάξης. Αυτοί που πλήττονταν περισσότερο από τις περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις συχνά περιλάμβαναν γυναίκες, παιδιά, μετανάστες, και άλλες κοινωνικές κατηγορίες. Έτσι, το CEJ μετατόπισε το επίκεντρο της ΠΔ προς μια μετασχηματιστική προσέγγιση, με στόχο την αποδόμηση των μηχανισμών που παράγουν δομικές αδικίες. Η εφαρμογή της ΠΔ οδήγησε σε μια βαθιά κριτική του καπιταλισμού και της ρατσιστικής του φύσης που ενισχύεται από την κρατική εξουσία.¹⁵²

Η ΠΔ δεν ήταν (ή όχι μόνο) θέμα ρατσισμού, αλλά φυλετικοποίησης. Αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να υπερβούμε τις μαύρες και λευκές φυλετικές κατηγορίες, καθώς όλες οι μορφές ανισότητας (ρατσισμός, ταξισμός, πατριαρχία, νατιβισμός, σπισιμός κ.λπ.) πρέπει τελικά να νοηθούν ως "διασταυρούμενοι άξονες κυριαρχίας και ελέγχου". Ξεκινώντας από αυτό το σημείο, η απλή πράξη του ορισμού της ΠΔ με ομοιόμορφους όρους έγινε μια από τις κύριες προκλήσεις.

Κατ' αρχάς, επειδή η ΠΔ δεν δεσμεύεται από κανένα συγκεκριμένο τομέα προβληματισμού, το πεδίο εφαρμογής της είναι εξαιρετικά ευρύ: με την πάροδο των

---

¹⁴⁸ Brendan Coolsaet and Pierre-Yves Néron, 'Recognition and Environmental Justice' in Brendan Coolsaet (ed.), *Environmental Justice* (Routledge 2020) 59

¹⁴⁹ Robert R. Kuehn, 'A Taxonomy of Environmental Justice' (2000) 30 *Environmental Law Reporter News & Analysis* 10681, 10699

¹⁵⁰ Robin Turner and Diana Wu, 'Environmental Justice and Environmental Racism, An Annotated Bibliography and General Overview Focusing on US Literature, 1996–2002' [2002] *Berkeley Workshop on Environmental Politics* 1

¹⁵¹ David N. Pellow and Robert J. Brulle, *Power, Justice, and the Environment: A Critical Appraisal of the Environmental Justice Movement* (MIT Press 2005)

¹⁵² David N. Pellow, *What Is Critical Environmental Justice?* (Polity 2017)

ετών ο όρος αυτός συνδέθηκε με ζητήματα όπως η απόρριψη αποβλήτων και η χωροθέτηση εγκαταστάσεων, η ρύπανση του νερού, του εδάφους και του αέρα, η υγεία και η ασφάλεια των εργαζομένων, τα φυτοφάρμακα, τα πάρκα και η αναψυχή, η ενεργειακή μετάβαση, οι εκπομπές CO₂, η μετανάστευση που προκαλείται από το κλίμα, το χάσμα Βορρά-Νότου, η διατροφική κυριαρχία και οι συγκρούσεις μεταξύ του ανθρώπου και του φυσικού περιβάλλοντος.¹⁵³

Δεύτερον, ο όρος ΠΔ δεν περιορίζεται σε κάποιο συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο. Ο συνδυασμός περιβάλλοντος και δικαιοσύνης αντιμετωπίζεται μέσα από μια προοπτική πολλαπλών κλιμάκων (που συνδέει το χώρο και το χρόνο), καθιστώντας την έννοια κατάλληλη για πολλούς κλάδους. Η χωρική κλίμακα είναι ζωτικής σημασίας για τον εντοπισμό των περιβαλλοντικών αδικιών που εκδηλώνονται είτε ως δυσανάλογη κατανομή των αρνητικών εξωτερικοτήτων (π.χ. χωροθέτηση εγκαταστάσεων αποβλήτων, απόρριψη τοξικών αποβλήτων, κλιματικό απαρτχάντ) είτε ως στέρηση περιβαλλοντικών πόρων (π.χ. αποψίλωση δασών, εξόρυξη ορυκτών καυσίμων σε προστατευόμενες περιοχές, αρπαγή γης).

Επιπλέον, η σωρευτική επίδραση των περιβαλλοντικών αδικιών καθιστά τις δυσμενείς επιπτώσεις τους ορατές μετά από χρόνια ή και δεκαετίες. Κατά συνέπεια, η "αδικία" είναι επίσης θέμα χρόνου. Βασικά παραδείγματα είναι η απόρριψη πυρηνικών αποβλήτων, οι καταστροφές που συμβαίνουν αργά ή οποιαδήποτε άλλη μη βιώσιμη πρακτική που θέτει σε κίνδυνο τις ανάγκες της μελλοντικής γενιάς. Τρίτον, επειδή η ΠΔ δεν είναι "σταθερά εγκατεστημένη", η έννοια αυτή έχει εφαρμοστεί σε διάφορα γεωγραφικά πλαίσια παγκοσμίως. Γεννήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες¹⁵⁴ και στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε στην Ευρώπη¹⁵⁵, τη Λατινική Αμερική¹⁵⁶, την Ασία¹⁵⁷, την Αφρική¹⁵⁸, την Ωκεανία¹⁵⁹ και την περιοχή της

---

¹⁵³ Ryan Holifield, Jayajit Chakraborty and Gordon Walker, *The Routledge Handbook of Environmental Justice* (Routledge 2017); Robert D. Benford, 'The Half-Life of the Environmental Justice Frame: Innovation, Diffusion, and Stagnation' in David N Pellow and Robert J Brulle (eds.), *Power, Justice and the Environment* (MIT Press 2005)

¹⁵⁴ Robert Bullard, *Confronting Environmental Racism: Voices from the Grassroots* (South End Press 1993)

¹⁵⁵ Eloi Laurent, 'Issues in Environmental Justice within the European Union' (2011) 70 *Ecological Economics* 1846; Julian Agyeman and Bob Evans, "'Just Sustainability': The Emerging Discourse of Environmental Justice in Britain?" (2004) 170 *Geographical Journal* 155

¹⁵⁶ David V. Carruthers, *Environmental Justice in Latin America: Problems, Promise, and Practice* (MIT Press 2008)

¹⁵⁷ Mei-Fang Fan and Kuei-Tien Chou, 'Environmental Justice in a Transitional and Transboundary Context in East Asia' in Ryan Holifield, Jayajit Chakraborty and Gordon Walker (eds.), *The Routledge Handbook of Environmental Justice* (Routledge 2018); Pratyusha Basu, 'Environmental Justice in South and Southeast Asia' in Ryan Holifield, Jayajit Chakraborty and Gordon Walker (eds.), *The Routledge Handbook of Environmental Justice* (Routledge 2018)

¹⁵⁸ Margaret Ssebunya, Stephen Nkansah Morgan and Beatrice D Okyere-Manu, 'Environmental Justice: Towards an African Perspective' in Munamoto Chemhuru (ed.), *African Environmental Ethics* (Springer 2019)

¹⁵⁹ David Schlosberg, Lauren Rickards and Jason Byrne, 'Environmental Justice and Attachment to Place' in Ryan Holifield, Jayajit Chakraborty and Gordon Walker (eds.), *The Routledge Handbook of Environmental Justice* (Routledge 2018)

Αρκτικής¹⁶⁰. Κάθε πλαίσιο αποκάλυψε διαφορετικές αποχρώσεις της ΠΔ, που κυμαίνονται από τον περιβαλλοντικό ρατσισμό στις Ηνωμένες Πολιτείες, τις διακρίσεις βάσει κοινωνικών κατηγοριών στην Ευρώπη, έως την πολιτιστική κυριαρχία, την απαλλοτρίωση και τον αναγκαστικό εκτοπισμό που επηρεάζουν σοβαρά τον έλεγχο των αυτοχθόνων ομάδων και τις σχέσεις τους με το περιβάλλον τους.¹⁶¹

5.3 Μετανάστευση που προκαλείται από το κλίμα: Μια περίπτωση περιβαλλοντικής αδικίας;

Έχοντας κατά νου την έννοια της ΠΔ, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι μελετητές ενδιαφέρονται να εξετάσουν τη μετανάστευση που προκαλείται από το κλίμα από την οπτική της ΠΔ.¹⁶²

Ο αυξανόμενος όγκος της βιβλιογραφίας σχετικά με την ΠΔ καταδεικνύει πώς η λανθασμένη αναγνώριση περιλαμβάνει τον μη ανθρώπινο κόσμο και τη σχέση του με τους ανθρώπους. Σε αυτό το πλαίσιο, η μετανάστευση που προκαλείται από το κλίμα αποτελεί μια περίπτωση περιβαλλοντικής αδικίας, η οποία εκδηλώνεται με την αποτυχία των θεσμών να αναγνωρίσουν τις διαφορές μεταξύ των ανθρώπινων ομάδων και των κοσμοθεωριών τους, οι οποίες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την περιβαλλοντική τους ταυτότητα, την πολιτιστική τους κληρονομιά και την αίσθηση ενός τόπου. Αν ξεδιπλώσουμε αυτό το φαινόμενο μέσα από τον φακό της ΠΔ, μπορούμε εύκολα να εντοπίσουμε όλες τις διαστάσεις της αδικίας που συζητήθηκαν προηγουμένως.

Οι μετανάστες που προκαλούνται από το κλίμα δεν υποφέρουν μόνο από την περιορισμένη πρόσβαση στους φυσικούς πόρους και τις οικολογικές υπηρεσίες από

---

¹⁶⁰ Alana Shaw, 'Environmental Justice for a Changing Arctic and Its Original Peoples' in Ryan Holifield, Jayajit Chakraborty and Gordon Walker (eds.), *The Routledge Handbook of Environmental Justice* (Routledge 2018)

¹⁶¹ See among the others, the dynamics of coloniality/indigeneity and knowledge production examined in a postcolonial and settler colonial framework S. A. Radcliffe, 'Geography and Indigeneity I: Indigeneity, Coloniality and Knowledge' (2017) 41 *Prog. Hum. Geogr. Progress in Human Geography* 220; the criticism advanced by the Latin American decolonial theory Lina Álvarez and Brendan Coolsaet, 'Decolonizing Environmental Justice Studies: A Latin American Perspective' (2020) 31 *Capitalism Nature Socialism* 50; and impacts of climate change on indigenous communities in the United States Kyle Powys Whyte, 'Is It Colonial Déjà vu?: Indigenous Peoples and Climate Injustice', *Humanities for the Environment: Integrating Knowledge, Forging New Constellations of Practice* (Routledge 2017)

¹⁶² Laura Westra, *Environmental Justice and the Rights of Ecological Refugees* (Earthscan 2009); Alexa Zellentin, 'Climate Justice, Small Island Developing States & Cultural Loss' (2015) 133 *Climatic Change* 491; Marco Armiero and Richard Tucker, *Environmental History of Modern Migrations* (Routledge 2017); Silja Klepp and Johannes Herbeck, 'The Politics of Environmental Migration and Climate Justice in the Pacific Region' (2016) 7 *Journal of Human Rights and the Environment* 54; Giovanni Bettini, Sarah Louise Nash and Giovanna Gioli, 'One Step Forward, Two Steps Back? The Fading Contours of (in)Justice in Competing Discourses on Climate Migration', (2017) 183 *Geographical Journal* 348; Lisa Sun-Hee Park and David Pellow, 'Forum 4: The Environmental Privilege of Borders in the Anthropocene' (2019) 14 *Mobilities* 395; Ethemcan Turhan and Marco Armiero, 'Of (Not) Being Neighbors: Cities, Citizens and Climate Change in an Age of Migrations' (2019) 14 *Mobilities* 363; Andrew Baldwin, Christiane Fröhlich and Delf Rothe, 'From Climate Migration to Anthropocene Mobilities: Shifting the Debate' (2019) 14 *Mobilities* 289

τις οποίες εξαρτάται η ευημερία τους. Στερούνται και τις πολιτιστικές οικοσυστημικές υπηρεσίες τους. Αυτές ορίζονται ως "τα μη υλικά οφέλη που αποκομίζουν οι άνθρωποι από τα οικοσυστήματα, όπως οι εμπειρίες που δίνουν στους ανθρώπους την αίσθηση του τόπου, της πνευματικής και αισθητικής έμπνευσης ή της πολιτιστικής ταυτότητας".¹⁶³ Σε κίνδυνο βρίσκεται η φυσική και πολιτιστική τους επιβίωση που κινδυνεύει από την απώλεια του πολιτικού και υλικού ελέγχου του περιβάλλοντός τους (ικανότητα).

Η σημερινή άδικη κατανομή των περιβαλλοντικών κινδύνων είναι πιθανό να αναπαράγει ζώνες θυσίας σε παγκόσμια κλίμακα που πρόσφατα ορίστηκαν με όρους κλιματικού απαρτχάιντ.¹⁶⁴ Αν και το φτωχότερο μισό του παγκόσμιου πληθυσμού (3,5 δισεκατομμύρια άνθρωποι) είναι το λιγότερο υπεύθυνο (μόλις το 10%) για τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, θα πληρώσει το υψηλότερο τίμημα από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Ταυτόχρονα, το πλουσιότερο 10%, που είναι υπεύθυνο για το ήμισυ των παγκόσμιων εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, θα έχει μεγαλύτερη ικανότητα προσαρμογής και αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής. Στο πλαίσιο αυτό, οι άνθρωποι που αναγκάζονται να μεταναστεύσουν λόγω περιβαλλοντικών αλλαγών αντιμετωπίζουν διάφορα εμπόδια κατά τη μετανάστευση. Η κύρια πηγή αυτών των εμποδίων είναι η έλλειψη αναγνώρισης.

Οι σημερινοί περιορισμοί της ανθρώπινης κινητικότητας σε ορισμένες κατηγορίες μη λευκών, φτωχών ή ακατάλληλων ατόμων έχουν ως αποτέλεσμα μια ανανεωμένη μορφή περιβαλλοντικού ρατσισμού σε παγκόσμια κλίμακα. Σύμφωνα με τους Park και Pellow, η άδικη κατανομή των περιβαλλοντικών κινδύνων είναι συνυφασμένη με τη λανθασμένη αναγνώριση ορισμένων ομάδων λόγω της ταυτότητάς τους (κοινωνικοί δείκτες). Ο Baldwin¹⁶⁵ έχει επίσης επικεντρωθεί στη φυλετικοποίηση της φιγούρας των "κλιματικών προσφύγων". Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι, παρουσιάζοντας τους "κλιματικούς πρόσφυγες" ως απειλές και θύματα ταυτόχρονα, η δυτική αφήγηση απεικονίζει έναν φυλετικό Άλλο χωρίς εννοιολογικό και νομικό ορισμό, παραμένοντας έτσι απροσδιόριστος, μη υπολογίσιμος και τελικά μη αναγνωρίσιμος. Ως εκ τούτου, η λανθασμένη αναγνώριση βασίζεται στην αβέβαιη ταυτότητα του "κλιματικού πρόσφυγα".

---

¹⁶³ Breena Holland, 'Capabilities, Well-Being, and Environmental Justice' in Brendan Coolsaet (ed.), *Environmental Justice* (Routledge 2020) 69

¹⁶⁴ Human Rights Council, 'Climate Change and Poverty: Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights' (2019)

¹⁶⁵ Andrew Baldwin, 'Racialisation and the Figure of the Climate-Change Migrant' (2013) 45 *Environment and Planning A* 1474

Μέχρι σήμερα, μια ακόμη απόχρωση της παραγνώρισης προκύπτει από την ανάδειξη μιας τέτοιας διαφορετικής ταυτότητας ως ανύπαρκτης. Έτσι, οι πολιτισμικές διαφορές αυτών των κοινοτήτων καθίστανται αόρατες και δεν λαμβάνονται δεόντως υπόψη όταν συζητούνται "τεχνικές λύσεις" όπως η μετεγκατάσταση. Η πτυχή αυτή συνδέεται με το κενό συμμετοχής που βιώνουν αυτές οι ευάλωτες κοινότητες στους τομείς όπου η συμμετοχή τους θα είχε σημασία. Οι περισσότερες από αυτές εξακολουθούν να διανύουν την πολιτική και οικονομική περιθωριοποίηση εντός των εθνικών κρατών στα οποία ζουν, που κληρονόμησαν από την αποικιοκρατική τους ιστορία.

5.4 Επιπτώσεις περιβαλλοντικής αδικίας

5.4.1 Σε μακρο-επίπεδο

Λαμβάνοντας τα κράτη ως μονάδα ανάλυσης, ο μακρο-επίπεδος παράγοντας της περιβαλλοντικής αδικίας βασίζεται στις άνισες επιπτώσεις της περιβαλλοντικής υποβάθμισης μεταξύ των κρατών.

Αν εξετάσουμε τη σχέση κλίματος-μετανάστευσης, τα αναπτυσσόμενα κράτη επιβαρύνονται και θα επιβαρυνθούν υπερβολικά από την κλιματική κρίση, καθώς είναι τόσο χώρες προέλευσης που επηρεάζονται από το κλίμα όσο και χώρες υποδοχής όπου οι άνθρωποι αναζητούν καταφύγιο. Ειδικότερα, τα κράτη αυτά είναι πιθανό να βιώσουν δύο μορφές μετανάστευσης: εσωτερικές και διασυνοριακές μετακινήσεις.

Το πρώτο πρότυπο αφορά ανθρώπους που μετακινούνται σε περιοχές εντός των συνόρων της χώρας τους. Οι περιορισμένοι οικονομικοί πόροι και οι νόμιμες διαδρομές που είναι διαθέσιμες για μετακίνηση στο εξωτερικό έχουν ως αποτέλεσμα η πλειονότητα των μεταναστών που προκαλούνται από τις κλιματικές αλλαγές να μετατρέπονται σε εσωτερικά εκτοπισμένους.¹⁶⁶ Το 2019, οι νέες μετακινήσεις που προκλήθηκαν από περίπου δύο χιλιάδες φυσικές καταστροφές ανήλθαν σε είκοσι τέσσερα εκατομμύρια εννιακόσιες χιλιάδες ανθρώπους που αναγκάστηκαν να μετακινηθούν σε εκατόν σαράντα χώρες, αριθμός τριπλάσιος από τον αριθμό των μετακινήσεων που προέκυψαν από ένοπλες συγκρούσεις το ίδιο έτος.¹⁶⁷ Περισσότερο από το 95% των εκτοπίσεων λόγω καταστροφών ήταν αποτέλεσμα καιρικών

¹⁶⁶ Avidan Kent and Simon Behrman, *Facilitating the Resettlement and Rights of Climate Refugees: An Argument for Developing Existing Principles and Practices* (Routledge 2018); Kanta Kumari Rigaud et al. 'Groundswell – Preparing for Internal Climate Migration' (2018)

¹⁶⁷ IDMC, 'GRID 2020. GLOBAL REPORT ON INTERNAL DISPLACEMENT' (2020)

φαινομένων, όπως καταιγίδες και πλημμύρες στη Νότια Ασία (38,3%) και την Ανατολική Ασία και Ειρηνικό (38,6%), και κυκλώνες στην υποσαχάρια Αφρική (13,9%).

Οι μελλοντικές εκτιμήσεις είναι ακόμη πιο ανησυχητικές. Οι τρεις περιοχές που αντιπροσωπεύουν το 55% του πληθυσμού του αναπτυσσόμενου κόσμου (Υποσαχάρια Αφρική, Νότια Ασία και Λατινική Αμερική) θα πληγούν σε μεγάλο βαθμό από την κλιματική αλλαγή, αναγκάζοντας περισσότερους από εκατόν σαράντα τρία εκατομμύρια ανθρώπους να μετακινηθούν εντός των χωρών τους μέχρι το 2050, στο χειρότερο σενάριο.

Το δεύτερο πρότυπο αναφέρεται στους ανθρώπους που διασχίζουν τα σύνορα. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι μετανάστες που προκαλούνται από το κλίμα, μετακινούνται σε γειτονικά αναπτυσσόμενα κράτη λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας. Οι υπάρχοντες γλωσσικοί και πολιτιστικοί δεσμοί, ο καλύτερος έλεγχος των πραγμάτων που αφήνουν πίσω τους και οι ευκολότερες δυνατότητες επιστροφής όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν καθιστούν τη μετανάστευση σε γειτονικές χώρες ελκυστική επιλογή. Πράγματι, τα γειτονικά αναπτυσσόμενα κράτη είναι οι κύριες χώρες υποδοχής προσφύγων: Η Τουρκία (3,6 εκατομμύρια), η Κολομβία (1,8 εκατομμύρια), το Πακιστάν (1,4 εκατομμύρια) και η Ουγκάντα (1,4 εκατομμύρια).¹⁶⁸

Τα γειτονικά αναπτυσσόμενα κράτη, ωστόσο, μοιράζονται συχνά τις ίδιες περιβαλλοντικές, πολιτικές και κοινωνικές προκλήσεις. Επομένως, η διανεμητική αδικία είναι εμφανής: Τα κράτη που συμβάλλουν λιγότερο στην κλιματική αλλαγή πλήττονται περισσότερο από την περιβαλλοντική υποβάθμιση και είναι λιγότερο εξοπλισμένα, για να αντιμετωπίσουν τις καταστροφές και τη βοήθεια προς τους εκτοπισμένους από το κλίμα.

Η μεγαλύτερη ευπάθεια των αναπτυσσόμενων χωρών είναι αποτέλεσμα διαφόρων παραγόντων.

Πρώτον, οι αναπτυσσόμενες χώρες υποδοχής είναι συχνά υπερπληθυσμιακές. Συνεπώς, η μετανάστευση που προκαλείται από το κλίμα αυξάνει περαιτέρω την πυκνότητα του πληθυσμού και την πίεση στους τοπικούς πόρους. Η μετανάστευση σε γειτονικές χώρες μπορεί να έχει δυσμενείς επιπτώσεις, όταν οι άνθρωποι μετακινούνται σε περιοχές εκτεθειμένες σε ακόμη μεγαλύτερους περιβαλλοντικούς κινδύνους, φτώχεια ή ανασφάλεια. Ένα βασικό παράδειγμα είναι η μετανάστευση

---

¹⁶⁸ UN Refugee Agency (UNHCR), 'GLOBAL TRENDS FORCED DISPLACEMENT IN 2019' (2020)

από την ύπαιθρο προς τις πόλεις σε πυκνοκατοικημένα κέντρα λόγω περιβαλλοντικών αλλαγών, όπως η άνοδος της στάθμης της θάλασσας σε παράκτιες περιοχές με χαμηλό υψόμετρο, αιφνίδια γεγονότα, διάβρωση των ακτών λόγω καταιγίδων ή λειψυδρία. Τα εν λόγω κλιματικά γεγονότα προκαλούν εκκενώσεις μεγάλης κλίμακας, εκτοπισμούς και μετανάστευση σε γειτονικές αστικές περιοχές σε σύντομο χρονικό διάστημα, αυξάνοντας έτσι την έκθεση των πόλεων στις περιβαλλοντικές αλλαγές.¹⁶⁹

Δεύτερον, οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι συχνά φτωχές και στερούνται πόρων. Οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες αντιπροσωπεύουν συνολικά το 1,2% του παγκόσμιου ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος. Ταυτόχρονα, οι χώρες αυτές φιλοξενούν το 27% του παγκόσμιου συνόλου (6,6 εκατομμύρια πρόσφυγες).¹⁷⁰ Ως χώρες προέλευσης που επηρεάζονται από το κλίμα, διαθέτουν λιγότερους πόρους και είναι λιγότερο εξοπλισμένες από τις πλουσιότερες χώρες που αντιμετωπίζουν παρόμοιες περιβαλλοντικές προκλήσεις. Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα είναι η Ολλανδία. Αν και εκτεθειμένη στην άνοδο της στάθμης της θάλασσας και τη διάβρωση των ακτών, όπως πολλά μικρά νησιωτικά αναπτυσσόμενα κράτη (SIDS), μείωσε σταθερά τον κίνδυνο πλημμυρών με την κατασκευή φραγμάτων. Αντίθετα, τα SIDS, τα οποία δεν διαθέτουν τους ίδιους οικονομικούς, χρηματοδοτικούς και τεχνολογικούς πόρους, πλήττονται σε μεγάλο βαθμό από τις πλημμύρες. Συνεπώς, η μετανάστευση, η εκτόπιση και η μετεγκατάσταση είναι πιο συχνές σε περιοχές όπως ο Ειρηνικός. Επιπλέον, η χρηματοδότηση που διοχετεύεται από το Πράσινο Ταμείο για το Κλίμα δημιουργεί επίσης ανισότητες μεταξύ των χωρών. Η πρόσβαση σε κεφάλαια εξακολουθεί να επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από πολύπλοκες διαδικασίες, μηχανισμούς και απαιτούμενες προϋποθέσεις που είναι πιθανό να θέτουν σε μειονεκτική θέση ορισμένες χώρες σε σχέση με άλλες. Η περιορισμένη ικανότητα αποτελεσματικής διαχείρισης και χρήσης αυτών των κονδυλίων σε ορισμένες από τις χώρες που πλήττονται περισσότερο παραμένει βασική πρόκληση.

Τρίτον, οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι περισσότερο εκτεθειμένες σε περιβαλλοντικές συγκρούσεις. Σύμφωνα με τον Lee, η περιβαλλοντική σύγκρουση είναι μια κατάσταση "όπου οι φυσικοί πόροι ή οι φυσικές συνθήκες αποτελούν αιτία, συνέπεια, εργαλείο ή όπλο σε μια μεγάλης κλίμακας πολιτική διαμάχη που επιλύεται

---

¹⁶⁹ W. Neil Adger, Ricardo Safrá de Campos and Colette Mortreux, 'Mobility, Displacement and Migration, and Their Interactions with Vulnerability and Adaptation to Environmental Risks' in François Gemenne and Robert A. McLeman (eds.), *Routledge Handbook of Environmental Displacement and Migration* (Routledge 2019)

¹⁷⁰ UN Refugee Agency (UNHCR)

μέσω σύγκρουσης ή συνεργασίας".¹⁷¹ Κατά συνέπεια, η κλιματική αλλαγή μπορεί να προκαλέσει δύο τύπους ένοπλων συγκρούσεων ανάλογα με τις επιπτώσεις της: διαμάχες που σχετίζονται με θερμές περιοχές (π.χ. ξηρασία) και ψυχρές περιοχές (π.χ. λιώσιμο των παγετώνων). Οι πρώτες πυροδοτούνται από την εξάντληση των πόρων, ενώ οι δεύτερες από την εκμετάλλευση (νέων) πόρων.¹⁷²

Ένα χρήσιμο παράδειγμα για τον πρώτο τύπο "θερμών" περιοχών είναι ο εμφύλιος πόλεμος και η γενοκτονία στη Ρουάντα. Στην περίπτωση αυτή, η δυσανάλογη κατανομή των προσφυγικών ροών στα ήδη εύθραυστα οικοσυστήματα- δημιουργήσε τριβές με τις χώρες υποδοχής για ανταγωνιστικούς, σπάνιους πόρους. Αφού δέχτηκε χιλιάδες πρόσφυγες από τη Ρουάντα, το Ζαΐρ διέταξε την απέλαση περίπου 1,8 εκατομμυρίων προσφύγων λόγω περιβαλλοντικής υποβάθμισης και ανασφάλειας.¹⁷³ Με τη σειρά της, μετά από αυτόν τον αναγκαστικό επαναπατρισμό, η Ρουάντα υπερέβαλε τη φέρουσα ικανότητά της, προκαλώντας έτσι συγκρούσεις για σπάνιους φυσικούς πόρους, βία και μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών.¹⁷⁴

Όσον αφορά τις "ψυχρές" περιοχές, η Αρκτική αποτελεί ένα παράδειγμα περιβαλλοντικών συγκρούσεων που εκδηλώνονται με τη μορφή ενός "νέου γύρου απαλλοτρίωσης". Οι μεταβαλλόμενες περιβαλλοντικές συνθήκες που προκαλούνται σε μεγάλο βαθμό από τα παγκόσμια έργα εξόρυξης ανοίγουν νέα σύνορα ανάπτυξης και εκμετάλλευσης πόρων στον Άπω Βορρά. Ο επικείμενος (νέος) γύρος απαλλοτρίωσης μπορεί να προκαλέσει προστριβές με τους τοπικούς πληθυσμούς, οι οποίοι τον αντιλαμβάνονται ως αποικιακό *déjà vu*, καθώς τα γειτονικά κράτη ανταγωνίζονται για τη γη και τις νέες ευκαιρίες.¹⁷⁵

5.4.2 Σε μεσο-επίπεδο

Λαμβάνοντας τη ΠΔ ως φακό έρευνας, η ανάλυση σε μεσο-επίπεδο εξετάζει πώς η κλιματική αλλαγή επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις πιο ευάλωτες ομάδες σε μια χώρα. Η μεγαλύτερη ευπάθειά τους εξελίσσεται από τις χειρότερες επιπτώσεις που μπορεί να έχει η περιβαλλοντική υποβάθμιση στα μέσα διαβίωσης και στον τρόπο ζωής τους. Ενώ οι δυσμενείς επιπτώσεις στα μέσα διαβίωσης έχουν να κάνουν κυρίως με τη

¹⁷¹ James R. Lee, *Environmental Conflict and Cooperation: Premise, Purpose, Persuasion, and Promise* (2020) 40

¹⁷² Lee's distinction between Polar and Equatorial tension belts in James R. Lee, *Climate Change and Armed Conflict: Hot and Cold Wars* (Routledge 2009), and its updated version of hot war and cold war clusters

¹⁷³ James C. Hathaway and R. Alexander Neve, 'Making International Refugee Law Relevant Again: A Proposal for Collectivized and Solution-Oriented Protection' (1997) 10 *Harvard Human Rights Journal* 115, 125

¹⁷⁴ R. Lohrmann, 'Environmentally-Induced Population Displacements and Environmental Impacts from Mass Migrations. Conference Report' (1996) 34 *International Migration* (Geneva, Switzerland) 335, 338

¹⁷⁵ Razmig Keucheyan, *Nature Is a Battlefield: Towards a Political Ecology* (2016) ch 3

διανεμητική αδικία, η περιθωριοποίηση άλλων συστημάτων γνώσης και εναλλακτικών κοσμοθεωριών εγείρει ζητήματα παραγνώρισης.

Οι αυτόχθονες πληθυσμοί αποτελούν βασικό παράδειγμα για την ανάλυση αυτή. Η υψηλότερη έκθεση/ευαισθησία τους στην κλιματική αλλαγή εξαρτάται κυρίως από την (ήδη) περιορισμένη πρόσβαση σε περιουσιακά στοιχεία και υπηρεσίες, καθώς και από την υψηλότερη εξάρτηση από τους φυσικούς πόρους για τα μέσα διαβίωσής τους.

Η περιβαλλοντική υποβάθμιση ή η απώλεια βιοτόπων επηρεάζει έντονα τις δραστηριότητες της καθημερινής ζωής, συμβάλλοντας άμεσα ή έμμεσα στην ευημερία τους.

Όσον αφορά τις έμμεσες επιπτώσεις, οι ανθρώπινες δραστηριότητες, όπως η αποψίλωση των δασών, προκαλούν αλλαγές στο οικοσύστημα, οι οποίες είναι πιθανό να θέσουν σε κίνδυνο τα μέσα διαβίωσης των κοινοτήτων. Ένα παράδειγμα αυτών των έμμεσων επιπτώσεων μπορεί να βρεθεί στον Ισημερινό, όπου η αποψίλωση των μακρόβιων δασών έχει μειώσει σημαντικά την ικανότητα των οικοσυστημάτων να παρέχουν αγαθά και φυσική προστασία στους παράκτιους πληθυσμούς από κυκλώνες, πλημμύρες και διάβρωση των ακτών.

Όσον αφορά τις άμεσες επιπτώσεις, παραδείγματα εξάντλησης των πόρων που προκαλούν επισιτιστική ανασφάλεια μπορούν να βρεθούν σε διάφορες κοινότητες στο Κιριμπάτι και στην Αλάσκα.

Στο Κιριμπάτι, η άνοδος της στάθμης της θάλασσας προκαλεί εξάντληση του πόσιμου νερού, αλάτωση του εδάφους και αποτυχίες καλλιεργειών, με αποτέλεσμα την απώλεια γεωργικών εκτάσεων. Το 2012, η κατάσταση ήταν τόσο ανησυχητική που ο πρώην πρόεδρος του Κιριμπάτι, Anote Tong, ξεκίνησε τις διαπραγματεύσεις για την αγορά 6.000 στρεμμάτων γης στο Vanua Levu (Φίτζι) για να αντιμετωπίσει την επισιτιστική ανασφάλεια και την ενδεχόμενη μετεγκατάσταση.

Όσον αφορά τις κοινότητες της Αλάσκας, η επισιτιστική ανασφάλεια και η μειωμένη πρόσβαση στην απασχόληση αποτελούν τις σημαντικότερες προκλήσεις. Μεταξύ των κυριότερων αιτιών είναι οι δυσμενείς επιπτώσεις της αυξημένης συγκέντρωσης του CO₂, η επακόλουθη οξίνιση των ωκεανών και οι επιπτώσεις της στα θαλάσσια είδη. Επιπλέον, οι αλλαγές στα πρότυπα μετανάστευσης του περιβάλλοντος και των ζώων δημιουργούν πολιτιστικές απώλειες, καθώς οι παλαιότερες γενιές αδυνατούν όλο και περισσότερο να μεταδώσουν τις παραδοσιακές γνώσεις στις νεότερες γενιές.

Τα άμεσα και έμμεσα μειονεκτήματα που υφίστανται οι κοινότητες ως αποτέλεσμα της περιβαλλοντικής ζημιάς, μας υπενθυμίζουν τα πολυάριθμα οφέλη που αποκομίζουν οι άνθρωποι από τα "υγιή" οικοσυστήματα. Η Breena Holland διατύπωσε τον τρόπο με τον οποίο το φυσικό περιβάλλον είναι συνυφασμένο με την ανθρώπινη ευημερία μέσα από τον φακό της "προσέγγισης των δυνατοτήτων της δικαιοσύνης". Κατά την άποψή της, η κατανόηση της σχέσης μεταξύ των δυσμενών επιπτώσεων στο φυσικό περιβάλλον και της ανθρώπινης ευημερίας μπορεί να καταστήσει πιο ορατές τις διαρθρωτικές διαστάσεις της αδικίας. Σε αυτό το πλαίσιο, οι περιβαλλοντικές αλλαγές επηρεάζουν τόσο τις οικοσυστημικές υπηρεσίες που είναι απαραίτητες για την υλική ευημερία (π.χ. ασφαλές πόσιμο νερό, καθαρός αέρας, ξυλεία), όσο και τις πολιτιστικές οικοσυστημικές υπηρεσίες που είναι απαραίτητες για την κοινωνική αναπαραγωγή¹⁷⁶ (δηλαδή τα φυσικά στοιχεία που σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά, την πνευματική πρακτική και τη διατήρηση της καθημερινής ζωής).

Υπό το πρίσμα αυτό, εκείνο το οποίο είναι περιβαλλοντικά άδικο στο πλαίσιο της μετανάστευσης που προκαλείται από το κλίμα δεν είναι μόνο η άνιση κατανομή των περιβαλλοντικών επιβαρύνσεων, αλλά και η στέρηση περιβαλλοντικών αγαθών που αποτιμώνται σε τοπικό επίπεδο (π.χ. πρακτικές σε ιερούς τόπους, γνώσεις των ιθαγενών συστημάτων, κοινωνικές σχέσεις, συναισθηματικοί δεσμοί με ορισμένους τόπους).

Όταν κινδυνεύουν τόσο οι οικοσυστημικές όσο και οι πολιτιστικές οικοσυστημικές υπηρεσίες, η επακόλουθη έλλειψη ελέγχου των κοινοτήτων επί του περιβάλλοντός τους τις αναγκάζει να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με αυτό. Από την άποψη αυτή, ορισμένες κοινότητες έχουν επιλέξει τη προγραμματισμένη μετεγκατάσταση ως έσχατη λύση. Η στρατηγική αυτή δεν απαλλάσσεται από κινδύνους. Οι μετεγκαταστάσεις έχουν προκαλέσει μετατραυματικές διαταραχές και προκλήσεις για την υγεία πολλών εμπλεκομένων, καθώς αντιλαμβάνονται τις μετεγκαταστάσεις ως ένα είδος ακρωτηριασμού, κάτι που θέτει σε κίνδυνο την αίσθηση του τόπου και της πολιτιστικής τους κληρονομιάς.

Οι στρατηγικές προσαρμογής, συμπεριλαμβανομένης της μετανάστευσης και της μετεγκατάστασης, θεωρούν δεδομένο ότι τα αγαθά που πλήττονται από την κλιματική αλλαγή είναι πλήρως υποκατάστατα, ενώ ορισμένα από αυτά - ιδίως τα πολιτιστικά

---

¹⁷⁶ Cf. Di Chiro's definition of 'social reproduction' in Giovanna Di Chiro, 'Living Environmentalisms: Coalition Politics, Social Reproduction, and Environmental Justice' (2008) 17 Environmental Politics 276, 281

αγαθά - δεν είναι και είναι πιθανό να χαθούν.¹⁷⁷ Εάν οι πολιτιστικές διαστάσεις της κλιματικής αλλαγής δεν ληφθούν δεόντως υπόψη, τόσο οι αντιδράσεις προσαρμογής όσο και οι αντιδράσεις μετριασμού κινδυνεύουν να αποτύχουν ως αποτέλεσμα της παραμέλησης θεμάτων που έχουν σημασία για τα άτομα και τις κοινότητες.¹⁷⁸ Συμπερασματικά, όταν οι τοπικοί πληθυσμοί αναγκάζονται να μεταναστεύσουν, η απειλούμενη προσκόλληση, τόσο σε άλλους ανθρώπους όσο και σε άλλους τόπους, αποτελεί απειλή για τη βασική ικανότητα των κοινοτήτων να ευημερούν¹⁷⁹: την "ικανότητα να συνεχίζουν και να αναπαράγουν τις παραδόσεις, τις πρακτικές, τις κοσμολογίες και τις σχέσεις με τη φύση που συνδέουν τους ιθαγενείς λαούς με τα πατρογονικά τους εδάφη".¹⁸⁰

5.4.3 Σε μικρό-επίπεδο

Η ανάλυση των ζητημάτων που σχετίζονται με την περιβαλλοντική αδικία που εγείρει η μετανάστευση λόγω του κλίματος καταλήγει στις άνισες επιπτώσεις που έχει στα άτομα.

Όταν εξετάζουμε τα άτομα, φαίνεται σαφές ότι οι ανισότητες είναι βαθιά ενσωματωμένες στα αποτελέσματα της μετανάστευσης που προκαλείται από το κλίμα. Αυτό είναι εμφανές όταν τα άτομα επιλέγουν ή αναγκάζονται να μεταναστεύσουν (κινητικότητα), όταν επιλέγουν να παραμείνουν (ακινησία) ή όταν δεν μπορούν να φύγουν (εγκλωβισμένοι πληθυσμοί).

Όταν τα άτομα μεταναστεύουν (κινητικότητα), εμφανίζονται σημαντικές ανισότητες σε σχέση με την ηλικία, την υγεία, την ένταξη, το φύλο, τη φυλή και το επίπεδο εκπαίδευσης.¹⁸¹ Η ασθένεια, η αναπηρία ή η μεγάλη ηλικία καθιστούν τη μετανάστευση ιδιαίτερα επικίνδυνη και καθιστούν τις ομάδες αυτές σε υψηλότερο επίπεδο αποκλεισμού ή διακρίσεων στις χώρες προορισμού. Το φύλο διαδραματίζει επίσης σημαντικό ρόλο: οι γυναίκες επηρεάζονται κυρίως από τις πολιτιστικές/νομικές νόρμες που ισχύουν στις χώρες προέλευσης, εμποδίζοντάς τις να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης πολιτικών/οικογενειακών αποφάσεων, καθώς και να αποκτήσουν δεξιότητες που απαιτούνται στην αγορά εργασίας των χωρών

---

¹⁷⁷ Fabian Scholtes, 'Marrying Environment and Development: What the capability approach has to offer' [2011] Maitreyee E-Bulletin of the Human Development and Capability Association

¹⁷⁸ W. Neil Adger et al. 'Cultural Dimensions of Climate Change Impacts and Adaptation' (2013) 3 Nature Climate Change 112

¹⁷⁹ David Schlosberg and David Carruthers, 'Indigenous Struggles, Environmental Justice, and Community Capabilities' (2010) 10 Global Environmental Politics 12

¹⁸⁰ David Schlosberg and David Carruthers, 'Indigenous Struggles, Environmental Justice, and Community Capabilities' (2010) 10 Global Environmental Politics 13

¹⁸¹ GMG, 'Principles and Guidelines, Supported by Practical Guidance, on the Human Rights Protection of Migrants in Vulnerable Situations' (2018)

προορισμού. Επιπλέον, όπως και τα παιδιά, οι γυναίκες είναι περισσότερο εκτεθειμένες στη βία, τη σεξουαλική κακοποίηση και την εκμετάλλευση κατά τη μετανάστευση.¹⁸²

Επίσης, η φυλή δεν αποτελεί ζήτημα δευτερεύουσας σημασίας στην αγορά εργασίας των χωρών προορισμού. Για παράδειγμα, στην ΕΕ, δίνεται προτεραιότητα στους πολίτες της ΕΕ, οι οποίοι διευκολύνονται καθώς δεν αντιμετωπίζουν περιορισμούς π.χ. θεώρηση εισόδου (visa).¹⁸³ Όπως επισημαίνει ο Fröhlich, οι διακρίσεις που εκδηλώνονται με περιορισμούς στην ανθρώπινη κινητικότητα μπορούν να πάρουν τη μορφή μιας ανακαινισμένης αποικιοκρατίας. Η δυτική ταυτότητα, που βασίζεται στη διάκριση μεταξύ πολιτών και μη πολιτών, διατηρείται με τον αποκλεισμό της μετακίνησης των μεταναστών μέσω της δημιουργίας συνόρων.¹⁸⁴

Αυτοί οι περιορισμοί, συμπεριλαμβανομένης της ποινικοποίησης της κινητικότητας με βάση τους κοινωνικούς δείκτες, έχουν γίνει αντιληπτοί από τους Pellow και Park ως μια μορφή περιβαλλοντικού προνομίου. Κατά την άποψή τους, μόνο λίγοι μπορούν να μετακινούνται ελεύθερα και να διατηρούν το περιβάλλον τους από την παγκόσμια αναταραχή, ενώ πολλοί άλλοι δεν μπορούν να μετακινηθούν ή, εναλλακτικά, αναγκάζονται να μετακινηθούν σε άλλα γειτονικά αναπτυσσόμενα κράτη.

Το μορφωτικό επίπεδο των μεταναστών παίζει επίσης καθοριστικό ρόλο στη μελλοντική τους προσαρμογή στις αγορές εργασίας των χωρών προορισμού. Όσο περισσότερο τα άτομα είναι υψηλής ειδίκευσης, τόσο περισσότερο απολαμβάνουν απλουστευμένες διαδικασίες θεωρήσεων (π.χ. Talent Visa) και νόμιμη πρόσβαση στην απασχόληση, ενώ οι μετανάστες με χαμηλότερη ειδίκευση είναι υποχρεωμένοι να λειτουργούν οιονεί νόμιμα ή παράνομα.

Από την προαναφερθείσα συζήτηση, γίνεται αντιληπτό ότι, παρόλο που η μετανάστευση λόγω του κλίματος μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις (π.χ. αυξάνοντας την ανθεκτικότητα όσων μένουν πίσω μέσω των εμβασμάτων και μειώνοντας την καταπόνηση των τοπικών πόρων), μπορεί επίσης να επηρεάσει αρνητικά τα άτομα.

---

¹⁸² Namrata Chindarkar, 'Gender and Climate Change-Induced Migration: Proposing a Framework for Analysis' (2012) 7 Environmental Research Letters 1; Eric Neumayer and Thomas Plümpner, 'The Gendered Nature of Natural Disasters: The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy, 1981-2002' (2007) 97 Annals of the Association of American Geographers 551; World Bank, Gender and Climate Change: Three Things You Should Know (World Bank 2011)

¹⁸³ Stephen Castles, Back to the Future? Can Europe Meet Its Labour Needs Through Migration? (International Migration Institute 2006)

¹⁸⁴ Christiane Fröhlich, 'A Critical View on Human Mobility in Times of Crisis' (2017) 8 Global Policy 5

Πρώτον, οι μετανάστες λόγω του κλίματος υποφέρουν από στέρηση ή μείωση βασικών δικαιωμάτων στις χώρες προορισμού.¹⁸⁵ Για παράδειγμα, η επισφάλεια των θέσεων εργασίας τους και η έλλειψη δικαιωμάτων ιθαγένειας εμποδίζουν αυτούς τους εργαζόμενους "δεύτερης κατηγορίας" να έχουν πρόσβαση σε επιδόματα ανεργίας, συμπληρωματικές συντάξεις και άδειες παραμονής.

Δεύτερον, λόγω της έλλειψης ή των αδύναμων κοινωνικών δικτύων, μαζί με τα γλωσσικά εμπόδια, οι μετανάστες κινδυνεύουν να εκτεθούν σε περαιτέρω φτωχοποίηση κατά τη μετακίνηση. Έτσι, η αποτυχία τους να προσαρμοστούν έχει ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση των κοινωνικοοικονομικών δομών, τόσο στις κοινότητες προέλευσης όσο και στις κοινότητες προορισμού.

Τρίτον, τα εμβάσματα μπορεί να αυξήσουν τις ανισότητες μεταξύ των οικογενειών του ίδιου χωριού, της ίδιας πόλης ή της ίδιας περιοχής. Οι φτωχοί, που δεν μπορούν να φύγουν, γίνονται όλο και πιο φτωχοί σε σύγκριση με τους "προνομιούχους" που έχουν τουλάχιστον ένα αρσενικό μέλος της οικογένειας που στέλνει εμβάσματα από το εξωτερικό.¹⁸⁶ Τελικά, η μετανάστευση είναι πιθανό να αναπαράγει τις περιβαλλοντικές ανισότητες αντί να τις διορθώνει τόσο στις χώρες προέλευσης (τα εμβάσματα ωφελούν τις περισσότερες μεσαίες και ανώτερες τάξεις που λαμβάνουν υψηλότερα και τακτικά εμβάσματα), όσο και στις χώρες προορισμού (όπου η αγορά εργασίας προκρίνει τους υγιείς, νέους, εξειδικευμένους άνδρες έναντι άλλων κατηγοριών).

Όταν τα άτομα επιλέγουν να παραμείνουν (ακινήσια), συχνά επικαλούνται την προσκόλληση στον τόπο και τα πολιτιστικά κίνητρα ως λόγους για την απροθυμία τους να φύγουν.¹⁸⁷ Όσοι δεν επιθυμούν να μετακινηθούν αντιλαμβάνονται τις επιλογές μετανάστευσης/μετεγκατάστασης ως άδικες, καθώς ενδεχομένως θέτουν σε κίνδυνο την πολιτιστική κληρονομιά, τον κοινωνικό κόσμο, το σύστημα γνώσεων και τις πεποιθήσεις τους. Από τη μία πλευρά, η ακινήσια μπορεί να διατηρήσει ορισμένα συστήματα γνώσης και πολιτιστικής κληρονομιάς που διαφορετικά κινδυνεύουν με εξαφάνιση. Από την άλλη πλευρά, μια τέτοια απροθυμία μετακίνησης μπορεί να επηρεάσει τις δυνατότητες της μετανάστευσης ως στρατηγικής προσαρμογής για την

---

¹⁸⁵ Romain Felli, 'Managing Climate Insecurity by Ensuring Continuous Capital Accumulation: "Climate Refugees" and "Climate Migrants"' (2013) 18 *New Political Economy* 337

¹⁸⁶ L. Le De, J. C. Gaillard and W. Friesen, 'Poverty and Disasters: Do Remittances Reproduce Vulnerability?' (2015) 51 *Journal of Development Studies* 538

¹⁸⁷ Caroline Zickgraf, 'Keeping People in Place: Political Factors of (Im)Mobility and Climate Change' (2019) 8 *Social Sciences* 1

αντιμετώπιση των καταστροφών, καθυστερώντας έτσι τις επιχειρήσεις εκκένωσης ή μετεγκατάστασης.

Όταν τα άτομα δεν μπορούν να φύγουν (εγκλωβισμένοι πληθυσμοί)¹⁸⁸, οι ανισότητες βασίζονται κυρίως σε παράγοντες υγείας, πλούτου και κοινωνικού κεφαλαίου. Στους παγιδευμένους παράγοντες περιλαμβάνονται η ασθένεια, η αναπηρία, η έλλειψη οικονομικών και χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων για την κάλυψη του κόστους της μετανάστευσης, η επίμονη φτώχεια και τα περιορισμένα δίκτυα κοινωνικής υποστήριξης. Αυτοί οι παράγοντες εμποδίζουν τους ανθρώπους να μεταναστεύσουν, παρόλο που θα το ήθελαν.

Οι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες, ωστόσο, δεν είναι το μοναδικό ζήτημα. Οι πολιτικές που επηρεάζουν τη δυνατότητα των ανθρώπων να επωφεληθούν από προγράμματα ή έργα που ενισχύουν τη μετανάστευση μπορούν επίσης να λειτουργήσουν ως σημαντικοί παράγοντες έλξης ή "παγίδευσης", διαμορφώνοντας τις προτιμήσεις ή τις δυνατότητες μετακίνησης ή παραμονής.

Με άλλα λόγια, οι πολιτικοί παράγοντες μπορεί να είναι κρίσιμοι για την υπέρβαση ή την ενίσχυση των υφιστάμενων ανισοτήτων.

Κεφάλαιο 6^ο : Συμπεράσματα και προτεινόμενοι τρόποι δράσης

Υπό το πρίσμα της ανάλυσης που προηγήθηκε, αναφορικά με την συσχέτιση της κλιματικής αλλαγής και των πληθυσμιακών μετακινήσεων, φαίνεται να προκύπτουν ορισμένα βασικά συμπεράσματα, εκ των οποίων αναπόφευκτα γεννώνται ανάγκες ανάληψης δράσης από τη διεθνή κοινότητα. Αντίστοιχα, σκόπιμη κρίνεται στο παρόν κεφάλαιο η απόπειρα παράθεσης προτεινόμενων τρόπων αντιμετώπισης των εν λόγω αναγκών και κατ' επέκταση του φαινομένου της κλιματικής μετανάστευσης εν συνόλω. Ειδικότερα, εξάγεται κατ' αρχάς το συμπέρασμα ότι το κενό αναφορικά με τους κλιματικά μετακινούμενους, τόσο αναφορικά με την ύπαρξη ενός κοινώς αποδεκτού ορισμού όσο και αναφορικά με τη θέσπιση συντονισμένου τρόπου αντιμετώπισης και διαχείρισής τους, συντελεί στη διόγκωση του προβλήματος και ως εκ τούτου θα πρέπει άμεσα να καλυφθεί. Πέραν των ανεξάρτητων πρωτοβουλιών μεμονωμένων κρατών, η αξία των οποίων βεβαίως δεν θα πρέπει να υποτιμάται, καταλυτική καθίσταται η ανάγκη συντονισμένων δράσεων εκ μέρους της διεθνούς κοινότητας, ούτως ώστε να

---

¹⁸⁸ Foresight, 'Final Project Report' (2011)

καθιερωθεί ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για τους περιβαλλοντικά μετακινούμενους, από τον οποίο θα προκύπτει και το αντίστοιχο πλαίσιο νομικής προστασίας τους. Είτε η λύση έγκειται σε διεύρυνση της Συνθήκης της Γενεύης, είτε σε σύναψη νέας διεθνούς σύμβασης, με ρυθμιστικό αντικείμενο αποκλειστικά όσους αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις εστίες τους λόγω της κλιματικής αλλαγής ή/και των φυσικών καταστροφών που συνδέονται με αυτή, αποτελεί υποχρέωση της διεθνούς κοινότητας να δράσει άμεσα.

Το δεύτερο συμπέρασμα το οποίο φαίνεται να εξάγεται, σε συνέχεια των ανωτέρω, αφορά το διαχρονικό χάσμα βορρά και νότου, σε οικονομικό και κοινωνικοπολιτικό επίπεδο, το οποίο αναντίρρητα επηρεάζει τον βαθμό στον οποίο οι επιμέρους χώρες βιώνουν τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Με σκοπό την άμβλυνση των διαφοροποιήσεων ανάμεσα στα κράτη, αναφορικά με το φαινόμενο της κλιματικής μετανάστευσης, τόσο τα Ηνωμένα Έθνη όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλουν να αναλάβουν ηγετικό ρόλο μέσω αναπτυξιακών προγραμμάτων και προγραμμάτων αρωγής, ενισχύοντας την οικονομία και τις υποδομές των πιο ευάλωτων χωρών, ώστε αυτές να βελτιώσουν τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται την κλιματική αλλαγή γενικότερα και την περιβαλλοντική μετανάστευση ειδικότερα. Με αυτό τον τρόπο, αφενός μεν θα μειωθούν οι ροές των κλιματικά μετακινούμενων από τις πιο αδύναμες και ευπαθείς χώρες, αφετέρου δε θα αποσυμφορηθούν οι περισσότερο προνομιούχες χώρες ως προς τον αριθμό περιβαλλοντικών μεταναστών που θα κληθούν να υποδεχθούν στο έδαφός τους. Πρόκειται, επομένως, για διττό όφελος, τόσο του πλούσιου βορρά όσο και του φτωχότερου νότου. Απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί σαφώς ο ορθολογικός σχεδιασμός των αναπτυξιακών προγραμμάτων, αλλά και η επιμελής επιτήρηση ως προς την υλοποίησή τους από τα υποστηριζόμενα κράτη.

Ως λογικό επακόλουθο της παραπάνω ανάλυσης, προκύπτει το συμπέρασμα της ύπαρξης επιτακτικής ανάγκης για έμφαση στην περιβαλλοντική πολιτική και τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, εκ μέρους των κρατών, ούτως ώστε το πρόβλημα της κλιματικής μετανάστευσης να πληγεί ,εν μέρει, στη ρίζα του. Ο τομέας των περιβαλλοντικών μεταρρυθμίσεων αποτελεί άλλο ένα πεδίο στο οποίο η ΕΕ δύναται και ως ένα βαθμό οφείλει να ηγηθεί, ως περιφερειακός σχηματισμός. Ως θετικό αξιολογείται σαφώς το γεγονός ότι η οικοδόμηση μίας οικολογικά ουδέτερης και πράσινης Ευρώπης, περιλαμβάνεται στην Στρατηγική Ατζέντα της Ένωσης για το

διάστημα 2019-2024, ωστόσο οι περιβαλλοντικές πολιτικές της ΕΕ θα πρέπει να προτεραιοποιηθούν και να οικοδομηθούν εν μέρει γύρω από τη γεωγραφική θέση της γηραιάς ηπείρου, ανάμεσα σε δύο από τις πιο υποβαθμισμένες περιβαλλοντικά περιοχές του πλανήτη, την Αφρική και τη Μέση Ανατολή. Περαιτέρω, τα κράτη με τις αντίστοιχες υποδομές και οικονομικές δυνατότητες, θα πρέπει να ενθαρρυνθούν τόσο ως προς την ανάληψη κλιματικών πρωτοβουλιών όσο και ως προς την επένδυση πόρων στον τομέα της έρευνας, με σκοπό την εξαγωγή βιώσιμων μοντέλων ανάπτυξης, στη βάση των αρχών της αειφορίας και της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης.

Σε σύγκριση με την αφετηρία, υπάρχει πλέον ένας σημαντικός αριθμός πολιτικών και πλαισίων σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο που βασίζονται και ενημερώνουν για την ανάπτυξη παγκόσμιας πολιτικής. Αν και είναι πολύ νωρίς και πέρα από το πεδίο εφαρμογής της παρούσας διπλωματικής εργασίας, για να αξιολογηθεί η εφαρμογή τους, η συμπερίληψη των προκλήσεων εκτόπισης από καταστροφές σε παγκόσμια πλαίσια πολιτικής έχει προφανώς χρησιμεύσει ως σημαντικό μέσο για τη μετάφραση των ευρέως συμφωνημένων δεσμεύσεων σε πολιτικές, σχετικά με τη δράση για την κλιματική αλλαγή, τη μείωση του κινδύνου καταστροφών και την ανθρώπινη κινητικότητα. Ενώ αυτό το ποικιλόμορφο πολιτικό τοπίο προσφέρει μια σειρά εργαλείων για την αντιμετώπιση της πολύπλοκης, πολυπαραγοντικής και δυναμικής φύσης της εκτόπισης από καταστροφές, θέτει επίσης προκλήσεις για την ύφανση ενός συνεκτικού ιστού πολιτικής και δράσης για την προστασία των εκτοπισμένων από καταστροφές. Ειδικότερα, εξακολουθούν να υπάρχουν κενά στον συντονισμό ολοκληρωμένων προσεγγίσεων για την αποτροπή, την ελαχιστοποίηση και την αντιμετώπιση της εκτόπισης από καταστροφές σε διάφορα ρεύματα πολιτικής, τα οποία ενίοτε επιδεινώνονται από την περιορισμένη συνοχή σε έναν μόνο τομέα πολιτικής, όπως η ανθρώπινη κινητικότητα. Οι προσπάθειες για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του εκτοπισμού λόγω καταστροφών απαιτούν όχι μόνο ολοκληρωμένες αλλά και περιεκτικές προσεγγίσεις που λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες, τις ικανότητες και τις προοπτικές των διαφόρων ενδιαφερομένων, συμπεριλαμβανομένων των τοπικών επιπέδων διακυβέρνησης και της κοινωνίας των πολιτών. Επιπλέον, περισσότερο από πέντε χρόνια μετά την έγκρισή της, η Ατζέντα Προστασίας της Πρωτοβουλίας Nansen εξακολουθεί να παρέχει μια αποτελεσματική εργαλειοθήκη για τα κράτη, από πολιτικές, νόμους, αρχές και ολοκληρωμένες προσεγγίσεις για την

εκτόπιση από καταστροφές, που μπορούν να συγκεντρώσουν και να συνδέσουν πολλαπλές πολιτικές και τομείς δράσης σε έναν (πιο) συνεκτικό ιστό δράσεων.

Μέχρι στιγμής, τόσο το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους Πρόσφυγες όσο και το Παγκόσμιο Σύμφωνο για την ασφαλή, ομαλή και κανονική μετανάστευση έχουν ανοίξει νέες ευκαιρίες για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, και συνεπώς της κλιματικής μετανάστευσης, στην παγκόσμια διακυβέρνηση της μετανάστευσης. Το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους Πρόσφυγες και επίσης το Παγκόσμιο Σύμφωνο για την ασφαλή, ομαλή και τακτική μετανάστευση αποτελούν προσεκτικά βήματα προς τα εμπρός στην αναγνώριση των αναγκών προστασίας των κλιματικών μεταναστών και των ευθυνών της διεθνούς κοινότητας. Και τα δύο μέσα αντικατοπτρίζουν την κατανόηση της σχέσης μεταξύ μετανάστευσης και περιβαλλοντικής υποβάθμισης και κατανοούν τη μετανάστευση ως στρατηγική προσαρμογής ή ως στρατηγική αντιμετώπισης. Και στα δύο μέσα, η μετανάστευση λόγω του κλίματος αναγνωρίζεται ως παράγοντας που συμβάλλει στην αναγκαστική μετανάστευση. Παρόλο που το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους Πρόσφυγες δεν είναι σαφές σχετικά με το καθεστώς των κλιματικών μεταναστών, αναγνωρίζει τουλάχιστον τη σημασία τους. Το Παγκόσμιο Σύμφωνο για την ασφαλή, ομαλή και κανονική μετανάστευση είναι πολύ πιο σαφές όσον αφορά την έννοια της κλιματικής μετανάστευσης. Αναγνωρίζει ρητά ότι οι περιβαλλοντικές αλλαγές "μπορεί να έχουν επιπτώσεις στη μετανάστευση και να είναι αποτέλεσμα αυτής" και έχει ως έναν από τους στόχους του να "μειώσει τους δυσμενείς παράγοντες και τους διαρθρωτικούς παράγοντες που αναγκάζουν τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τη χώρα καταγωγής τους".

Ταυτόχρονα, όμως, υπάρχουν και χαμένες ευκαιρίες για την προστασία των ανθρώπων που μεταναστεύουν λόγω του κλίματος. Τόσο το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους πρόσφυγες όσο και το Παγκόσμιο Σύμφωνο για την ασφαλή, ομαλή και κανονική μετανάστευση δεν είναι σαφή ως προς το ακριβές νομικό και θεσμικό καθεστώς των κλιματικών μεταναστών. Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους πρόσφυγες, γίνεται κατανοητό ότι η κλιματική αλλαγή αλληλεπιδρά όλο και περισσότερο με τους παράγοντες που οδηγούν στις μετακινήσεις των προσφύγων, αλλά δεν είναι σαφές σε ποιο βαθμό η κλιματική αλλαγή πρέπει να αντιμετωπιστεί από τη διεθνή κοινότητα στο πλαίσιο του Συμφώνου. Το Παγκόσμιο Σύμφωνο για την ασφαλή, ομαλή και κανονική μετανάστευση, με τη σειρά του, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η κλιματική μετανάστευση είναι συχνά παράτυπη, αλλά δεν

μεταφράζει τον αναγκαστικό χαρακτήρα αυτού του τύπου μετανάστευσης σε δικαιώματα πρόσβασης ή παραμονής σε τρίτες χώρες. Αντ' αυτού, επικεντρώνεται στην υποστήριξη εθνικών μέτρων. Καθώς αυτό θα αντιμετώπιζε μόνο μέρος της κλιματικής μετανάστευσης, όσοι έχουν ανάγκη να διασχίσουν ένα διεθνές σύνορο, εξακολουθούν να στερούνται τακτικών μεταναστευτικών οδών.

Λόγω αυτής της ασάφειας τόσο στο Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους πρόσφυγες όσο και στο Παγκόσμιο Σύμφωνο για την ασφαλή, ομαλή και κανονική μετανάστευση, τα ερωτήματα σχετικά με την πρόσβαση και την παραμονή σε τρίτες χώρες παραμένουν αναπάντητα. Αυτό περιπλέκει τη χρήση της προγραμματισμένης μετεγκατάστασης και επανεγκατάστασης ως εργαλείο διαχείρισης της κλιματικής μετανάστευσης. Εάν δεν υπάρχουν σαφείς υποχρεώσεις, τα κράτη είναι απίθανο να υιοθετήσουν αυτά τα μέτρα. Προτού η προγραμματισμένη μετεγκατάσταση και επανεγκατάσταση θεωρηθεί λειτουργική στρατηγική διαχείρισης στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Συμφώνου για τους Πρόσφυγες, πρέπει πρώτα να επιτύχει τον δικό του στόχο για την ενίσχυση της επανεγκατάστασης ως στρατηγικού εργαλείου. Η προγραμματισμένη μετεγκατάσταση είναι επίσης μια βιώσιμη στρατηγική για όσους δεν μπορούν να επιστρέψουν, ωστόσο η πρόσβαση και η παραμονή των μεταναστών εξακολουθούν να υπόκεινται στην κρατική κυριαρχία και να εξαρτώνται από την καλή θέληση του κράτους υποδοχής. Από πλευράς διαχείρισης, η εστίαση του μέσου στην προσωρινή παραμονή δεν υποστηρίζει την προγραμματισμένη μετεγκατάσταση και επανεγκατάσταση σε νέα κράτη καταγωγής.

Εν ολίγοις, το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους Πρόσφυγες και το Παγκόσμιο Σύμφωνο για την Ασφαλή, Ομαλή και Τακτική Μετανάστευση δεν απομακρύνονται ριζικά από το κλασικό παράδειγμα των προσφύγων και της μετανάστευσης (το οποίο επικεντρώνεται στην προσωρινή παραμονή και τον εθελοντικό επαναπατρισμό) και δεν υποστηρίζουν μια θεσμική απάντηση που διευκολύνει τη μόνιμη επανεγκατάσταση των μεταναστών που αντιμετωπίζουν πρόβλημα κλίματος.

Ένα άλλο στοιχείο που δεν ενσωματώνεται επαρκώς είναι ο συλλογικός χαρακτήρας της κλιματικής μετανάστευσης. Συχνά είναι μια ομάδα ανθρώπων μαζί που εξαρτάται από τις επιλογές μετανάστευσης. Και τα δύο μέσα επικεντρώνονται στην προστασία των ατόμων, όπως συνηθίζεται στα παραδοσιακά παραδείγματα των προσφύγων και της μετανάστευσης, και δεν προβλέπουν καθεστώς προστασίας για τις κοινότητες που πλήττονται από την κλιματική αλλαγή.

Τέλος, βασικό στοιχείο της προστασίας των μελλοντικών μεταναστών λόγω του κλίματος πρέπει να είναι η υποστήριξη των εθνικών μέτρων σε συνδυασμό με τη διεθνή κατανομή των βαρών. Το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους πρόσφυγες ζητεί την υποστήριξη μέτρων παρακολούθησης του κινδύνου και ετοιμότητας (όπως μηχανισμοί έγκαιρης προειδοποίησης και δράσης και προσπάθειες μείωσης του κινδύνου καταστροφών) και τη συνδρομή των πληγέντων κρατών καταγωγής. Ωστόσο, η διεθνής υποστήριξη για αυτού του είδους τα μέτρα βασίζεται σε εθελοντικές συνεισφορές. Το Παγκόσμιο Σύμφωνο για την ασφαλή, ομαλή και κανονική μετανάστευση επιδιώκει την παρακολούθηση και την πρόβλεψη της εξέλιξης των κινδύνων και των απειλών που ενδέχεται να προκαλέσουν ή να επηρεάσουν τις μεταναστευτικές κινήσεις, για παράδειγμα μέσω της ενίσχυσης των συστημάτων έγκαιρης προειδοποίησης και της ανάπτυξης διαδικασιών έκτακτης ανάγκης. Επιδιώκει "στενή συνεργασία με άλλα κράτη και προς υποστήριξη άλλων κρατών". Ωστόσο, δεν θεσπίζει συγκεκριμένες υποχρεώσεις για τα κράτη, έτσι ώστε να το εφαρμόσουν. Παρόλο που και τα δύο Παγκόσμια Συμβόλαια εξετάζουν την κοινή ευθύνη της διεθνούς κοινότητας να ελαχιστοποιήσει τις δυσμενείς κινητήριες δυνάμεις και τους διαρθρωτικούς παράγοντες, που αναγκάζουν τους ανθρώπους να μεταναστεύουν, δεν είναι σαφές τι είδους μέτρα θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στο πλαίσιο αυτής της κοινής ευθύνης.

Συνολικά, και τα δύο Παγκόσμια Συμβόλαια φαίνεται να αποτελούν μόνο ένα πρώτο βήμα στη διεθνή αναγνώριση της κλιματικής μετανάστευσης και της προστασίας των κλιματικών μεταναστών. Και τα δύο μέσα υποστηρίζουν μέτρα για την προστασία των κλιματικών μεταναστών, αλλά δεν υιοθετούν δεσμευτικές ή συγκεκριμένες υποχρεώσεις για τα κράτη. Όσο οι κλιματικοί μετανάστες δεν ορίζονται με σαφήνεια και δεν περιλαμβάνονται στα μέσα αυτά, είναι πιθανό να χάσουν τον "ανταγωνισμό" με άλλους τύπους μετανάστευσης που καλύπτονται καλύτερα από τα μέσα αυτά και που ταιριάζουν ευκολότερα στις παραδοσιακές έννοιες της μετανάστευσης.

Ως πρώτο βήμα για την καλύτερη αναγνώριση και προστασία των κλιματικών μεταναστών, τα δεδομένα που θα συλλέγονται στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Συμφώνου για την ασφαλή, ομαλή και κανονική μετανάστευση και του Παγκόσμιου Συμφώνου για τους πρόσφυγες, πρέπει να περιλαμβάνουν επίσης δεδομένα για τη μετανάστευση που σχετίζεται με το κλίμα, παρόλο που η πολυαιτιότητα θα είναι πάντα παρούσα. Είναι προφανές ότι οι κλιματικοί μετανάστες έχουν ειδικές ανάγκες προστασίας που δεν είναι πάντα παρόμοιες με εκείνες των άλλων μεταναστών.

Περισσότερα δεδομένα θα βοηθούσαν να γίνουν πιο απτές οι ανάγκες τους. Επίσης, οι δεσμεύσεις των κρατών στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Συμφώνου για την ασφαλή, ομαλή και κανονική μετανάστευση θα πρέπει να αντιμετωπίζουν ρητά τους μετανάστες λόγω του κλίματος. Οι καλές πρακτικές έχουν δείξει ότι είναι δυνατόν να συνδεθούν συγκεκριμένες δράσεις για την προστασία των κλιματικών μεταναστών με το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους πρόσφυγες. Τέλος, η κατανομή των βαρών σε μη εθελοντική βάση θα πρέπει να αποτελέσει τη βάση κάθε μελλοντικού μέσου για την κλιματική μετανάστευση. Χωρίς την υποστήριξη της διεθνούς κοινότητας, τα μέτρα που απαριθμούνται στο πλαίσιο των δύο παγκόσμιων συμφώνων θα είναι συχνά ανέφικτα. Ακόμη και στο πλαίσιο της κλιματικής αλλαγής, όπου έχει υιοθετηθεί η έννοια των κοινών αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών και των αντίστοιχων ικανοτήτων, είναι δύσκολο να βρεθεί χρηματοδότηση για την προστασία των μεταναστών λόγω του κλίματος.

Εν ολίγοις, τόσο το Παγκόσμιο Σύμφωνο για την ασφαλή, ομαλή και κανονική μετανάστευση όσο και το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους πρόσφυγες δεν αναγνωρίζουν πλήρως τη μετανάστευση που σχετίζεται με το κλίμα και δεν προσφέρουν αρκετά μέσα, μηχανισμούς και θεσμική υποστήριξη για τους μελλοντικούς μετανάστες που σχετίζονται με το κλίμα. Ως εκ τούτου, εξακολουθεί να απαιτείται επείγοντως καλύτερη προστασία για τους μετανάστες λόγω του κλίματος.

Κατά την περίοδο 2015-2020, έχουμε δει μια σειρά από εξελίξεις που αποτελούν σημάδια μιας βαθύτερης και ευρύτερης αναγνώρισης της ανθρώπινης κινητικότητας στο πλαίσιο της κλιματικής αλλαγής. Οι εξελίξεις αυτές μπορεί να οδηγήσουν στην αποδοχή ενισχυμένων κανόνων προστασίας στο μέλλον. Ωστόσο, δεν έχουμε φτάσει ακόμη εκεί και είναι αναγκαίες ακόμη περισσότερες διευκρινίσεις στην ορολογία και στη διασφάλιση γόνιμων συμφώνων (όπως το GCM). Η TFD, η PDD, η MECC και η Ύπατη Αρμοστέα του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες θα αποτελέσουν όλα σημαντικά μέρη για να ενώσουν όλα τα κομμάτια του παζλ. Με όλα αυτά κατά νου, θα μπορούσε να υπάρξει ένα άλμα στην αποδοχή των κανόνων για τη μετανάστευση που προκαλείται από το κλίμα τα επόμενα χρόνια.

Όσον αφορά την υπόθεση Τεϊτιότα, αν και η ένσταση ήταν ανεπιτυχής και το όριο που τέθηκε για τη διαπίστωση παραβίασης ήταν πολύ υψηλό, αυτή η απόφαση ανοίγει νέους δρόμους για διάφορους λόγους: (α) η Επιτροπή αναγνώρισε ότι τόσο

ξαφνικά όσο και αργά γεγονότα που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή μπορούν να πυροδοτήσουν τη μετακίνηση των ανθρώπων, αποδεχόμενοι ουσιαστικά την έννοια των «κλιματικών προσφύγων». (β) δέχθηκε ότι η κλιματική αλλαγή θα μπορούσε, σε ακραίες καταστάσεις, να θέσει σε κίνδυνο το δικαίωμα στη ζωή, ενεργοποιώντας την εφαρμογή της αρχής της μη επαναπροώθησης (γ) η επιτροπή αναγνώρισε ότι η άνοδος της στάθμης της θάλασσας θα μπορούσε να καταστήσει το Κιριμπάτι (και, κατά συνέπεια, άλλα SIDS) μη κατοικήσιμο (δ) οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι δεν είναι υποθετικοί αλλά πραγματικοί και (ε) αναφέρθηκε έμμεσα στην υποχρέωση της διεθνούς κοινότητας να βοηθήσει αυτές τις χώρες, συμπεριλαμβανομένης της μετεγκατάστασης των πληθυσμών.

Ομοίως, το Ανώτατο Δικαστήριο της Νέας Ζηλανδίας δέχθηκε ότι η κλιματική αλλαγή θα μπορούσε να αλληλεπιδράσει με άλλους παράγοντες, όπως ένοπλες συγκρούσεις ή κρατικές πρακτικές που εισάγουν διακρίσεις, για να ενεργοποιήσει την προστασία βάσει του διεθνούς νόμου για τους πρόσφυγες. Ενώ τα πιθανά θύματα δεν θέλουν να χαρακτηρίζονται ως «πρόσφυγες», σε αυτή την περίπτωση δείχνει ότι, αντιμέτωποι με τους κινδύνους που εγκυμονεί η κλιματική αλλαγή, τα θύματα είναι έτοιμα να πολεμήσουν, σύμφωνα με τη νομοθεσία για τους πρόσφυγες, για να αναζητήσουν προστασία για τους εαυτούς τους και τις οικογένειές τους.

Αυτή η υπόθεση άνοιξε την πόρτα, πάντα τόσο ελαφρώς, σε δύο δρόμους για τα θύματα της κλιματικής αλλαγής να αναζητήσουν καταφύγιο σε άλλη χώρα, παρόλο που ο πήχης για την επιτυχία είναι πολύ υψηλός: βάσει του νόμου για τα ανθρώπινα δικαιώματα και του νόμου για τους πρόσφυγες. Η αναγνώριση ότι η κλιματική αλλαγή μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την απόλαυση και την αξιοπρέπεια της ζωής και ότι τα θύματα μπορούν να βασίζονται στα υφιστάμενα πλαίσια προστασίας, δίνει κάποια περιθώρια αισιοδοξίας. Εξάλλου, η προστασία των προσφύγων είναι μια παγκόσμια αρχή που βασίζεται στην αξία και την αξιοπρέπεια των ανθρώπων.

Βιβλιογραφία

- European parliament, the concept of ‘climate refugee’, 2021 διαθέσιμο σε : [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698753/EPRS_BRI\(2021\)698753_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698753/EPRS_BRI(2021)698753_EN.pdf)
- Τσόνου Ε. , «οι πληθυσιακές μετακινήσεις ως συνέπεια της κλιματικής αλλαγής», 2022
- UN General Assembly, Report of the UNHCR concerning the period from 1 January 2007 to 30 June 2008, 63rd Session – Supplement no. 12, 2008, σελ. 1
- Σ. Κανταρτζή, «Συμφωνία των Παρισίων και περιβαλλοντική μετανάστευση», Expressis Verbis Law Journal(II:II)
- Π.Μάναλης, Σ.Μαργαρίτη, ό.π., σελ. 6
- United Nations University, Institute for Environment and Human Security, “Climate Change and Migration in the Pacific: Links, Attitudes and future scenarios for Nauru, Tuvalu and Kiribati”, διαθέσιμο σε: https://i.unu.edu/media/ehs.unu.edu/news/11747/RZ_Pacific_EHS_ESCAP_151201.pdf
- Π. Μάναλης, Σ. Μαργαρίτη, ό.π., σελ. 1-5
- Α. Κατσάρης, «Κλιματική Αλλαγή και Περιβαλλοντικοί Πρόσφυγες», δημοσίευση στον επίσημο ιστότοπο της Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρίας για το Περιβάλλον και την Αειφόρο Ανάπτυξη ‘Νόμος και Φύση’, Μάιος 2010, διαθέσιμο σε: <https://nomosphysis.org.gr/12099/klimatiki-allagi-kai-periballontikoi-prosfuges-maios-2010/>
- Β. Καραντάκου, πτυχιακή εργασία με τίτλο «Μετανάστευση και κλιματική αλλαγή. Περίπτωση μελέτης: Σαχάρια και Υποσαχάρια περιοχή», Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γεωγραφίας, σελ. 27, Αθήνα 2016
- Internal Displacement Monitoring Centre και Norwegian Refugee Council, “GRID 2021: Global Report on Internal Displacement”, May 2021, διαθέσιμο σε: <https://www.internal-displacement.org/publications/2021-global-report-on-internal-displacement>
- C. Jimenez-Damary, “Report of the Special Rapporteur on the human rights of internally displaced persons”, UN General Assembly, July 2020
- Heather, S.Jonathan, «“Unable to Return” in the 1951 Refugee Convention: Stateless Refugees and Climate Change», p.1
- Submission Climate Change and Statelessness: An Overview, submitted by the UNHCR, 15 May 2009, διαθέσιμο σε: <https://www.unhcr.org/protection/environment/4a1e50082/climate-change-statelessness-overview.html>
- Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration, 2021 <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/09/13/climate-change-could-force-216-million-people-to-migrate-within-their-own-countries-by-2050>
- Internal Displacement Monitoring Centre, “Addressing internal displacement in the context of climate change”, September 2021, διαθέσιμο σε: <https://www.internal-displacement.org/publications/addressing-internal-displacement-in-the-context-of-climate-change>

- Rafael Reuveny, “Climate change-induced migration and violent conflict”, School of Public and Environmental Affairs, Indiana University, Bloomington, IN 47405, USA, 2007
- Internal Displacement Monitoring Centre, “GRID 2023: Global Report on Internal Displacement”, April 2023, διαθέσιμο σε: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2023>
- Simon Behrman and Avidan Kent, “Climate Refugees-global local and critical approaches”, Cambridge University Press 2022
διαθέσιμο σε : <https://www.cambridge.org/core/books/climate-refugees/0094AE0297AD7A6FBA4B372C66B9B7A4>
- UNFCCC, ‘Decision 1/CP.21, Adoption of the Paris Agreement’ (2015) UN Doc FCCC/CP/2015/10/Add.1.
- Reinhard Mechler et al., ‘Science for Loss and Damage: Findings and Propositions’ in Reinhard Mechler et al. (eds.), Loss and Damage from Climate Change: Concepts, Methods and Policy Options (Springer 2019) 3.
- Erin Roberts and Saleemul Huq, ‘Coming Full Circle: The History of Loss and Damage Under the UNFCCC’ (2015) 8(2) International Journal of Global Warming 141; Raju Pandit Chhetri et al., ‘Exploring Loss and Damage Finance and Its Place in the Global Stocktake’ (2021) Part of the Financing Climate Action: iGST Discussion Series <www.climateworks.org/wp-content/uploads/2021/03/Loss-and-Damage-Finance-iGST.pdf>; Sven Harmeling, ‘Bumpy Start for the Warsaw Mechanism on Climate Change “Loss and Damage”’ (2014) CARE International <<https://news.trust.org/item/20140403125403-40so1/>>
- Paris Agreement (n 8)
- UNFCCC, ‘Decision 10/CP.24, Report of the Executive Committee of the Warsaw International Mechanism for Loss and Damage associated with Climate Change Impacts’ (2018) UN Doc FCCC/CP/2018/10/Add.1
- UNFCCC, ‘Report of the Executive Committee of the Warsaw International Mechanism for Loss and Damage associated with Climate Change Impacts’ (2018) UN Doc FCCC/SB/2018/1
- UNFCCC, ‘Warsaw International Mechanism for Loss and Damage associated with Climate Change Impacts and Its 2019 Review’ (2019) UN Doc FCCC/PA/CMA/2019/L.7
- UNFCCC, ‘About the Santiago Network’ <<https://unfccc.int/santiago-network/about>> (accessed 15 April 2021)
- The Independent Expert Group on Climate Finance, ‘Delivering on the \$100 Billion Climate Finance Commitment and Transforming Climate Finance’ (2020) <www.un.org/sites/un2.un.org/files/100_billion_climate_finance_report.pdf>; Joint Report on Multilateral Development Banks, ‘Climate Finance’ (2020) <www.eib.org/attachments/press/1257-joint-report-on-mdbs-climate-finance-2019.pdf>
- UNFCCC, ‘Warsaw International Mechanism for Loss and Damage’ (n 15)
- UNISDR, ‘Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030’ (2015)
- UNDRR, ‘Hazard – Definition and Classification Review. Technical Report’ (2020) <www.undrr.org/publication/hazard-definition-and-classification-review>.

- Anika Terton, ‘Coherence as the Process of Joint and Integrated Policy Making’ (2021) Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH
<www.adaptationcommunity.net/wp-content/uploads/2021/03/giz2021-0033en-coherence-policy-making.pdf>.
- Sendai Framework for Disaster Risk Reduction, ‘Sendai Framework Online Monitoring Tool’ <<https://sendaimonitor.undrr.org/>> (accessed 14 April 2021); Sendai Framework for Disaster Risk Reduction, ‘Disaster Loss Data Collection Tool – DesInventar Sendai’ <www.desinventar.net/> (accessed 14 April 2021).
- UNDRR, ‘About the Global Platform for Disaster Risk Reduction’ <www.unisdr.org/conference/2019/globalplatform/about.html> (accessed 25 March 2021).
- UNDRR, ‘Global Platform for Disaster Risk Reduction 22–26 May 2017, Cancun, Mexico Chair’s Summary Cancun, 26 May 2017 From Commitment to Action’ (2017) <www.preventionweb.net/files/53989_chairsummaryofthe2017globalplatfor.pdf>.
- UNDRR, ‘Status Report on Target E Implementation’ (2020) <www.undrr.org/publication/status-report-target-e-implementation-2020>; UNDRR, ‘Global Platform for Disaster Risk Reduction Co-Chairs’ Summary Resilience Dividend: Towards Sustainable and Inclusive Societies’ (2017) <www.unisdr.org/conference/2019/globalplatform/home/assets/pdf/58809_chairsummary.pdf>.
- The evidence base dataset and report, including an analysis of regional and national level DRR policies, are available from the PDD Secretariat and website at: <disasterdisplacement.org>.
- Nicodemus Nyandiko and Robert Freeman, ‘Disaster Risk Reduction, Climate Change Adaptation and Development Policies and their Consideration of Disaster Displacement and Human Mobility in the IGAD Region’ (2021) Djibouti, Republic of Djibouti, IGAD Secretariat. For insights on Southeast and South Asia, see the relevant chapter from Sanjula Weerasinghe, Global Governance of Environmental Mobility, Regional Paper: Southeast Asia and South Asia (Zolberg Institute 2021).
- UNDRR, ‘Words into Action’ <www.undrr.org/words-action>.
- UNDRR, Words into Action – Disaster Displacement: How to Reduce Risk, Address Impacts and Strengthen Resilience (2019) United Nations Office for Disaster Risk Reduction <www.undrr.org/publication/words-action-guidelines-disaster-displacement>.
- UNDRR ‘Words into Action Guidelines – Disaster Displacement’ (2019) <www.undrr.org/publication/words-action-guidelines-disaster-displacement>; Kaya ‘Disaster Displacement eLearning Course’ (2021) <<https://kayaconnect.org/course/info.php?id=3028>>.
- As part of the 2019–2022 Workplan of the PDD, with support from PDD and UNDRR and with funding from Germany, NRC leads these efforts and has engaged, inter alia, with the CEPREDENAC and CAPRADE regions in the Americas; with IGAD, South Africa and Mozambique in Africa. Rolling out the WiA guidance on disaster displacement is part of the Pacific Response to Disaster Displacement Project implemented by IDMC with funding from

ECHO in collaboration with IOM and PDD; and is included also on the Workplan of the Asia-Pacific Disaster Displacement Working Group, co-chaired by IOM and UNHCR Bangkok Offices

- UN General Assembly (UNGA), ‘Report of the Open-Ended Intergovernmental Expert Working Group on Indicators and Terminology Relating to Disaster Risk Reduction’ (2016) <www.preventionweb.net/files/50683_oiewgreportenglish.pdf>
- UNGA, New York Declaration for Refugees and Migrants (2016) UN Doc A/RES/71/1.
- Walter Kaelin, ‘The Global Compact on Migration : A Ray Of Hope For Disaster-Displaced Persons’ (2018) 30 International Journal of Refugee Law, pp. 664–667.
- UNGA, Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (2018) UN Doc A/RES/73/195.
- The implementation of the GCM and its review process rest with States and the United Nations regional economic commissions in collaboration with sub-regional, regional, and cross-regional processes, platforms, and organisations. UNGA, Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (2018) UN Doc A/RES/73/195, paragraph 48–53.
- Terms of Reference of the UN Network on Migration (2018).
- United Nations Network on Migration Workplan (2019).
- United Nations Network on Migration Workplan (2021).
- Multi-Partner Trust Fund Office, ‘Start-up Fund for Safe, Orderly and Regular Migration’ <<http://mptf.undp.org/factsheet/fund/MIG00>> (accessed 14 April 2021).
- Lena Kainz et al., ‘The Divergent Trajectories of the Global Migration and Refugee Compacts: Implementation amid Crisis’ (2020) <www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/mpi-global-compacts-migration-refugees_final.pdf>
- The Migration Network Hub is <<https://migrationnetwork.un.org/hub>>
- The capacity-building mechanism (CBM) called for in the GCM will serve to contribute, on a voluntary basis, technical, financial, and human resources in order to strengthen capacities and foster multi-partner cooperation in pursuit of GCM implementation. UNGA Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (2018) UN Doc A/RES/73/195.
- UNHCR, Global Compact on Refugees (2018) UN Doc A/RES/73/15.
- UNGA, Report of the United Nations High Commissioner for Refugees Part II Global compact on refugees (2018) UN Doc A/73/12 (Part II).
- UNHCR, ‘Pledges & Contributions Dashboard’ <<https://globalcompactrefugees.org/channel/pledges-contributions>> (accessed 12 April 2021).
- Civil Society Action Committee, ‘Civil Society 2019 Engagement in Global Compact for Migration Implementation with a Post-COVID-19 Outlook’ (2020) <<https://csactioncommittee.org/wp-content/uploads/2020/07/Mapping-report-FINAL.pdf>>; Act Alliance, ‘Highlighting Protection for Migrants and Refugees’ (2018) <<https://actalliance.org/act-news/highlighting-protection-for-migrants-and-refugees/>>

- UNHCR, 'Legal Considerations Regarding Claims for International Protection made in the Context of the Adverse Effects of Climate Change and Disasters' (2020) <www.refworld.org/pdfid/5f75f2734.pdf>
- UNHCR, 'Strategic Framework for Climate Action' (2021) <www.unhcr.org/604a26d84.pdf>
- See Maxine Burkett, 'Justice and Climate Migration: The Importance of Nomenclature in the Discourse on twenty-first-century mobility' and Sumudu Atapattu, *Human Rights Approaches to Climate Change: Challenges and Opportunities* (2016), chapter 6.
- See Human Rights Council, Report of the Office of the High Commissioner for Human Rights on the Relationship between Climate Change and Human Rights, A/HRC/10/61 (15 January 2009) <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/AE7A98AA86C6B9838525757D00677EC6-Full_Report.pdf>. For climate displacement scenarios, see Water Kälin, 'Conceptualising Climate-Induced Displacement' in McAdam (n 1) 81.
- See OHCHR, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the relationship between climate change and human rights (2009), A/HRC/10/61 <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/103/44/PDF/G0910344.pdf?OpenElement>>. Its link with Sustainable Development Goals (SDGs) was recognized in Agenda 2030 with Goal 13 being devoted to climate change. In fact, many of the other SDGs could be undermined by the adverse consequences of climate change.
- Petition to the Inter-American Commission on Human Rights seeking Relief from Violations Resulting from Global Warming Caused by Acts or Omissions of the United States (2005) <http://blogs2.law.columbia.edu/climate-change-litigation/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2005/20051208_na_petition.pdf>
- EarthJustice, Inter-American Commission on Human Rights to hold Hearing on Global Warming (2007) <<https://earthjustice.org/news/press/2007/inter-american-commission-on-human-rights-to-hold-hearing-on-global-warming>> and Jessica Gordon, 'Inter-American Commission on Human Rights to Hold Hearing after Rejecting Inuit Petition on Climate Change' (2007) 7(2) *Sustainable Development Law & Policy*, *Climate Law Reporter* 54
- UN Environment, 'The Status of Climate Litigation: A Global Review' (2017) <<https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/20767/climate-change-litigation.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>, and see David Hunter, 'The Implications of Climate Change Litigation: Litigation for International Environmental Law-Making' in Burns et al. (eds.), *Adjudicating Climate Change: State, National and International Approaches* (Cambridge University Press 2009) 357.
- McAdam *Climate Change, Forced Migration and International Law* (n 1) 5. Cf Benoit Mayer, 'Environmental Migration: Prospects for a Regional Governance in the Asia-Pacific Region' (2013) 16 *Asia Pacific Journal of Environmental law* 77, 78, who claims that 'all

environmentally induced migrants will be displaced within the borders of their own state’, This, however, is oversimplistic and there are instances of cross-border climate displacement.

- Abraham Lustgarten, ‘The Great Climate Migration’ (2020) *New York Times Magazine* <www.nytimes.com/interactive/2020/07/23/magazine/climate-migration.html>. In the United States, communities in Alaska (Kivalina, Shishmarof, and Newtok) are awaiting relocation, while Isle de Charles is being relocated to be mainland. See also, Michael Hayden, ‘Five Solomon Islands Disappear into the Pacific Ocean as a Result of Climate Change’ (May 9, 2016) <<https://abcnews.go.com/International/solomon-islands-disappear-pacific-ocean-result-climate-change/story?id=38985469>>.
- Foresight, ‘Environmental Migrants: Up to 1 billion by 2050’ <www.climateforesight.eu/migrations/environmental-migrants-up-to-1-billion-by-2050/>. The World Bank estimates that 143 million people will be internally displaced by 2050 if no action is taken. See *Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration* (2018) <www.worldbank.org/en/news/infographic/2018/03/19/groundswell-preparing-for-internal-climate-migration>
- IOM, *Migration, Climate Change and the Environment*, Policy Brief (2009) <www.iom.int/sites/default/files/our_work/ICP/IDM/iom_policybrief_may09_en.pdf> and Izzie Ramirez, ‘Climate Change Will Create 1.5 billion Migrants by 2050 and We Have No Idea Where They’ll Go’ (Sept 12, 2019) <www.vice.com/en_us/article/59n9qa/climate-change-will-create-15-billion-migrants-by-2050-and-we-have-no-idea-where-theyll-go> referring to a report by the UN University.
- Robert McLeman and Barry Smit ‘Migration as an Adaptation to Climate Change’ (2006) 76 *Climate Change* 31.
- Foresight, *Migration and Global Environmental Change: Future Challenges and Opportunities* (Government Office for Science 2011), Executive Summary.
- OHCHR Report (n 13) and Human Rights Council, John H. Knox, Report of the Independent Expert on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, A/HRC/25/53, 30 December 2013.
- Male’ Declaration on Global Warming and Sea Level Rise, Small States Conference on Sea Level Rise, Male’ Declaration on Global Warming and Sea Level Rise, 14–18 November 1989, MLV/SLR/15, Preamble; Male’ Declaration on Human Dimension <www.vice.com/en_us/article/59n9qa/climate-change-will-create-15-billion-migrants-by-2050-and-we-have-no-idea-where-theyll-go> referring to a report by the UN University.
- Jane McAdam ‘Swimming against the Tide: Why a Climate Change Displacement Treaty is Not the Answer’ (2011) 23(1) *International Journal of Refugee Law* 2.
- Frank Biermann and Ingrid Boas ‘Protecting Climate Refugees: The Case for a Global Protocol’ (2011) 50(6) *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 8–17; Bonnie Docherty and Tyler Giannini ‘Confronting a Rising Tide: A Proposal for a Convention on Climate Change Refugees’ (2009) 33 *Harvard Environmental Law Review* 349; Cf. McAdam, *Swimming against the Tide* (n 34).

- Tiffany Duong ‘When Islands Drown: The Plight of “Climate change Refugees” and Recourse to International Human Rights Law’ (2010) 31 University of Pennsylvania Journal of International Law 1239 and Atapattu (n 2).
- Harriet Farquhar, ‘Migration with Dignity: Towards a New Zealand response to Climate Change displacement in the Pacific’ (2014)
<https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2786254.>
- Erin Daly, Dignity Rights: Courts, Constitutions and the Worth of the Human Person (University Pennsylvania 2013); Erin Daly and James May, ‘Environmental Dignity Rights, in the Effectiveness of Environmental Law’ in Sandrine Maljean-Dubois (ed.), Widener University Delaware Law School Legal Studies Research Paper Series No. 17–02 (2017).
- Henry Shue, Climate Justice: Vulnerability and Protection (Oxford University Press 2014); David Scholsberg and Lisette B. Collins, ‘From Environmental to Climate Justice: Climate Change and the Discourse of Environmental Justice’ (2014) 5 WIREs Climate Change 359; and Jutta Brunnee, ‘Climate Change, Global Environmental Justice and International Environmental Law’ in Jonas Ebbeson and Phoebe Okowa (eds.), Environmental Law and Justice in Context (Cambridge University Press 2009), 318.
- Principle 1, Stockholm Declaration on the Human Environment, 1972.
- Marissa S. Knodel, ‘Wet Feet Marching: Climate Justice and Sustainable Development for Climate Displaced Nations in the South Pacific’ (2012) 14 Vermont Journal of Environmental Law 127.
- Vienna Declaration of Human Rights, 1993.
- <https://odeth.eu/%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B5%CF%8A%CF%84%CE%AF%CE%BF%CF%84%CE%B1-%CE%B5%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BF%CE%BD-%CE%BD%CE%AD%CE%B1%CF%82-%CE%B6%CE%B7%CE%BB%CE%B1%CE%BD/>
- David Wallace- Wells, «AKATOIKHTH ΓΗ, Μια ιστορία του μέλλοντος», σελ.16, Νοέμβριος 2019, Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Απόφαση Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στην Υπόθεση Τεϊτιότα κατά Νέας Ζηλανδίας διαθέσιμη στο: UN Treaty Body Database
- Επίσημη απάντηση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Νέας Ζηλανδίας στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στις 30 Ιουνίου 2015- Μελέτη στα ανθρώπινα δικαιώματα, την κλιματική αλλαγή και το δικαίωμα στην υγεία, Διαθέσιμο σε: STUDY ON HUMAN RIGHTS, CLIMATE CHANGE AND THE RIGHT TO HEALTH:
- Απόφαση Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στην υπόθεση Τεϊτιότα κατά Νέας Ζηλανδίας, της 23ης Σεπτεμβρίου 2020, Διαθέσιμο σε:
- International Covenant on Civil and Political Rights
- Σχόλια Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (Υ.Α) για την απόφαση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ σχετικά με την Υπόθεση Τεϊτιότα κατά Νέας

Ζηλανδίας, Διαθέσιμο σε: Υ.Α.: Η απόφαση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ για την κλιματική αλλαγή πρέπει να μας αφυπνίσει

- ΟΗΕ: Οχι στις απελάσεις κλιματικών προσφύγων, Εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», Διαθέσιμο σε: ΟΗΕ: Οχι στις απελάσεις κλιματικών προσφύγων
- ΟΗΕ: Παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή η επαναπροώθηση κλιματικών προσφύγων, Εφημερίδα των Συντακτών, Διαθέσιμο σε: ΟΗΕ: Παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή η επαναπροώθηση κλιματικών προσφύγων
- Article 7 of the Paris Agreement, and general human rights principles.
- Jane McAdam, *Complementary Protection in International Refugee Law* (Oxford University Press 2007) 8, and UNHCR, *Advisory Opinion, on the Extraterritorial Application of Non-Refoulement Obligations under the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol*, 26 January 2007 <www.unhcr.org/4d9486929.pdf>
- Article 33(1), Geneva Convention Relating to the Status of Refugees, 1951.
- Human Rights Committee, General Comment No. 36 (2018) on Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life, CCPR/C/GC/36, 30 October 2018, para 7.
- Matthew Scott, ‘Natural Disasters, Climate Change and Non-Refoulement: What Scope for Resisting Expulsion under Articles 3 and 8 of the European Convention of Human Rights?’ (2014) 26(3) *International Journal of Refugee Law* 404.
- United States Environmental Protection Agency, ‘Learn About Environmental Justice’ <www.epa.gov/environmentaljustice/learn-about-environmental-justice> accessed 21 July 2020.
- G. Walker, *Environmental Justice: Concepts, Evidence and Politics* (Routledge 2012); Dorceta E. Taylor, ‘The Rise of the Environmental Justice Paradigm’ (2000) 43 *American Behavioral Scientist* 508.
- David Schlosberg, *Defining Environmental Justice : Theories, Movements, and Nature* (Oxford University Press 2007).
- Eileen Maura McGurty, ‘Warren County, NC, and the Emergence of the Environmental Justice Movement: Unlikely Coalitions and Shared Meanings in Local Collective Action’ (2000) 13 *Society and Natural Resources* 373.
- United Church of Christ Commission for Racial Justice, ‘Toxic Wastes and Race in the United States: A National Report on the Racial and Socio-Economic Characteristics of Communities with Hazardous Waste Sites.’ (1987); Robert Bullard, *Dumping in Dixie: Race, Class, and Environmental Quality* (Westview Press 1990); US General Accounting Office, ‘Siting of Hazardous Waste Landfills and Their Correlation with the Racial and Socio-Economic Status of Surrounding Communities.’ (1983).
- Brendan Coolsaet and Pierre-Yves Néron, ‘Recognition and Environmental Justice’ in Brendan Coolsaet (ed.), *Environmental Justice* (Routledge 2020) 59.
- Robert R. Kuehn, ‘A Taxonomy of Environmental Justice’ (2000) 30 *Environmental Law Reporter News & Analysis* 10681, 10699.

- Robin Turner and Diana Wu, 'Environmental Justice and Environmental Racism, An Annotated Bibliography and General Overview Focusing on US Literature, 1996–2002' [2002] Berkeley Workshop on Environmental Politics 1.
- David N. Pellow and Robert J. Brulle, *Power, Justice, and the Environment : A Critical Appraisal of the Environmental Justice Movement* (MIT Press 2005).
- David N. Pellow, *What Is Critical Environmental Justice?* (Polity 2017).
- Ryan Holifield, Jayajit Chakraborty and Gordon Walker, *The Routledge Handbook of Environmental Justice* (Routledge 2017); Robert D. Benford, 'The Half-Life of the Environmental Justice Frame: Innovation, Diffusion, and Stagnation' in David N Pellow and Robert J Brulle (eds.), *Power, Justice and the Environment* (MIT Press 2005).
- Robert Bullard, *Confronting Environmental Racism: Voices from the Grassroots* (South End Press 1993).
- Eloi Laurent, 'Issues in Environmental Justice within the European Union' (2011) 70 *Ecological Economics* 1846; Julian Agyeman and Bob Evans, "'Just Sustainability": The Emerging Discourse of Environmental Justice in Britain?' (2004) 170 *Geographical Journal* 155.
- David V. Carruthers, *Environmental Justice in Latin America : Problems, Promise, and Practice* (MIT Press 2008).
- Mei-Fang Fan and Kuei-Tien Chou, 'Environmental Justice in a Transitional and Transboundary Context in East Asia ' in Ryan Holifield, Jayajit Chakraborty and Gordon Walker (eds.), *The Routledge Handbook of Environmental Justice* (Routledge 2018); Pratyusha Basu, 'Environmental Justice in South and Southeast Asia' in Ryan Holifield, Jayajit Chakraborty and Gordon Walker (eds.), *The Routledge Handbook of Environmental Justice* (Routledge 2018).
- Margaret Ssebunya, Stephen Nkansah Morgan and Beatrice D Okyere-Manu, 'Environmental Justice: Towards an African Perspective' in Munamoto Chemhuru (ed.), *African Environmental Ethics* (Springer 2019).
- David Schlosberg, Lauren Rickards and Jason Byrne, 'Environmental Justice and Attachment to Place' in Ryan Holifield, Jayajit Chakraborty and Gordon Walker (eds.), *The Routledge Handbook of Environmental Justice* (Routledge 2018).
- Alana Shaw, 'Environmental Justice for a Changing Arctic and Its Original Peoples' in Ryan Holifield, Jayajit Chakraborty and Gordon Walker (eds.), *The Routledge Handbook of Environmental Justice* (Routledge 2018).
- See among the others, the dynamics of coloniality/indigeneity and knowledge production examined in a postcolonial and settler colonial framework S. A. Radcliffe, 'Geography and Indigeneity I: Indigeneity, Coloniality and Knowledge' (2017) 41 *Prog. Hum. Geogr. Progress in Human Geography* 220; the criticism advanced by the Latin American decolonial theory Lina Álvarez and Brendan Coolsaet, 'Decolonizing Environmental Justice Studies: A Latin American Perspective' (2020) 31 *Capitalism Nature Socialism* 50; and impacts of climate change on indigenous communities in the United States Kyle Powys Whyte, 'Is It Colonial

Déjà vu?: Indigenous Peoples and Climate Injustice’, *Humanities for the Environment: Integrating Knowledge, Forging New Constellations of Practice* (Routledge 2017).

- Laura Westra, *Environmental Justice and the Rights of Ecological Refugees* (Earthscan 2009); Alexa Zellentin, ‘Climate Justice, Small Island Developing States & Cultural Loss’ (2015) 133 *Climatic Change* 491; Marco Armiero and Richard Tucker, *Environmental History of Modern Migrations* (Routledge 2017); Silja Klepp and Johannes Herbeck, ‘The Politics of Environmental Migration and Climate Justice in the Pacific Region’ (2016) 7 *Journal of Human Rights and the Environment* 54; Giovanni Bettini, Sarah Louise Nash and Giovanna Gioli, ‘One Step Forward, Two Steps Back? The Fading Contours of (in)Justice in Competing Discourses on Climate Migration’, (2017) 183 *Geographical Journal* 348; Lisa Sun-Hee Park and David Pellow, ‘Forum 4: The Environmental Privilege of Borders in the Anthropocene’ (2019) 14 *Mobilities* 395; Ethemcan Turhan and Marco Armiero, ‘Of (Not) Being Neighbors: Cities, Citizens and Climate Change in an Age of Migrations’ (2019) 14 *Mobilities* 363; Andrew Baldwin, Christiane Fröhlich and Delf Rothe, ‘From Climate Migration to Anthropocene Mobilities: Shifting the Debate’ (2019) 14 *Mobilities* 289.
- Breana Holland, ‘Capabilities, Well-Being, and Environmental Justice’ in Brendan Coolsaet (ed.), *Environmental Justice* (Routledge 2020) 69.
- Human Rights Council, ‘Climate Change and Poverty: Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights’ (2019).
- Cf. Hedda Ransan-Cooper et al. ‘Being(s) Framed: The Means and Ends of Framing Environmental Migrants’ (2015) 35 *Global Environmental Change* 106.
- Andrew Baldwin, ‘Racialisation and the Figure of the Climate-Change Migrant’ (2013) 45 *Environment and Planning A* 1474.
- Avidan Kent and Simon Behrman, *Facilitating the Resettlement and Rights of Climate Refugees: An Argument for Developing Existing Principles and Practices* (Routledge 2018); Kanta Kumari Rigaud et al. ‘Groundswell – Preparing for Internal Climate Migration’ (2018).
- UN Refugee Agency (UNHCR), ‘GLOBAL TRENDS FORCED DISPLACEMENT IN 2019’ (2020).
- W. Neil Adger, Ricardo Safra de Campos and Colette Mortreux, ‘Mobility, Displacement and Migration, and Their Interactions with Vulnerability and Adaptation to Environmental Risks’ in François Gemenne and Robert A. McLeman (eds.), *Routledge Handbook of Environmental Displacement and Migration* (Routledge 2019).
- UN Refugee Agency (UNHCR) (n 44).
- James R. Lee, *Environmental Conflict and Cooperation: Premise, Purpose, Persuasion, and Promise* (2020) 40.
- For such an expanded geopolitical reading of environmental conflicts, see Lee’s distinction between Polar and Equatorial tension belts in James R. Lee, *Climate Change and Armed Conflict: Hot and Cold Wars* (Routledge 2009), and its updated version of hot war and cold war clusters in Lee (n 49).

- James C. Hathaway and R. Alexander Neve, 'Making International Refugee Law Relevant Again: A Proposal for Collectivized and Solution-Oriented Protection' (1997) 10 *Harvard Human Rights Journal* 115, 125.
- R. Lohrmann, 'Environmentally-Induced Population Displacements and Environmental Impacts from Mass Migrations. Conference Report' (1996) 34 *International Migration* (Geneva, Switzerland) 335, 338.
- For an overview of states currently competing over new opportunities in the Arctic region, see Razmig Keucheyan, *Nature Is a Battlefield: Towards a Political Ecology* (2016) ch 3.
- Cf. Di Chiro's definition of 'social reproduction' in Giovanna Di Chiro, 'Living Environmentalisms: Coalition Politics, Social Reproduction, and Environmental Justice' (2008) 17 *Environmental Politics* 276, 281.
- Fabian Scholtes, 'Marrying Environment and Development: What the capability approach has to offer' [2011] *Maitreyee E-Bulletin of the Human Development and Capability Association*.
- W. Neil Adger et al. 'Cultural Dimensions of Climate Change Impacts and Adaptation' (2013) 3 *Nature Climate Change* 112.
- David Schlosberg and David Carruthers, 'Indigenous Struggles, Environmental Justice, and Community Capabilities' (2010) 10 *Global Environmental Politics* 12.
- GMG, 'Principles and Guidelines, Supported by Practical Guidance, on the Human Rights Protection of Migrants in Vulnerable Situations' (2018).
- Namrata Chindarkar, 'Gender and Climate Change-Induced Migration: Proposing a Framework for Analysis' (2012) 7 *Environmental Research Letters* 1; Eric Neumayer and Thomas Plümper, 'The Gendered Nature of Natural Disasters: The Impact of Catastrophic Events on the Gender Gap in Life Expectancy, 1981-2002' (2007) 97 *Annals of the Association of American Geographers* 551; World Bank, *Gender and Climate Change: Three Things You Should Know* (World Bank 2011).
- Stephen Castles, *Back to the Future? Can Europe Meet Its Labour Needs Through Migration?* (International Migration Institute 2006).
- Christiane Fröhlich, 'A Critical View on Human Mobility in Times of Crisis' (2017) 8 *Global Policy* 5.
- Romain Felli, 'Managing Climate Insecurity by Ensuring Continuous Capital Accumulation: "Climate Refugees" and "Climate Migrants"' (2013) 18 *New Political Economy* 337.
- Bettini, Nash, and Gioli (n 28); L. Le De, J. C. Gaillard and W. Friesen, 'Poverty and Disasters: Do Remittances Reproduce Vulnerability?' (2015) 51 *Journal of Development Studies* 538.
- Caroline Zickgraf, 'Keeping People in Place: Political Factors of (Im)Mobility and Climate Change' (2019) 8 *Social Sciences* 1.
- Foresight, 'Final Project Report' (2011).